Brieven. Deel 1. Eerste periode tot 1846

Multatuli

Editie Mimi Douwes Dekker

bron
Multatuli, *Brieven. Deel 1. Eerste periode tot 1846* (ed. Mimi Douwes Dekker). W. Versluys, Amsterdam 1891

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/mult001mdou03_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

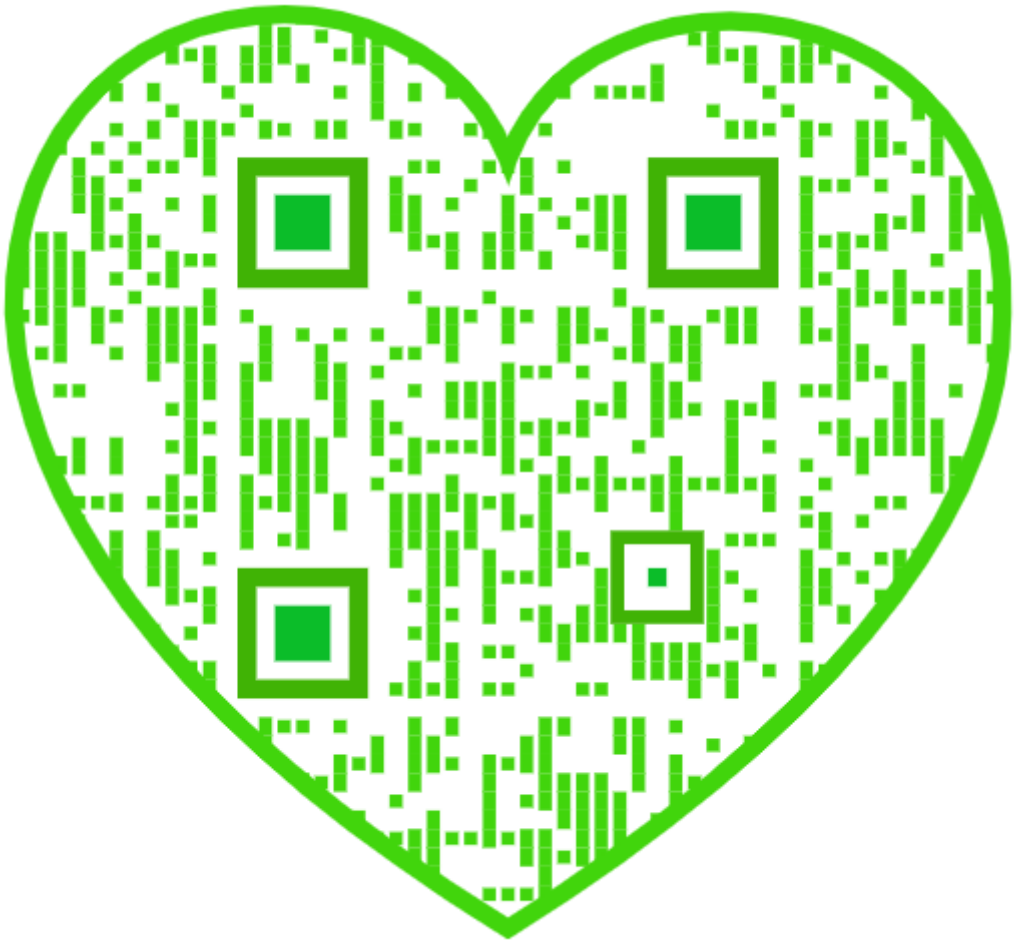

Eerste periode.
Tot 1846.

[Woord vooraf]

[1] [MULTATULI was zichzelf altyd. Dezelfde als mensch en als schryver, dezelfde ook in zyn jeugd en op rypen leeftyd. Er is dan ook een nauw verband tusschen het eerste en het laatste tydperk van zyn leven. In het eerste droomde hy van grootheid, in het laatste wàs hy groot, zonder aan ‘groot-zyn’ noch aan ‘groot-voelen’ te denken. Zyn opgewondenheid was gedempt, zyn vertrouwend hopen te-niet gegaan. Maar eenzaam staand op zyn hoog voetstuk, zag hy deelnemend neer op wat er rond hem en veraf op de wereld geschiedde. Zyn indrukken waren teeder, zyn verbeelding gevoelig; en hoe bespiegelend ook van geest, zyn gemoed was ontvankelyk gebleven

1) Daar dit deel het eerste in tydsorde zyn zal, ofschoon het het derde is dat verschynt, wil ik duidelykheidshalve ook hier noteeren, even als ik by den aanvang dezer publicatie deed, dat alles wat in dit werk van myn redactie voorkomt, en de aanhalingen, in 't algemeen alles wat niet van MULTATULI zelf is, met kleiner letter en tusschen [ ] gedrukt zal worden.

als dat van een kind. Levend als een kluizenaar in ons afgelegen huis, zweefden zyn gedachten hoog boven de menschen, en in die stemming drong hy door in het voelen en denken van al wat menschelyk is. Hy dacht zich in het lot van den Russischen Czar, zoowel als in het onteerde bestaan van een veroordeelden misdadiger.

Ik zie hem nog hoe hy den laatsten Nieuwjaarsdag dien hy beleefde te gemoet ging. Wy zaten met ons vieren in onze gezellige huishoudkamer om de tafel, hy in een makkelyken stoel, het dichtst aan de kachel, een duitschen gemetselden ‘Ofen’, met de voeten op de porceleinen tichels. Andere jaren had hy alleen ter wille van zyn omgeving deze overgangen van Oud in Nieuw opgemerkt, maar ditmaal was hy in de stemming, die hy den zevenden Januari daarop in een nooit voltooiden brief beschreef. In de ‘Onafgewerkte Blaadjes’ haalde ik deze woorden reeds aan:

‘Al zy dan de Nieuwjaarsdag, wel bezien, 'n dag als 'n ander, men kan zich niet ontdoen van den eigenaardigen indruk weer 'n mylpaal gepasseerd te hebben, met de bygedachte: zou dit nu de laatste zyn? Natuurlyk treedt dit denkbeeld meer op den voorgrond naarmate men ouder is, en eigenlyk heeft 'n 67-jarige zulk een herinnering niet noodig. Dit is dan ook by my 't geval niet. Ik denk zeer veel aan den dood, en - wat de zaak zelf betreft - zonder afkeer!’

Toen in de verte de dorpsklokken de eerste slagen van het middernachtsuur deden hooren, keerde hy zyn schoon edel gelaat, waar als een waas van onsterfelyk-

heid overlag, tot ons, en begon - voor ons geheel onverwacht - met lieve heldere stem een gedicht te zeggen, dat hy als knaap had geleerd. Het deed ons allen aan.

Ziehier dit gedicht, eene herinnering aan zyn jeugd die ik in zyn laatste dagen leerde kennen. Hy heeft het my den 6^{den} Januari 1887 op myn verzoek gedicteerd, en noemde het toen ‘Oudejaarsavond.’

Dra zyn wy aan het eind van de afgemeten baan,
Dra zinkt een jaar daarheen met ryken buit beladen,
Dan biedt zich wel een weg, een nieuwe reisweg aan,
Maar 't is een vreemd gewest met nooit betreden paden.
Wy zien er huiv'rend heen met hoop en vrees in 't hart
En 't veld schynt ons zoo schoon waarop wy nu nog treden.
Al is ook menig zucht ons op zyn pad ontgleden,
Er toefde menig heil dat toch zoo dierbaar werd.

Wel staren we op dat jaar met eindelooze wenschen
En droomen van genot en ongekend geluk,
Maar sidderend dat de tyd zyn sluier hem ontrukk'
Drukt ons een vreemd gevoel by 't toeven aan zyn grenzen.
Zoo staat de reiziger aan de eindpaal van zyn ryk;
Een enkle schrede slechts kan van dat land hem scheiden.
Was hem 't doorwandeld oord geen paradys gelyk,
Er bloeide vaak een roos waarlangs zyn pad mocht leiden

Hy blikt naar 't vreemd gewest nog voor zyn voet geboeid.
Een dicht bewassen woud behoedt het voor 't verspieden,

Hy weet niet of dat land hem bloemen aan zal bieden
Dan of de distel daar voor hem het weligst groeit,
Nog peinzend houdt hy stand. Zal hy den voet weer wenden?
Of de eerste schrede doen in 't nooit betreden oord?
De weg moet door die streek zal hy de reis volenden.
Maar 't veld is dan daarheen dat nog zyn ziel bekoort.

Hy weifelt, zucht, besluit... ziet om, en weifelt weder,
Nu bidt hy God om moed eer elke kracht hem faalt,
En door de hoop gesterkt die van den hemel daalt,
Heft hy den voet en zet in 't vreemd gewest dien neder.
Geluk, o reiziger, geluk op uwen tocht!
Eerlang staan we ook als gy in onbekende streken,
Ons martelt niet de keus die zulk een stryd u wrocht,
De grens moet overschreên, geeft ons de tyd het teeken.

Maar dan ook als de moed uit onzen boezem vliedt,
Treedt vriend'lyk ons de hoop met engelen lach ter zyde,
‘Ik ben het, roept zy uit, die u tot hiertoe leidde,
En ik verlaat ook ginds in 't vreemd gewest u niet!’
Zoo luidt de stem der hoop. Wy gaan bemoedigd henen
Van 't doorgereisde veld naar de onbekende baan,
En 't zy ons aller beê, nu we aan de grenspaal staan
Wat ons de hoop voorspelt dat wille ons God verleenen!
Van ongeveer 1834,
uit een almanak.

MULTATULI'S laatste periode heb ik met hem beleefd. Ik ken ze van aanschouwen.
De eerste alleen uit zyn

verhalen en uit de geschriften die er zyn overgebleven van zyn jeugd. Daarvan heb ik thans, getrouw aan myn doel om door het rangschikken van brieven en papieren MULTATULI'S leven te beschryven een en ander verzameld. Het ‘te veel’ en het ‘te weinig’ waren hierby gelykelyk te vermyden, terwyl het by de verschillende opvattingen der lezers dwaas zou wezen te hopen naar ieders meening geslaagd te zyn.

De eerste gedichten byvoorbeeld, hebben naar het my voorkomt geen letterkundige en weinig geschiedkundige waarde. En toch om compleet te zyn, meende ik een paar er van te moeten opnemen. Vrienden van MULTATULI die ik raadpleegde dachten er evenzoo over; mogen belangstellende lezers my rechtvaardigen.

Vooreerst zal ik uit een soort van dagboek dat ik, zooals ik vroeger reeds zeide, soms by tusschenpoozen hield, en waarin ik nu en dan gebeurtenissen of verhalen die MULTATULI my deed, opteekende, de aanteekeningen overnemen die betrekking hebben op de ‘eerste periode.’

Daarna volgen een paar gedichten uit MULTATULI'S jonge jaren.

Verder zal het oudste brokstuk van een brief dat ik van hem bezit, een schryven aan Mejuffrouw Caroline V....., gedateerd van Batavia 16 Juny 1841, my aanleiding geven door verschillende documenten een en ander mee te deelen over zyn verhouding tot deze jonge dame en zyn opname in de roomsch-catholieke kerk.

Hierop volgen eenige geschriften en mededeelingen

die betrekking hebben op MULTATULI'S verblyf op Sumatra.
En daarna zyn uitvoerige eerste brieven aan Everdine van Wynbergen.

[Inleiding]

Ziehier wat Canevas waarop men de kleurige draden, die volgen, zal kunnen vasthechten, ieder op zyn plaats.

Het is een uittreksel uit den staat van dienst, zooals die berustende is by de Algemeene Secretarie te Batavia.

EDUARD DOUWES DEKKER, geboren te Amsterdam 2 Maart 1820. Vader: ENGEL DOUWES DEKKER. Moeder: SIETSKE EELTJES KLEIN.

In Indië aangekomen 6 Jan. 1839, schip *Dorothea*, gezagvoerder E. DOUWES DEKKER.

15 Januari 1839 in dienst getreden als klerk by de algemeene rekenkamer, zonder bezoldiging.

1 Maart 1839 een maandelyksch traktement toegelegd van *f* 80.

17 April 1839 verhoogd op *f* 125.

6 Februari 1840 benoemd tot 2^{den} kommies by de algemeene rekenkamer op een maandelyksch traktement van *f* 220.

9 Juli 1842 tot controleur 2^{e} klasse ter Westkust van Sumatra, traktement *f* 275 's maands.

25 October 1843 goedgekeurd het hem door den gouverneur van Sumatra's Westkust gegeven ontslag als controleur van Natal en ter beschikking gesteld van den resident der Padangsche Bovenlanden.

Van 1 December 1844 tot uit. Juni 1845 een wachtgeld toegekend van *f* 91.67.

Besluit 14 Juni 1845, wachtgeld verlengd tot ult. December 1845.

Besluit 10 September 1845 machtiging verleend tot uitbetaling van het traktement als controleur 2^{e} klasse van 1 September 1843 tot 8 Januari 1844 en wachtgeld van 9 Januari 1844 tot einde 1844.

By besluit van 13 September 1845 tydelyk ter beschikking gesteld van den resident van Krawang tot uit. December 1845, op eene toelage van *f*108.33 boven het wachtgeld.

By besluit van 12 Februari 1846 op nieuw ter beschikking gesteld van den resident van Krawang voor den tyd van zes maanden op denzelfden voet.

18 Mei 1846 kommies op het residentiekantoor te Bagelen, traktement *f* 200.

By besluit van 25 Januari 1848 eene gratificatie toegekend van *f* 200.

By besluit van 27 October 1848 benoemd tot secretaris van Menado, tevens vendumeester, tractement *f* 400.

By koninklyk besluit van 17 December 1848 het radicaal toegekend als ambtenaar 2^{e} klasse.

By besluit van 8 October 1851 benoemd tot adsistent-resident tevens magistraat en kommandant der schuttery te Amboina *f* 500.

25 Juli 1851 eervol ontslagen als president der wees - en boedelkamer te Menado.

By besluit van 1 Augustus 1852 twee jaar verlof

toegestaan naar Nederland (traktement *f* 2700 's jaars) tot herstel van gezondheid.

By besluit van 4 Januari 1856 benoemd tot adsistent-resident van Lebak.

By besluit van 23 Maart 1856 eervol van de verdere betrekking van adsistent-resident van Lebak ontheven en voorloopig belast met de waarneming der betrekking van adsistent-resident van Ngawie (Madioen) *f* 500.

Aangeteekend dat by kabinetsbrief van 23 Maart 1856, hy ernstig wordt terechtgewezen ter zake van zyne onvoorzichtige handelingen als adsistent-resident van Lebak.

By besluit van 4 April 1856 op verzoek, eervol uit 's lands dienst ontslagen.

Dagboek-aanteekeningen.

Van 15 *December* 1872.

Wanneer het hem, een kleine jongen zynde, gelukt was geld machtig te worden om een boek te huren, dan kostte het hem nog heel wat moeite om het naar den eisch te verstoppen. Noch op de school, noch tehuis mocht het gezien worden. Zoo herinnerde hy zich soms, samen met een vriend een boek gehuurd te hebben. Dit was dan Scholten, een goede jongen, zeide hy, en een jongen die altyd zakgeld had, wat my maar zelden gebeurde. Bovendien zoo samen, dat kostte elk van ons maar één stuiver in de week. We gingen dan zoogenaamd wandelen om te kunnen lezen, zaterdagmiddag, by voorbeeld. Ik herinner me nog dat we Rinaldo Rinaldini lazen; dat legden we dan op den rand van een brugje op een der singels; ik heb dat in Woutertje eenigszins geschetst, met Glorioso. En eens viel 't boek in de sloot. Wat hadden we toen een moeite om het te vergoeden. O, en ik ben er meer

kwyt geraakt, dat kwam van het verstoppen. - Myn vader voer in dien tyd op de West. Er is daar, evenals in Oost-Indië, veel kopergeld wat makkelyk is voor den kleinen man. Nu, dan gebeurde het dikwyls dat myn vader zoo'n twee, driehonderd gulden in koper meebracht. Centen of duiten, dat weet ik niet meer, maar het was dezelfde munt die in Holland gangbaar was. We hadden tehuis allerlei dingen uit de West, onder anderen ook'... (ik herinner me niet hoe hy ze noemde, maar groote schalen van 'n zekere vrucht). 'Nu, zoo een stond gewoonlyk met centen op den schoorsteenmantel, en daaruit nam ik dan wel eens vyf of tien centen om een boek te huren. Ik heb ook wel een tydlang een dubbeltje zakgeld in de week gehad, maar we moesten dat altyd verantwoorden, en zoo'n boek was verboden waar.'

Van 28 *Nov.* 1872.

Onlangs vertelde Dek my van zyn jeugd. Hy sprak over wandelen met de Hallemannetjes, en zeide dat hy zich niet herinnerde met zyn broertje Willem veel gewandeld te hebben. Maar als iets wat hem te binnen kwam, vervolgde hy:

- O ja! ... toen op de hooge sluis was hy er toch by!
- Wanneer? vroeg ik.
- Toen dat jodenjongetje zyn barret verloor. 't Woei, en die waaide af.
- In den Amstel?
- Neen, in zoo'n soort tuin onder de sluis, waar 't nog droog was. Ja, dáár was Willem by. Hy huilde

nog zoo toen ik naar beneden klom om 't petje te halen. Er was toen een metselaars-knecht die zoo vriendelyk tegen me was.[1)]

Van 5 *December* 1872.

De Hans Heiling werd gegeven[2)] en we gingen er heen. Dit was de eerste opera die hy in 1834 of '35, als kind gezien heeft, en de voorstelling had toen een diepen indruk op hem gemaakt. Heiling, en diens stryd tusschen het hooge en lage, had hem als knaap getroffen, ja, zyn verbeelding schynt er toen meer in gevonden te hebben, dan het stuk eigenlyk biedt. Ook de ongeschiktheid van Aennchen om Heiling te volgen had grooten indruk op hem gemaakt. Waar in Woutertje Pieterse sprake is van een geesten-koningin dacht hy aan Heilings moeder. Maar, staat daar uitdrukkelyk, ze kwam niet uit de aarde, uit een grot, ze woonde boven de sterren.

Evenals Hans Heiling, moest ook prins Ypsilon veel doorloopen, eer hy tot zyn moeder terug zou kunnen keeren.

In de Millioenen-Studiën komen gnomen voor, ook daarby speelde de Hans Heiling den schryver voor den geest. Het eerste tooneel stelt bedryvige aardmannetjes voor, en in '34, in Amsterdam, had elk gnoompje een

1) Men vindt dit uitvoerig beschreven in een Brief aan Everdine van Wynbergen. Maar ik neem ook dit beknopt verhaal over, om het verband met het slot van de ‘Minnebrieven’ des te beter in het oog te doen vallen.
2) Namelyk in Wiesbaden, waar wy in '72 woonden.

kaarsje op 't hoofd. Dat was hier zoo niet. Maar in de Millioenen Studiën stelt hy hen ook zoo voor.

Over 't geheel stond hem de schoone scenerie minder helder voor de herinnering dan de stryd.

Van 2 *Febr.* 1876.

In 1838 ging hy naar Indië. Zyn vader, een zeekapitein, nam hem mee op zyn schip, waarop zyn broer Jan stuurman was. Nu gebeurde het eens dat deze hem taquineerde, omdat hy, die als passagier de reis mee maakte, niet eens kon doen wat die kleine scheepsjongen wèl kon, namelyk in de mast klimmen.

Dit prikkelde Eduard, en hy klom in de mast, tot boven in 't topje. En dat ofschoon hy zeer gevoelig is, voor duizeligheid. Toen hy weer beneden kwam, was Jan niet op 't dek; maar de andere stuurman, van Leeuwen, zeide hem dat Jan kwaad was geworden, en zoo bleek als 'n doek. - Er is tusschen de broeders later nooit meer over dat voorval gesproken, noch er op gedoeld.

Eens, nog niet lang in Indië zynde, zeilde hy met zyn broeder op de ree van Batavia. Jan was de man, en Eduard ging mee. Het bootje schepte byna water, en Jan die een zeeman was had allerlei praats dat de ander moest oppassen om niet over boord te vallen, enz.

- Zanik niet zoo, of ik gooi me expres in 't water, zei Eduard.
- Dat zal je wel laten, 't is hier vol haaien!

Op dit woord wierp Eduard zich over boord.

Het bootje zeilde snel, en was hem dus in een oogen-

blik een heel eind vooruit. Jan keerde terug om hem optenemen, maar het omzetten van zeilen gaat zoo snel niet. Eduard was dus een heelen tyd in 't water. Zoodra hy was opgenomen in de boot, begon Jan uittevaren, over zyn roekeloosheid. Daarop wierp Eduard zich voor de tweede maal in 't water.

Toen Jan hem nu voor de tweede maal had opgenomen, zei deze geen woord meer.

In Natal zeilde hy op de rivier met Van de Pool, de commandant van het fort. Dekker had in dien tyd een jongen hond.

- Laten we dien hond eens in 't water gooien? zei Van de Pool.

- Neen, zei Dek, want er zyn hier veel haaien, en ik weet niet of de hond al zwemmen kan.

Van de Pool deed het toch. Hy wierp er den hond in.

Toen sprong Dek den hond na. Maar het dier zwom zeer goed, veel beter dan hy, die zyn controleurs-uniform aan had, een blauw van voren dichtgeknoopt buisje.

Ja, zeide Dek, als ik mémoires schreef, en ik vertelde zulke dingen, dan zou men meenen dat ik het loog.

Het publiek lykt op commis-voyageurs. Dat is een akelig ras! In logementen halen ze hun hart aan bluf op, als om op te wegen tegen de vernederende bejegening by ‘klanten’. Ze doen allemaal aan anekdotes, en als er een 'n nieuwe gevonden heeft, dan doet die de ronde. Hun grootste vreugd is om een nieuweling beet te nemen met 'n zoogenaamde aardigheid, altyd van 't allerminste allooi. Ook op Batavia heeft men

aan die soort van aardigheden gedaan, byv. dit was er een:

Heb je 't al gehoord, al de tamarindeboomen worden omgehakt. (De blaadjes van dien boom zyn zeer klein. Zoo iets als van 'n acacia).

Als dan de ander antwoordde: Wel, waarom?

Dan paste daarop: omdat de blaadjes te klein zyn om.... (hier volgde een onnoozele vuiligheid. Ik kan 't niet schryven).

Als men die ui nu kende, paste men op om niet te vragen: waarom?

Onder commis-voyageurs is 't een voortdurend streven om niet beetgenomen te worden, om te wantrouwen wat 'n ander vertelt. ‘Ei, daar dacht-i my eens beet te nemen! Maar ik ben te slim’. Zóó wordt niet-gelooven een slimmigheid. Nu die soort van slimmigheid is ook van de soort van myn publiek.

In de ‘Toelast’[1)] toen ik daar logeerde, zag ik voortdurend zulke menschen om me.

Eens kreeg ik aan tafel een krant over de post, waarin iets over my moet gestaan hebben, en wel iets gunstigs. Ik zat naast Zuur (de logementhouder). Ik las 't, en zei dat er iets instond dat my aanging. Hy vroeg er naar, en toen ik 't hem had laten kyken, maakte hy een beweging, en zei een paar woorden, zoo veel als dat hy dat nu wel beter wist, dat ik hèm niet zoo beet kon nemen.... De man meende dat ik zelf het er in had laten zetten!

1) Een logement in den Haag.

Van 7 *December* 1872.

Dek heeft gedroomd van de Rekenkamer[1)] daar denkt hy nog dikwyls aan en spreekt er altyd nog van met genoegen. Hy was daar van nacht weer jong en nog kommies. Daar kwam Buys aan met 'n Asmodee in de hand, en met 'n dame. Ze was zyn vrouw, maar ze leek op de vrouw van Rösgen von Flosz. Ook leek ze soms op Annet van wie wy gisteravond gesproken hadden. Hy had in zyn droom veel bereddering met dien Buys en z'n dame, heel veel. En dat duurde maanden lang. Een index dien hy moest byhouden verwaarloosde hy totaal, het bywerken werd byna ondoenlyk en hy was zeer bevreesd dat men zyn achteloosheid zou ontdekken. Toen dat maanden geduurd had besloot hy eindelyk toch eens naar den index te kyken. Hy ging naar het vertrek waar het boek behoorde te staan, op de onderste plank van een boekenkast; allerlei andere boeken lagen daar, netjes gerangschikt, maar de index was er niet. Hy werd nu heel angstig, en begreep dat men zyn verzuim ontdekt had. Hy lag nog op den grond om het boek te zoeken, toen Coorengel binnenkwam.

Coorengel was secretaris van de Rekenkamer. In Indië aankomende had Dek het eerst by hem aan huis gewoond. Nu trok deze heer een zeer streng gezicht, en Dek zeide tegen hem: o god, m'n index is weg,

1) Namelyk het Departement van Bestuur waarby hy op Batavia het eerst geplaatst is geweest.

en juist nu ik als een bliksem aan 't werk wilde gaan. Coorengel bleef streng. Dek smeekte hem den index toch terug te geven.

- Ja, zeide Coorengel, al zou ik dat nu wel willen, dan zou toch misschien m'nheer Lutjes er tegen zyn.

De heer Lutjes was lid van de Rekenkamer, en ging door voor zeer bar. Maar Dek zegt dat hy een liberaal mensch was, hy hield veel van hem. Nu, in zyn droom ging hy naar Lutjes en zeide ook hem, dat hy juist van plan was te gaan werken ‘als een bliksem.’

Gister heeft hy in zijn Ideën Vosmaer een tikje gegeven omdat deze aanmerking had gemaakt over 't gebruiken van het woord ‘navel.’ Naar aanleiding van wat hy daar zegt, dacht Dek nu in zyn droom dat ‘bliksem’ geen fyn woord was. Hy excuseerde het daarom en zeide: ‘als 'n bliksem, daar meen ik mee wezenlyk zoo snel als de bliksem gaat.’ Nu, Lutjes liet zich van nacht verbidden, maar zeide hy ‘dan moet je niet meer zooveel omgaan met dien Buys en z'n vrouw, dat is niet goed! Wat het bywerken van den index betreft, dat hoeft niet meer, dat is al gedaan.’ Dek boodschapte nu den uitslag aan Coorengel, maar zeide hy ‘die trok een ontevreden gezicht toen ik hem vertelde dat Lutjes zoo vriendelyk was geweest. Dat had in de werkelykheid ook zoo kunnen zyn want Coorengel kon Lutjes niet verdragen, ofschoon deze een goed mensch was.’

Van 14 *Dec.* 1872.

Gister avond vertelde hy my van zyn verblyf in Indië, en o.a. een voorval dat ik nog niet kende. Ik wil het hier opschryven, maar moet een weinig teruggaan.

Toen hy van Padang te Batavia was aangekomen ontving hy daar het besluit, dat hy in denzelfden rang als hy te Natal bekleedde zou herplaatst worden, d.w.z. als controleur tweede klasse. Intusschen werd hy op wachtgeld gesteld. Nu verzocht hy gedurende dezen tyd geëmployeerd te worden by het departement van uitvoer of vervoer van producten.[1)] Pahud, dezelfde die later Gouverneur-Generaal werd, was er directeur van. Dekker's verzoek werd hem toegestaan. 't Was geen aanstelling, hy genoot ook geen inkomen, maar bleef op wachtgeld. In dezen tyd maakte hy kennis met Van Heyst, die op Borneo geëmployeerd was geweest, en nu op ‘zwart zaad’ zat. Zyn neef, Van Rees, bezorgde hem een soort betrekking op Parkan Salak, waar Willem Van der Hucht een theeplanting had. Van Heyst sprak Van der Hucht over Dekker, zoodat deze een invitatie kreeg om op Parkan Salak te komen logeeren. Hy deed dit en bleef er een week of drie. Het gedichtje uit den Havelaar ‘Men is zyn God op Bergen meer naby’ dateert uit dezen tyd. - Nu vernam Dek ook dat de heer Van der Hucht familie uit Holland verwachtte, en

1) Ik weet niet hoe de juiste titel was van dat departement van bestuur, reeds den dag na het verhaal, toen ik het opteekende, weifelde ik. Ik vroeg zulke dingen aan Dek niet na; daar ik niet wilde dat hy wist dat ik het opschreef.

hy nam op zich die familie by aankomst op Batavia wat terecht te helpen. Het waren twee scheepsladingen vol familie-leden; eene daarvan zou later Deks vrouw worden. Al deze reizigers namen hun intrek op Parkan Salak by Willem van der Hucht, de jongere broeder van Jan van der Hucht, de aanvoerder van de expeditie. Deze had namelyk een colonisatie-plan ontworpen dat hyzelf wilde uitvoeren. Maar hy overleed kort na aankomst op Batavia ten gevolge waarvan het geheele plan mislukte.

Willem van der Hucht had, daar zyn huis niet groot genoeg was om zooveel gasten te herbergen, onderscheiden optrekjes op zyn erf laten opslaan. Maar hy zelf was ziek, de ontvangst schraal, en de stemming van allen gedrukt en ontevreden. Intusschen was Dek geëngageerd met Everdine van Wynbergen. Al de gasten moesten of wilden omstreeks dien tijd Parkan Salak verlaten, en om voor Everdine geen andere schikkingen te treffen, wenschte Dek zoo spoedig mogelyk te trouwen. Maar om te kunnen trouwen moest hy geplaatst zyn en een vaste aanstelling hebben. Van der Hucht dreef hem aan daar nu toch werk van te maken, ook werd het verblyf voor Everdine te P.S. onhoudbaar, zoodat Dek te Batavia eigenlyk meer dan nuttig was, op een plaatsing aandrong. Daar kreeg hy last om voor drie maanden naar Krawang te gaan, om den adsistent-resident aldaar ter zyde te staan. Zyn wachtgeld zou aangevuld worden tot fl. 200. Het was dus geen vaste aanstelling en bovendien beneden zyn rang. Hy dacht er aan om zyn ontslag te nemen. In dien tyd was de tegenwoordige Raad

van Indië Hoogeveen kommies by het departement van cultures en producten, en diens vader die toen Raad van Indië was, raadde Dek aan om te gehoorzamen. Bovendien het was maar om drie maanden te doen. Dek ging dus naar Krawang, en daar hy slecht by kas was legde hy den weg te voet af. ‘Het is een heel eind van Buitenzorg naar Krawang, zeide hy, men moet twee bergketenen passeeren gescheiden door een diep steil dal, zooals kinderen het teekenen zouden. Hoe ver het is weet ik niet meer, maar weinig Europeanen zullen dien weg te voet hebben afgelegd. Myn jongen bleef achter, hy kon my niet byhouden. Nu, op dien tocht kwam ik eens 's avonds tegen donker aan een landhuis (Tjirigien of zoo iets noemde hy het) het was van Arnolds. Ik kwam daar aan, riep een jongen, en zei hem dat hy aan zyn heer zou zeggen dat er een Europeaan was die om een nachtverblyf vroeg. M'nheer was niet te huis, zeide hy. Nu dan moest hy 't aan Mevrouw vragen. Hy kwam terug met de boodschap: ‘M'nheer moet niet kwalyk nemen, maar Mevrouw durft niet, Mevrouw is bang.’ Hy hield een lantaarn in de hand en bekeek me, hy vond zeker dat ik er niet voordeelig uitzag. Nu, dat wil ik wel gelooven, na zoo'n tocht! Ik stuurde den jongen nog eens naar binnen. 't Was nacht, althans na zes uur, aan voortgaan was niet te denken door die bosschen met tygers, ik stuurde hem dus nog eens naar binnen. In dien tusschentyd schreef ik op een der kolommen der galery een versje. ‘Dek wilde my het versje zeggen, doch

herinnerde er zich nog maar enkele woorden van.[1)]

Mevrouw Arnolds bleef weigeren hem te ontvangen. De jongen, de bediende, raadde hem toen aan naar den mandoor te gaan, en daar bleef hy dien nacht. De oude heer Dikkelman was assistent-resident te Krawang. Hy had vroeger in den oosthoek te Malang dezelfde betrekking vervuld, en had zich toen daar byzonder verdienstelyk gemaakt by de koffy-cultuur. Door intriges van de familie Hofman, die zoowel in Krawang als by Malang landgoederen had, werd hy verplaatst en dit verbeeldde een bevordering, daar hy hier geen resident boven zich had, dus zelfstandig was. Maar hy gevoelde zich ongelukkig in dit land, waarvan hy de taal niet verstond. Ook was hy niet vertrouwd met zyn nieuwen werkkring. Er was achterstand in stukken, enz. Dekker werd nu gezonden om dit by te werken. De oude heer Dikkelman was aan den drank geraakt, en hy en zyn vrouw zagen den jongen beambte aanvankelyk aan als een soort spion. Maar dit veranderde weldra. Na verloop van drie maanden gaf Dikkelman Dekker een getuigenis dat hy hem van groot nut was geweest, en daarop vertrok Dek met postpaarden van Krawang naar Buitenzorg. Tine kon het te Parkan Salak niet meer uithouden. Zeer geprikkeld daardoor ging Dek op zekeren dag in rytenue op audientie by den Gouverneur-Generaal Rochussen. Er is, in 't Buitenzorgsche, meen ik dat hy zeide, eene byzondere industrie. De vrouwen verwen daar draden

1) In de volgende brieven zal men den juisten tekst vinden.

die ze daarna weven. 't Zyn zeer heldere kleuren en de eigenaardigheid is, dat men zelf een patroon bestellen kan.' Nu van zulk goed had ik een pantalon aan, zeide hy, een zeer bonte schotsche ruit. Rochussen ontving my niet vriendelyk.

- Waarom ben je teruggekomen? vroeg hy.
- M'n tyd was om. Ik was er heen gezonden voor drie maanden.
- Nu, dan zou ik verwacht hebben dat je my verzocht daar nog wat te mogen blyven.

Ik ging terug naar 't logement en dacht na. Eindelyk kwam ik tot 'n besluit en schreef een rekest, zóó: Dat ik op Poerwakarta m'n drie maanden, zooals bevolen, gebleven was; dat ik daar voldaan had (ik lei 't getuigschrift van Dikkelman over) dat, ofschoon me by besluit van den zooveelsten een plaatsing in myn rang was toegezegd, en ik dus niet ingenomen kon zyn met een ter beschikking-stelling van den ads.-res. van Krawang beneden m'n rang en m'n inkomen, ik nogthans, daar de Gouverneur-Generaal dit van my vorderde, by dezen verzocht weder naar Krawang te mogen terug keeren in m'n hoedanigheid als vroeger. Dit alles is niet woordelyk, maar in dezen geest. Tegen alle gewoonten der ambtenary in kreeg ik binnen vier en twintig uur last naar Krawang terug te keeren. Ik schreef toen aan Tine hoe de zaken stonden, en stelde haar voor nu maar te trouwen, en af te wachten hoe 't verder ging. 'Tine ging logeeren by den controleur Obdam te Tjanjor, en daar ging Dek korten tyd later heen om te trouwen.

Zy zyn toen nog eenige maanden te zamen in Krawang geweest. Daarna kreeg hy een aanstelling als kommies te Poerwaredjo in de Bagaleen. Dit beviel hem niet; hy had regt op eene plaatsing als controleur 2de klasse en eene aanstelling als kommies, was beneden zyn rang. Hy dacht er weer over zyn ontslag te nemen en weer hield de oude heer Hoogeveen hem hiervan door bemiddeling van zyn zoon terug. De oude heer Hoogeveen schreef ook aan den resident van de Bagaleen, Schmidt of Altenstad, om er op aan te dringen Dekker met wat egards te behandelen, en aan Dek zelf beloofde hy eene spoedige overplaatsing. Dek zeide dat de secretaris Visser, hem niet genegen was. Overigens roemde hy dien man zeer, en noemde hem origineel. ‘Dat Hoogeveen het werkelyk goed met my meende zeide hy is my onder anderen hieruit gebleken: Op een rekest van my om plaatsing in myn rang had Visser geschreven, “De betrekking van kommies te Bagaleen is open.” Hoogeveen schreef daarby: “De heer Visser doet dit voorstel niet om den heer E.D.D. gelukkig te maken.”

Enfin, op Hoogeveen's raad en op de belofte van zyn voorspraak ging ik naar Poerwaredjo. Ingericht heb ik me daar nooit. Van post tot post zag ik uit naar eene verplaatsing en dat duurde twee jaren! De resident behandelde my zeer lief. Den secretaris Nieuwenhuis, van myn jaren en diensttyd viel het wat zwaarder; over hem te beklagen heb ik my niet, maar hy was styfjes. Overigens een zeer knap mensch. Hy is nu... (ik meen dat D. zeide, resident van Batavia). Roorda zou je nog

kunnen vertellen, dat hy eens, toen Nieuwenhuis resident van Soerakarta was, en Roorda hem daar bezocht, nadat ik den Havelaar reeds geschreven had, vertelde, dat ik kwaad geworden was omdat hy een verandering had gemaakt in een brief dien ik gesteld had. En dat is juist waar, ik weet het nog. En hy heeft het verteld net zooals 't gebeurd is. 't Was een brief aan een der ads.-residenten om een dief te vatten. Zie je, ik maakte als kommies de stukken op, maar hy moest ze parafeeren eer ze naar den resident gingen. En dat hy nu een of ander anders wilde hebben dan ik het gedaan had laat ik gelden. Maar zoo'n brief over het aanhouden van een dief! Nieuwenhuis werd terwyl ik in de Bageleen was als ads.-res. naar Macassar verplaatst. Toen kwam Bekking in zyn plaats. Die was inschikkelyker, liever, dat moet ik zeggen. Hy was dan ook een jaar of tien ouder dan ik.'

Van 16 *November* '76.

'Na de geschiedenis op Sumatra, die je kent uit den Havelaar, was ik op Batavia met wachtgeld. De gouverneur-generaal had my beloofd me een betrekking te geven van denzelfden rang, namelyk controleur 2de klasse. In dien tyd logeerde ik op Parkan-Salak, by Willem van der Hucht. Ik was daar geïntroduceerd door eenen Van Heyst. Van der Hucht sprak me over zyn broer Jan die uit Holland verwacht werd met zyn familie, en ik beloofde die in Batavia wat terecht te helpen. By die familie was Everdine. Toen zy allen op Parkan-Salak waren en daar by Willem logeerden, kwam ik daar ook en engageerde my met Everdine. Dat enga-

gement zal wel oorzaak zyn geweest dat ik by Rochussen wat sterk aandrong op myn plaatsing. Ik zal wel wat lastig geweest zyn.

Hy zond me toen voor drie maanden naar Krawang, waar een oude resident was, Dilleman, die wat hulp of opzigt noodig had. 't Was een moeilyk baantje. Ik volbragt het met de meeste discretie, en keerde na drie maanden terug. Rochussen beval me daar weer heen te gaan. In godsnaam! Maar we trouwden eerst. Mevrouw Dilleman had ons en amitié genomen en we logeerden by haar. Na nogmaals zes maanden verblyf te Krawang, keerde ik naar Batavia terug. Toen logeerden we by Coorengel. Ik drong aan op plaatsing volgens de belofte van den Gouverneur-Generaal. Maar ik kreeg een betrekking als eerste commies in de Bageleen te Poerwaredjo. Die rang was ver beneden dien welken ik bekleed had, en daarby onaangenaam want gewoonlyk wordt zy waargenomen door oude menschen die niet meer opklimmen. De heer Hoogeveen beloofde te doen wat hy kon voor myn verplaatsing. Twee jaren lang wachtte ik daar van halve week tot halve week of de post my ook eene nieuwe benoeming zou brengen. In dien tyd had Rochussen de residentie bezocht. Hy had myn huis, het eenige dat niet geïllumineerd was, opgemerkt, maar hy zeide zoo tevreden te zyn over de juistheid en netheid van myn werk dat hy me zou nemen voor zyn secretaris. Na twee jaar kwam eindelyk myn benoeming tot secretaris van Menado.']

Eerste gedichten.

[Het oudste geschrift van MULTALULI dat ik onder myn papieren heb, is een gedicht: ‘Myn schaatsen.’ Hy maakte dit vóór hy Holland verliet, dus voor of in het jaar 1838. Later, reeds in Indië zynde, vernam hy dat zyn moeder of zyn broeder Pieter het hadden laten opnemen in een almanak. Dit trof hem toen, vooral daar er uit bleek, dat zy tehuis er meê ingenomen waren, wat hy niet vermoed had. Tot myn spyt heb ik den almanak, waarin het werd afgedrukt, niet kunnen vinden. Zie hier het gedicht volgens het handschrift dat ik bezit. Er komen daarin veel doorhalingen voor, en de plaats van het 13de couplet is opengelaten. Zoodat de laatste strophe het nummer 18 draagt.]

Myn schaatsen.

1

Zoo menigeen zingt er van vreugde of uit leed
Zoo menigeen tokkelt de snaren,
Zoo menig die pen en papier al versleet,
Zoo menig die de aarde weergalmen reeds deed

Door zangen van roem of gevaren:
Maar wat ook zinge men wrake 't of niet,
Ik wyd aan myn *schaatsen* myn kunsteloos lied.

2

'k Hoor velen reeds roepen ‘Eilieve laat af!
Hoe zoudt ge een paar schaatsen bezingen?
Wat stoffe is zoo ydel, zoo rustloos, zoo laf?
Wat stoffe die minder de vryheid u gaf,
Om mee naar vermaardheid te dingen?’
Wat raakt my vermaardheid? Men pryze 't of niet
Ik kies een paar schaatsen tot stof van myn lied!

3

Ik kies een paar schaatsen! Geen Engelsche, neen!
Met krullen als wimpels van voren,
Of anders ter hoogte van halfweg het been
Met een punt, en gerigt naar des schaatsryders scheen,
Als gereed daarin vinnig te booren!
Zoo menigeen heeft reeds een wond op die plaats
Al is ook juist de oorzaak geen Engelsche schaats.

4

En gy dan, o spotter, die lacht om myn lied
Ga naar huis en verwarm u de handen;
En ga zitten by 't vuur, en verkleum daar toch niet,
En verberg daar al morrend uw winterverdriet,

En begraaf u daar tusschen vier wanden.
Ik ruil u myn schaatsen voor kachel noch haard,
My blyft steeds een ysbaan oneindig veel waard.

5

Hoe schoon is de winter. - De boomen bestrooid.
Met het prachtvol gewaad uit den Hemel.
Als natuur in 't verblindendste wit is getooid,
En geen windje de stilstaande stroomen meer plooit,
En de sneeuw met oneindig gewemel
Zoo regtstreeks van boven de weiden bedekt
En aan 't uitgeput aardryk ten zegen verstrekt.

6.

Hoe schoon is 't, by 't stormen der woeste Natuur
Als hagel en sneeuwvlok daar jagen,
Om binnen by 't knappend gezellige vuur,
Al is 't ook zoo grimmig daarbuiten en guur,
Te kouten met vrienden en magen!
Laat jagen dan stormen of sneeuw of orkaan,
Wy weten dat woeden hierbinnen te ontgaan.

7.

Hoe schoon is 't voor kindren, van baker of min
Des winters die sprookjes te hooren,
Van reuzen of dwergen of feekoningin,
Van dolende ridders of toovergodin,

Die sprookjes die immer bekoren!
Schoon tienmaal en honderdkeer weder herhaald
Zy worden hun nimmer te dikwyls verhaald.

8.

O, zie slechts die groep, hoe de luisterende jeugd,
Of bedroefd door den loop der gevallen,
Of wel door den gang van 't vertelsel verheugd,
In weemoed verzinkt by 't vervolgen der deugd
En van vreugd weer den juichtoon doet schallen!
Hoe 't kind zich verheugt, en 't kinderhart treurt,
Al ware 't geen sprookje, maar waarlyk gebeurd.

9.

En wat is de zomer? Hoe stram en hoe loom
Zyn de leden en spieren gebraden,
Geen ryp of geen sneeuwvlok op struiken en boom,
Geen arrengerinkink op vlieten of stroom,
Maar op straat het gekraak van de bladen.
By 't vuur geen vertelsel uit vroegeren eeuw,
En buiten geen poppen of torens van sneeuw.

10.

En 's winters? Het water met ketens geboeid
Van kristal, door Natuur haar gegeven.
De stroom die des zomers gestaag heeft gevloeid
Vergunt nu den ryder op yzer geschoeid,

Op zyn rug als een zwaluw te zweven.
Ik zing dus 't bevriezen van stroomen en meer
En stemde dit liedje myn schaatsen ter eer.

11.

't Vertelsel by de ouden dat vroeger Mercuur
Met gevleugelden hiel had gevlogen
Het make in een dichtstuk dan beter figuur,
't Kwam welligt te pas by zyn Godennatuur,
Ik zeg u, 't is schandlyk gelogen.
En als ik geleefd had by Griek en Romein
Het zouden geen vleugels maar schaatsen dan zyn.

12

Doch wat gaat Mercuur met zyn vleugels ons aan,
Ook ons zyn die vleugels gegeven.
Wanneer wy op grachten of stroomen den baan
Al garend en zwevend ten-einde weer gaan,
Dan heeft men genot van het leven.
Dan gloeien de koonen van wellust en vreugd;
Wy danken den winter die 't harte verheugt.

14

En als gy dan rydt, en gy glydt op de baan,
Als uw schaatsen u vliegend doen zweven,
Begint dan uw boezem van vreugde te slaan
Denk dan dat die vreugd hèm duur komt te staan,

Die van aalmoes en gaven moet leven.
U bragt de kou vreugde, hem welligt slechts leed,
Wee hem die in vreugde zyn broeder vergeet!

15

Verbeeldt u het angstig en nypend gevoel
Dat gebrek en ellende moet baren.
Verbeeldt u te midden van 't vrolyk gewoel
Het verdriet en de smart waaraan hy staat ten doel
Die geen penningsken over mogt gaeren.
Gedenk aan de smarten die de arme dan lydt,
En hoe, trillend van kou, hy de lente verbeidt.

16

Verbeeldt u in 't hutje zoo schamel zoo oud,
Bouwvallig op zeedyk of heide,
't Gevoel van den arme, zoo treurig, zoo koud,
Zonder laafnis of dronk - zonder vuur, zonder hout,
En geen scheutje voor 't vee op de weide.
Bedenk dat te midden van jublende vreugd,
Bedenk dat de winter niet allen verheugt!

17

En zyt gy in staat door de schikking van 't lot,
De tranen der armen te droogen,
Wie weet of die arme niet ryk is voor God,
Gedenk dan aan Jezus verheven gebod,

En help hem naar al uw vermogen.
Wie den armeren broeder zyn hulpe bewyst
Heeft Jezus gedrenkt, en heeft Jezus gespyst.

18

En als dan die arme, in lompen gehuld,
Met trillende lip u komt smeeken,
Heb dan toch het harte met deernis vervuld,
Voldoe uwen naaste een gedeelte der schuld,
Dat zal eens by God voor u spreken.
Een weldaad den armen broeder gedaan
Wyst boven een plaats in den hemel u aan!

[Van dezen zelfden tyd, dat wil zeggen van 1838, heb ik nog twee gedichten. ‘De Oudejaars-nacht van eenen Ongelukkigen, naar het Proza van Jean Paul’ en ‘De Molenaar van Sans-Souci, naar het fransch van Andrieux.’ Maar deze beide zyn later tydens MULTATULL'S verblyf te Menado op Celebes in 't net geschreven. ‘De Oudejaars-nacht’ laat ik rusten. Maar zyn vertaling naar Andrieux kende hy van buiten, en heeft die dikwyls met genoegen voorgedragen, al wees hy zelf daarby de ‘lamme’ regels aan. Ze moge dus hier een plaats vinden.

Het laatst in 1882 heeft hy dit gedicht nog gecopieerd voor een jonge dame, en zoo is de spelling nu, naar zyn laatste afschrift nieuwerwetsch. Hy bracht er

toen ook een paar aardige wendingen in. Zoo stond in het negende couplet in het menadosche afschrift:

‘Dit antwoord werd door Frits in zyn geheel vernomen,

Hy laat den molenaar ten eerste by zich komen,’ welke matte regels hy veranderde zooals de lezer verder vinden kan.

Hy schreef by zyn copie van 1882: ‘Neem voorloopig 't stukje maar voor lief omdat het 'n aardige vertelling is. Later - over duizend weken - raad ik u aan, de hier aan Frederik II ten laste gelegde inkonsekwentie eens te toetsen aan MULTATULI'S eerste Idee, en aan 't hoofdstuk: “Nieuw-Delft en moraal” in de Millioenen-Studien.

Nog iets. Een der beste regels - wat den *zin* betreft, als *uitdrukking* is hy inkorrekt - een der beste regels van Andrieux: “Le mauvais caractère est ... de n'en point avoir” heeft het vertalertje overgeslagen. Dat was zeer dom.’]

De molenaar van sans-souci.

De mensch is inderdaad een onbegryplyk wezen!
Wie onzer blyft er toch zichzelven steeds gelyk?
De trotschaard werpt zich voor een beuzeling in 't slyk,
Wie 's morgens niet gelooft, wordt ligt als fyn geprezen
Voor nog de sombre nacht den dag van de aard verjaagt.
En anders niet als 't kwik dat ryst en zich verlaagt
Naar mate 't luchtgestel het dringt in de enge woning,
Verzinkt of ryst de mensch.
En waarom zou een koning

Van wien de wereld zooveel kwaads te spreken weet
Ook niet een enklen kant ten goede hebben mogen?
Ik wil althans myn kracht beproeven 't te betoogen,
En heb reeds tot bewys een klein verhaal gereed.

't Is van Pruissens dapp'ren koning
Van den grooten tweeden Frits
Die als veldheer niet beroemder
Dan als koen hervormer is.
Hy, die 't land van zyne vad'ren
Hemelhoog heeft opgerecht
Groot als denker, groot als koning,
Maar ... als Christen bitter slecht!

Hy kreeg het in zyn hoofd een aangenaam verblyf
Te stichten, waar- bevryd van hoofschen dwang, zoo styf -
Hy niet wou visschen gaan, of jagen, drinken, ryden,
Of - als zoo menig vorst! - een plantenleven leiden,
Maar... gaan studeeren in de menschlyke natuur,
En - om met zooveel ernst wat kortswyl te mêleeren,
Soms met D'Argens, Voltaire en La Mettrie soupeeren,
Kortom, het was van Frits een rechte koningskuur.

In het lachend oort verkozen
Door den grooten kluizenaar,
Woonde op zyn bemosten molen,
Sans-Souci, de molenaar.
Onbezocht door ramp en plagen,
Onbekend met zorg en druk,

Sleet hy daar gerust zyn dagen,
Smaakte hy zyn stil geluk.
En van welken kant de wind ook
Waaide op zynen molentin,
Hy verhaalde slechts zyn wieken
En sliep dan tevreden in.
In de buurtschap by de klanten
Om zyn hupschen aard beroemd,
Werd 's mans huis en grond gewoonlyk
By zyn eigen naam genoemd.
En de lieve streek in 't ronde
Lokte meisje en jongling uit
Om te Sans-Souci te dansen
Op de maat van veêl of fluit.

Sans-Souci! O, die naam des kweeklings der Natuur.
Klonk lieflyk in het oor van den verheven koning,
Hy strookte met zyn smaak als vriend van Epikuur.
En...met den naam van zyn eenvoudigen gebuur
Vereerde Pruisens Vorst zyn koninklyke woning.

Helaas! is 't hier op aarde ons dan ten wet gegeven
Dat twee geburen steeds in onmin zouden leven?
Dat de zucht naar geweld die 's naasten heil verwoest,
Steeds over molenaars en vorsten heerschen moest?

Hier ging de *koning* 't minst met zyn verstand te rade,
Hy sloeg met arendsblik zyn buurmans erfdeel gade,
Want ... in de plannen op 't papier gereed gemaakt,

Was 't malend Sans-Souci geheel te-niet geraakt.
Bleef daar die molen staan, weg was het belle vue
Het gevelfront werd scheef, en krom werd de avenue.

Men riep den molenaar by 's konings intendant
Een man van groot gewicht, maar ... minder groot verstand:

- ‘Je moet dien molen ons, naar 's konings wil verkoopen,
Zeg my dus kort en goed wat som zulks zal beloopen!’
- ‘Wat som? Wel, niemendal, want ik verkoop hem niet!
Ik vroeg u immers nooit wat prys ge daarvoor biedt?
Je moet, is fraai gezegd, die molen is *myn* woning
En hoort my even goed als Pruisen aan den koning.’
- ‘Kom, vrindje, 't laatste woord! Bedenk eens welk verdriet...’
-‘Ge wilt myn laatste woord? Welnu ... je krygt hem niet!’

Dit antwoord wordt door Frits - verguld op snee! - vernomen,
Hy laat den molenaar-‘zoo'n styfkop!’- by zich komen
Vermaant hem, dreigt, en vleit, maar alles zonder baat!
- ‘De reên waarom ik dit myn erfgoed niet verlaat,
't Is, Sire, wyl 't door vlyt myn vader heeft verworven,
Daar is ook de oude man in mynen arm gestorven,
Daar zag myn eenig kind het eerste levenslicht:
Dat is daar myn Potsdam! Styfhoofdig ben 'k wellicht,
Maar ... zyt ge 't ook niet soms? In 't kort, wat ge ook moogt geven,

Verwyderd van zyn huis kan Sans-Souci niet leven.
Ziedaar myn laatste woord, en, Sire, ik blyf erby!'
Een koning zet niet ligt zoo'n antwoord aan een zy,
Althans aan Frits begon het bloed naar 't hoofd te stygen:
- 'Weet, dat ik zònder geld je molen wel kan krygen...
'k Ben baas hier!... ' - 'Van *myn* huis? hernam de molenaar,
'Ja, als er te Berlyn geen flinke rechtbank waar!'

Nu kwam by Frits 't besef van 't goede weder boven
En 't denkbeeld dat men aan rechtvaardigheid gelooven,
En *onder syn bestuur* daarop vertrouwen kon,
Bewerkte dat hy zynen wrevel overwon,
En tot zyn hofstoet zei: - 'Ge ziet het klaar, mynheeren,
Men moet voor Sans-Souci op nieuw aan 't projecteeren...
Jy, buurman, houd je huis! Je antwoord staat my aan!'

Kon 't in een Republiek wel immer beter gaan?

Maar ... dezelfde Frits van Pruisen
Die een molen hier ontziet,
Was in 't reg'len van zyn daden
Altyd zoo omzichtig niet.
Laat dit slechts de dag getuigen
Toen hy, buiten Recht en Wet,
Om Silezien, Europa
Heeft in vuur en vlam gezet.
Toen hy, hunkrend naar laurieren,

En nog nauwlyks op den troon,
Met het lot der volkren speelde
Als een echte Koningszoon.
Ja, dat zyn zoo Vorstenspelen,
Spelen, maar ... met vuur en zwaard...
Zie: een landschap wordt gestolen,
En een molen blyft gespaard!

Amsterdam, February 1838.

‘Caroline’.

MULTATULI leerde Carolina V..... in Batavia kennen, in den tyd dat hy by de Rekenkamer geëmployeerd was. Hy heeft haar liefgehad, en eens hartelyk gewenscht dat ze zyn vrouw mocht worden. Later dacht hy hierover anders. Zoo schreef hy my den 16^{den} Juny 1864, dat was dus 23 jaar later:

‘Myn geschiedenis met Caroline is een lamme historie. Ik heb haar brieven nog en verdroogde melatti! Weg doe ik ze niet, want m̀yn gevoel was heilig. Maar zy was dor, ordinair etc. Ik moet lachen om myn verblinding van dien tyd. Ik had niet háár lief, maar myn liefde, myn eerste liefde. Ze was een valse fancy. Je zult lachen om haar droogheid. Boven haar brieven staat: Waarde vriend’.

Nu, die brieven, en die verdroogde melatti en haar

haarlok liggen ook nu voor my. De oudste brief van Caroline is van Batavia 20 Jan. 1841, en luidt:

Mynheer,

Ik meende dat myn laatste briefje voldoende was, waarin ik u te kennen gaf dat het antwoord van Papa zoodanig is dat ik my niet met de zaak kan en durf inlaten voor aleer Z.E. zelfs hierkomt; hetgeen hoop ik binnen eenige weken zal gebeuren. Nadere kennisgave kan ik thans niet geven.

Wat het schryven aan Papa betreft dat ligt aan uw eigen verkiezing, ik kan u daar niets over zeggen.

Ik heb de eer te zyn
UE. Dw. Dien.
C.V.....

Uit een en ander blykt dat Caroline in de bovenlanden van Samarang tehuis behoorde, maar met haar broeder Willem tydelyk te Batavia was. Haar vader schreef den 15^{den} april aan Dekker: ‘en zonder dat de hinderpalen, die my als zoodanig voorkomen, uit den weg geruimd zyn, kan en mag ik niets toegeven.’

Caroline zelve schreef: ‘ik geloof dat als gy R.C. (roomsch catholiek) zyt geworden, wy dan het beste voor ons kunnen verwachten.’

Van den 29sten April 1841 vind ik een brief van den vader, van Djatie Rongo:

‘WelEdele Heer!

Het grootste bewys dat u zult kunnen geven, dat gy

werkelyk den C. godsdienst zyt toegedaan, en dat gy die niet aanneemt om bykomende omstandigheden, maar alleen uit overtuiging, bestaat daarin dat gy dien godsdienst omhelst voor en aleer er verdere démarches om myne dochters hand plaats hebben.' Verder schryft hy dat hy Caroline gelast heeft om met haar broeder thuis te komen.

By deze brieven ligt ook een schryven van pastoor J.H. Scholten. MULTATULI heeft over hem geschreven in zyn Idee 995, en zegt daar o.a. dat hy Praefectus Apostolicus te Batavia geweest was. Of hy dit in 't jaar 1841 was zou ik niet kunnen zeggen. Het brief je draagt geen datum, maar luidt letterlyk:

Waarde Heer Dekker!

Mejuffrouw Carolina is by my geweest en heeft niet onduidelyk te kennen gegeven, dat zy genegenheid jegens U.E. gevoelde: desaangaande zult gy antwoord ontvangen.

t.t.

J.H. Scholten.

Op een hoek van een der briefjes van Caroline is met Dekkers hand geschreven: 'The last one I recieved during her being in Batavia, 14 June 1841'. Dit briefje luidt:

'Waarde Vriend. Ik dank u voor al het gezondene het doosje is zeer naar myn zin, het ringetje ook. Ik beloof u dat ik het altyd dragen zal. Alles is reeds aan boord; houd goeden moed en kom spoedig by ons dan zal alles goed gaan. Ik had u dezen middag nog wat te

zeggen, maar gy zyt zoo spoedig heen gegaan, het is morgen nog tyd. Willem komt straks. Wees toch niet zoo raar tegen hem, dat hindert my zoo. Hy is wezenlyk een goede jongen. Vergeet morgen niet de kleine, hoe moet hy heeten, mede te nemen[1]. Ik zal er goed voor zorgen. Nu adieu, ik dank u nogmaals, denk niet te veel, ik groet u hartelyk. Uwe vriendin Caroline.'

Ook is er onder de brieven een schryven zonder slot en waarschynlyk nooit verzonden van Dekker zelf aan het meisje.

Ziehier:]

Aan Mejufvr. Caroline V.....

Batavia 16 Juny 1841.

Lieve Caroline! Heden is er van den Heer Schuylenburch een brief aan uw papa verzonden, waarvan de treurige inhoud u waarschynlyk zeer zal getroffen hebben.[2] Uwe lieve kleine naamgenoot is overleden. De arme kleine heeft lang met den dood geworsteld; heden morgen vyf ure maakte men my wakker met de tyding dat zy op sterven lag, en te half tien ure was het eerst gedaan. Morgen ochtend vroeg zullen we haar begraven. Gy kunt nagaan hoe treurig hier aan

1) Dit doelt op een hondje.
2) Caroline was de nicht van de familie S., by wie Dekker in huis woonde.

huis alles is. Ik heb waarlyk tegenwoordig zulke voorvallen niet noodig om ernstig gestemd te wezen. Toen ik zoo even by het lykje stond, en nadacht over leven en niet leven, over de toekomst, zie, toen wenschte ik ook zoo jong gestorven te zyn. Ik ben nu niet verzekerd dat er by myn sterfbed zulke tranen zullen vloeyen als er gewoonlyk om een onschuldig wichtje geweend worden, en God weet wat er volgen zal na den dood, wanneer zoo vele overtredingen als het leven van den mensch gewoonlyk oplevert, ons zullen aangerekend worden. Die arme kleine had nog geene verantwoording, ten minste ik geloof zoo. Ik houd niet van de leer der erfzonde.

Heden morgen vroeg zond ik een briefje aan Lippe waarin ik hem kennis gaf van Carolines toestand. Hy en zyne Mama zyn terstond gekomen, en Mevrouw Detering was de welwillendheid zelve. Ik zal myn best doen om de verwydering tusschen de familie zoo mogelyk by te leggen. Ik hoop dat gy dit zult goedkeuren.

Misschien zult gy verwonderd wezen om den datum van dezen brief. Ik herinner my zeer goed, onze afspraak dat ik tyding van u afwachten zoude vóór ik schreef, maar het is my zulk een genoegen aan u te schryven dat ik daarmede reeds heden een begin maak, al moet ik dan ook nog eene

geheele week wachten voor ik van u iets hooren kan. Het is my zoo ledig om my heen en alles herinnert my zoo dat gy weg zyt, dat ik nergens rust heb. Ik was het reeds zoo gewoon om uit te rekenen wanneer gy by ons komen zoudt, wanneer ik u zien of spreken zoude, en nu is alles over. Gy weet dat wy 's namiddags altyd wandelen. Dit deed ik ook gister en heden, maar hoe geheel anders was het my. Ik ontmoette u wel zelden, maar het was my reeds een genoegen u ten minste te kunnen ontmoeten, nu echter mag ik niet eens meer denken dat gy het geweest zyt wanneer ik in de verte iets wits zag voorbygaan, en toch verbeeldde ik my dat somtyds. Hoe gaarne ik ook wensch dat gy my liefhebt, hoop ik toch niet dat gy my zoo mist als ik u, want dan zoudt ge u zeer onaangenaam gevoelen. Kortom ik ben een miserabel zwak schepsel, en weet niets beters dan spoedig boven te komen. Alles wat ik van u heb, wordt met zorgvuldigheid bewaard, zelfs die haarspeld van de roos, welke gy eens uit de comedie komende verloren (?) hebt.

Ik hoop dat gy my toch uitvoerig schryven zult hoe gy de reis gemaakt hebt, hoe gy de zaken boven gevonden hebt, wat gy doet en wat gy denkt. Dit laatste vooral. - Ik heb toen ik van

Willem afscheid nam, hem verzocht om, kon het wezen wat vriendschappelyker aan my te denken, dan ik geloof dat in den laatsten tyd het geval is. Misschien was het ook wel weder myne schuld; ik weet wel dat ik te scherp in myne aanmerkingen ben, daarover klaagt iedereen, maar toch ik houd altyd veel van hem.

Ik vind het grappig dat gy my onder voogdy van uwe tante gesteld hebt. Ik ben u verpligt voor de zorg die gy daarin aan den dag hebt gelegd, en beloof u dat ik een gehoorzame pupil zyn zal. - Deze brief zal een heterogeen stuk worden. Vraag Willem maar wat dat is. Bonsoir, beste meid, ik ga slapen, want ik moet morgen alweder vroeg op. Gy weet de treurige oorzaak.

[In haar eersten brief van Djatie Rongo van 4 July 1841 schreef Caroline o.a.: ‘Ik hoop in uw volgenden brief het genoegen te hebben te vernemen dat gy reeds R.C. zyt geworden.’ En in een brief van 2 Augustus zelfs: ‘Nu waarde vriend, denk er aan dat ik u niets antwoorden zal indien gy nu nog niet R. zyt geworden; adieu leef gelukkig en wees gegroet van allen als ook van uwe opregte vriendin Caroline.’

Dit aandringen had goed gevolg. Onder de papieren vind ik nevensgaand uittreksel uit het doopregister, en bewys van toediening van het H. Vormsel.

EXTRACTUM ex Registro baptismali Ecclesiæ Romano-Catholicæ, quæ est Bataviæ in insulâ Javâ.

Anno 1820 die 2 Martii Amstelodami est natus et Anno 1841 die 28 Augusti Bataviæ est baptizatus

EDUARDUS

filius legitimus ANGELI DOUWES DEKKER et FRANCISCAE EELTJES KLEIN, conjugum.

Suscep [a])_____

Concordat suo ORIGINALI, quod ego attestor Bataviæ V. Kal. Septembris 1841.

H. J. CARTENSTAT,
Prael. [b]) a Cub. S. P. et
Supradictæ Ecclesiæ Pastor.

EXTRACTUM ex Registro baptismali Ecclesiae Romano-Catholicae, quae est B a t a v i a e in insulâ J a v â .
Anno 1820 die 2 Martii Amstelodami est natus et Anno 1841 die 28 Augusti Bataviae est baptizatus
EDUARDUS
filius legitimus ANGELI DOUWES DEKKER et FRANCISCAE EELTJES KLEIN, conjugum.
Suscep[a] _____
Concordat suo ORIGINALI, quod ego attestor
Bataviae V. Kal. Septembris 1841.
H.J. CARTENSTAT,
Prael.[b] a Cub. S.P. et
Supradictae Ecclesiae Pastor.

a) Achter *Suscep* in 't doopbewys had moeten worden ingevuld: *Ius* (*susceptus*) *ex heresi;* 'opgenomen (in de kerk) uit een heretisch genootschap.' Pastoor Cartenstat heeft die invulling blykbaar niet noodig gevonden.
b) *Prael(alus) a Cub(iculo) S(ancli) P(atris*) wordt in 't hollandsch aangeduid met: huisprelaat van Z.H. 't Is een eeretitel, te vergelyken met 'kamerheer des konings'.

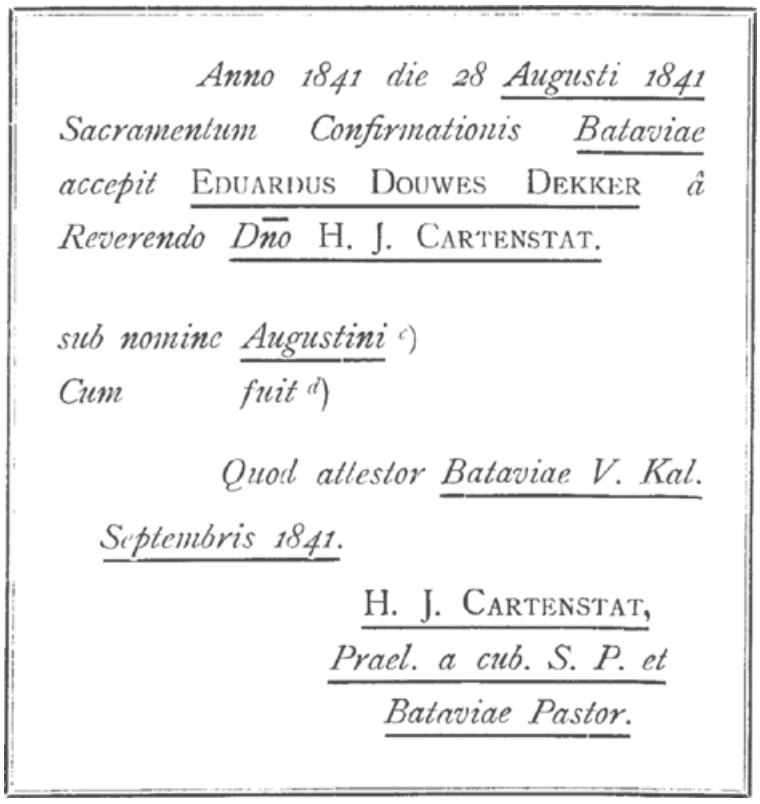

Anno 1841 die 28 Augusti 1841 Sacramentum Confirmationis Bataviae accepit EDUARDUS DOUWES DEKKER *â Reverendo Dno H.J. CARTENSTAT.*

sub nomine Augustini[c)]
Cum fuit[d)]
Quod attesior Bataviae V. Kal. Septembris 1841.
H.J. CARTENSTAT,
Prael. a cub. S.P. et Bataviae Pastor.

[De onderstreepte woorden zyn in de formulieren met de pen ingevuld. Van bevoegde zyde weiden my de volgende opmerkingen gemaakt, die ik dankbaar hier inlasch.

c) *Sub nomine Augustini*. Het gebruik brengt mede dat men by 't ontvangen van het II. Vormsel een heilige als naam of patroon-heilige kiest. Multatuli koos St. Augustinus, den beroemden bekeerling en kerkvader.

d) Die gevormd wordt kiest een 'Peter' en eene 'Meter' als 't ware geestelyke ouders. Deze geestelyke maagschap geeft zelfs aanleiding tot kerkelyke huwelyksbeletselen. De bedoeling der gedrukte woorden Cum fuit was om in te vullen wie Peter en Meter waren. Misschien is de een of andere geestelyke Peter geweest, zoodat pastoor Cartenstat daarom onnoodig vond hem als zoodanig te vermelden.]

MULTATULI'S ouders waren mennist, maar hy had zich, weifelend in zyn gevoel, in Holland niet laten doopen. Nu te Batavia werd hy als roomsch-catholiek gedoopt, en wel des morgens te zes uur om geen opzien te verwekken. De goede pastoor Scholten was hem hierin ter wille.

Het schryven van Caroline na dat zy bericht had ontvangen van zyn doop en confirmatie geef ik in zyn geheel:

Djatie Rongo, 3 Sept. 1841.

Waarde Vriend.

Regt blyde was ik gister avond Uwe beide brieven te ontvangen vooral de laatste die ons allen maar my byzonder verheugde. Papa had my Uwe eerste niet gegeven omdat Z.E. zulke onaangename berigten over U had ontvangen, die Z.E. verpligtten alle correspondentie tusschen ons te doen staken maar gelukkig kwam Uwe laatste die Z.E. van besluit heeft doen veranderen. Gy kunt U verzekerd houden dat Papa met het minste van Uw gedrag wordt bekend gemaakt. Gy kunt dus nagaan hoe leed het my doet een en ander over U te moeten verneemen, ik hoop dus dat Gy zorgen zult dat wy voortaan van zulke onaangename tydingen zullen verschoond blyven, dewyl Gy U anders alles uit het hoofd moet stellen, en er van onze aangeknoopte betrekking niets kan worden. Ons geluk hangt geheel en al af van Uw in 't vervolg te houden gedrag, de voornaamste hinderpaal is thans uit den weg geruimd, het

staat nu te beproeven of Gy my wezenlyk lief hebt. Een volgende keer zal ik Uw brief beantwoorden, daar het my op het oogenblik onmogelyk is zulks te doen. Adieu waarde vriend, leef gelukkig en wees hartelyk gegroet van myne familie en van

Uwe opregte vriendin
Caroline.

Van den 8sten October is er weder een brief van haar, waarin zy o.a. zeide: ‘Gy wenscht te weten wat wy van u vernomen hebben: vooreerst schynt gy uwe onverschilligheid omtrent geld al te zeer getoond te hebben, vooral met biljart spelen, uwe beurs schynt zeer ruim om 's wekelyks *f* 100 te kunnen verspelen. Verder hebt gy klappen uitgedeeld: meer zal ik maar niet zeggen, daar gy wel begrypt hoe Papa zich hierover ergert... hoewel ik verzekerd ben dat alles overdreven en vergroot is grieft het my verschrikkelyk zulke beschuldigingen tegen u te vernemen.’

Al deze brieven, namelyk die van Djatie Rongo, zyn geadresseerd:
WelEdele Heer
Den Heere E.D. Dekker.
algemeene Rekenkamer,
Batavia. en elke brief moest betaald worden met fl. 1.10.

Maar velen dragen datum noch postmerk, en hebben voor eenig opschrift: A Monsieur E. Dekker E/M. Wat my gissen doet dat deze allen geschreven zyn

tydens Caroline's verblyf te Batavia. Ze zyn zelden langer dan één of twee bladzyden, maar een paar met potlood geschreven heeft Dekker zelf nagetrokken, byvoorbeeld dit:

‘Verschoon myn schrift want ik heb nu niets anders dan potlood.

Hoe is het sedert gisteren avond? Hier zyn het allen lange gezigten. Gy gaat morgen zeker exerceeren, niet waar? Om niet weder eene straf te ondergaan. Gy weet hoe prettig dat voor my is.

Adieu. C.’

In een ander briefje lees ik:

‘Waarde Vriend, Het spyt my wel dat gy niet beter zyt, maar waarom juist verleden nacht gewaakt?’

Dit brengt my in herinnering hoe Dek vertelde tydens een ziekte van pastoor Scholten dikwyls by hem gewaakt te hebben. En hoe hy eens voor zyn bed zittende, was ingeslapen. Toen hy 's morgens wakker werd en in 't bed keek was hy geheel beduust want het was leeg; de goede pastoor bleek zich aangekleed te hebben en uit wandelen te zyn gegaan.

De laatste brief is van Caroline's vader en wel van Djatie Rongo 24 Aug. 1842, geadresseerd aan den heer D. Dekker, benoemd ambtenaar voor Sumatra te Batavia, waarin hem om verschil van karakter formeel de hand van Caroline geweigerd werd. Daarby lag nog een uitknipsel uit een courant waaruit blykt dat zy weinig maanden daarna gehuwd is.

Getrouwd
Nicolas G......, kapitein, magazynmeester
der genie-werken te Willem I.
met
Carolina Johanna V.....
Samarang 5 January 1843.

Onder MULTATULI'S verzen is het volgende albumblad waarmede ik dit hoofdstuk zal besluiten.]

Aan Mejufvr. Caroline V.....

Wel vliegen jaren heen op de adem van den tyd,
Wel gaat zooveel voorby wat eens het hart ons streelde.
Wel heeft men elken dag aan andre zorg gewyd,
En telt de beuzling niet waar men als kind mee speelde;

Wel werpen wy den krans die eens ons tooide heen,
En zoeken schooner bloem om schooner krans te vlechten,
Vergeten menigmaal de weelde van 't verleen,
Om 't nooit verzadigd hart aan nieuw genot te hechten...

Maar toch, hoe alles keer, herinnring blyft ons by!
Herinnring aan het zoet van lang verloopen jaren;
En, ga dan ook de droom der eerste jeugd voorby,
Wy denken toch aan hen die toen ons dierbaar waren.

Die tyd komt ook voor u! Eens ziet ge op 't heden neer,
Als stipje in 't maatloos ruim van 't onbegrensd verleden;
Eens siert de bloemenkrans der jeugd u 't hoofd niet meer,
Wanneer we in later tyd op andre paden treden.

Als dan uw oog welligt op deze bladen staart
En gy aan vroeger tyd met weemoed zult gedenken,
Wyd dan een oogenblik aan hem wien ge alles waart,
En wil zyn naam een deel van uw herinn'ring schenken!

God geve dat daartoe dit schrift onnoodig zy!
Uw naam staat in myn hart met hechter schrift geschreven.
Uw beeld blyft, ga dan ook de droom der jeugd voorby
In myn herinnering, zoolang ik adem, leven!

Batavia Mei 1841.

Op Sumatra.

[Verdriet over het verlies van zyn meisje, want reeds voor den laatsten brief van den vader, voelde Dekker dat zy voor hem verloren ging, was aanleiding tot zyn wensch om op een buitenpost geplaatst te worden. Hy werd, toen 23 jaar oud, benoemd tot controleur te Natal op Sumatra.

Somber gestemd kwam hy aldaar aan.

Ik laat hier het fragment van een brief dien hy in 1863, dus twintig jaar later aan my schreef volgen, om wat hy daarin verhaalde van zyn verblyf te Natal.]

Aan Mejufvr. M. Hamminck Schepel.

Ce que j'appelle ma sotte sagesse - tu as vu que je m'en plains dans mes Idées:

‘Niets is geheel waar en zelfs dat niet.’

‘Wysheid... bitter omdat ze nog maar half was.’

Le ‘nog maar’ est curieux et assez sot. Que

de présomption dans ce ‘maar’ qui indique la différence d'alors avec à présent. N'est ce pas ta petite soeur qui dirait: toen ik nog 'n kind was.

Cette sotte sagesse, j'en ai un monument que je te montrerai un jour. C'est un manuscript de 1843.[1)] J'étais à Natal, seul ou presque seul. Un amour malheureux m'avait conduit là (amour malheureux: style de roman) Enfin, je devais à mon caractère un peu de désespoir. Cela nous pose magnifiquement. Ah, Caroline comme tu as bien fait de si mal agir! Que de perspicacité dans ta bêtise! Que d'amour dans ta froideur! Le savais-tu qu'il me fallait le baptème du malheur pour me rendre heureux? Avais-tu pressenti dans ton ignorance ‘dat er geen weg ten hemel is dan over Golgotha?’

Enfin ... je jouissais dun coeur déchiré. Je faisais des vers et autres sottises. Je donnai des fêtes. Ah j'étais magnifique! On en parle encore dans le pays. Vingt mille personnes se masquaient et se costumaient pour fêter dignement le désespoir du ‘kwajongen.’

En ik zelf was een aanspreker en een arlequin. Van de Pool, de mil.-cotnmandant is dood. Hy

1) De ‘Losse bladen uit het dagboek van een oud man’ dat hieronder volgt.

was Napoleon. Maar Sem, de drooge Sem, leeft nog. Hy is meen ik agent der N.H.M. te Soerabaya. Zy beiden en Gendt waren er by toen ik Saffo nasprong.

Où en étais-je? Saffo, Sem - Sem que j'appelais Pig, puisqu'il se nommait P.I.G. - Bien, moi, j'étais un ‘aanspreker’. Jamais les malais de Sumatra n'avaient vu un ‘hollandse aanspreker’ un individu du reste qu'on trouverait assez curieux partout ailleurs.

Et je ‘aansprak’ alle mensen, et je traduisais en malais la formule ordinaire ‘Ik maak je bekend dat overleden is ...’

en daarop volgden dan geestighedens als: de welvaart van Natal nadat de engelschen 't hebben overgegeven aan de hollanders enz.

En op eens ‘sprak ik aan’ en zeide: dat overleden is myn liefde, myn liefde, myn ongelukkige liefde, en ik berstte in tranen uit en was als gek. O, die malle Caroline, wat 'n eer!

[In den Max Havelaar verhaalt MULTATULI hoe hy eens in een prauw een reisje langs de kust van Sumatra maakte met een datoe, inlandsch hoofd, en diens dochtertje, Si Oepi Keteh. Hy zegt daar: ‘ik was juist in een verdrietige stemming waartoe veel oorzaken het hare

bydroegen. Ik had primo een ongelukkige liefde, ten tweede ... een ongelukkige liefde, ten derde ... nu ja, nog iets van dien aard.'

Maar in die stemming vertelde hy zyn japansche geschiedenis aan de kleine freule, dat een lief kind was.

Kort daarop vroeg de jonge controleur haar aan haar vader, die er een eer instelde zyn dochter aan hem, het civiele hoofd der plaats, te geven. Zy woonde by hem zoolang hy in Natal bleef, en ging later met hem naar Padang. Maar van daar zond hy haar aan haar vader terug om de moeielykheden waarin hy geraakt was. Si Oepi Keteh is zyn eerste vrouw geweest.

De afzondering waarin Dekker thans leefde, want behalve hemzelf was er maar één europeaan op de plaats, de commandant van 't militaire fort, Van de Pool, die afzondering noopte tot in zich keeren en nadenken. MULTATULI heeft my menigmaal gezegd dat hy zich in Natal bewust is geworden. Eenige sporen hiervan vindt men in een stuk dat ik hier laat volgen. Ook in den naam dien hy aan zyn kleine Si Oepi Keteh gaf legde hy beteekenis. Hy noemde haar: Clio.

Aan de keerzy van een klein gedichtje, dat ik niet eens goed ontcyferen kan, heeft Dek zelf dien naam geschreven met groote duidelyke letters, en een ongeoefende hand heeft daaronder gepoogd het na te doen. Dat pogen is van Clio.

Ook haar zwarte haarlok heb ik nog.

Hier volgt nu het bedoelde stuk dat grootendeels op Natal geschreven werd.]

Losse bladen uit het dagboek van een oud man.

I.
Ilet Schoone, Geluk.

‘De Peri die voor de poorten van het paradys vruchteloos smeekte toegelaten te worden tot den heilstaat der gelukzaligen, bragt na vele vergeefsche pogingen eindelyk als het schoonste wat de aarde opleverde, den laatsten zucht van een berouwhebbenden zondaar, en vond genade in de oogen des wachters aan de poort om de heiligheid der gave die zy offerde!’

Dit was het thema van een gesprek tusschen onzen leermeester en ons, leerlingen der avondschool. Het schoone oostersche verhaal dat van deze, in alle talen bezongene legende den grondslag uitmaakt, had dien avond natuurlyk aanleiding gegeven tot ernstige gesprekken over het ware schoone.

‘Zoude dan waarlyk de bede om vergiffenis van den berouwhebbenden mensch het heiligste zyn wat deze wereld bevatten kan?’ vraagde myn makker, August C., den onderwyzer.

‘Het verhaal stelt de zaak aldus voor, hernam de leermeester. Gy echter hebt vryheid hierover

uwe eigene gedachten te koesteren; deel my dezelve mede, en wy zullen te zamen overwegen. Is, naar uw inzien iets anders schooner, heiliger?'

August bleef het antwoord schuldig. Hy dacht na, en bleef zwygen!

Andere bezigheden namen den overigen leertyd van den avond in; daarop speelden wy zooals van kinderen, die na een geheelen dag inspanning eindelyk van dien band ontslagen worden, te verwachten is, wild en woest. Paradys en Peri waren vergeten.

August was, zooals ik zeide, myn makker op de school, hy was myn medgezel in de speeluren. Naauwelyks veertien jaren oud, een leeftyd op welken anders het character nog die scherpe omtrekken mist, welke later jaren kenteekenen, was hy by den eersten opslag reeds te herkennen als een van die wezens, die alles voor anderen, - voor zichzelven niets zyn. Hy was misschien de vlugste leerling der klasse, en immer was hy de laatste die voor belooning in aanmerking komen konde. Geen der medescholieren werd van zyne ouders zoo ruim voorzien van geld en kleederen, en niemand had aan een en ander zoo spoedig gebrek als August. Zyn tyd, zyne bekwaamheden, zyne kleederen en spaarpenningen, alles besteedde

hy voor anderen, alles schonk hy weg. Eens ontmoette hem een onzer medeleerlingen, die een nest uit een boom had geroofd.

‘Geef my dat nest!’ riep August.

‘Waarlyk niet!’ hernam de knaap.

‘Ik wil u een gulden daarvoor geven!’

‘Toch niet, het heeft my te veel moeite gekost, hetzelve uit te halen!’

De gansche rykdom van August bestond in den gulden, dien hy den knaap geboden had.

‘Wilt ge myn nieuwen hoed daarvoor hebben?’ vraagde August dringende, of neen ... hy bezon zich dien aan eenen armen knaap te hebben gegeven, die blootshoofds op den weg liep, myn... myn ...’

De arme jongen wist niet wat hy meer bieden zoude, en het nest lag hem na aan het hart.

‘Geef my den doekspeld, dien ge den laatsten dag der vakantie van huis medebragt, zeide eindelyk de hebzuchtige knaap, en het nest is het uwe!’

August aarselde. Het was een schoone diamant van waarde. - Daarom aarselde August niet - maar het was van zyne moeder dat hy dien speld ten geschenke had ontvangen, van zyne Moeder! En toch ... die arme vogeltjes!

‘Neem, zeide hy, hier is de speld, geef my de vogels!’

De jongen begeerde niet beter; gaf het nest, nam het kleinood en wilde heengaan.

‘Eilieve, riep August, wys my de plaats waar het nest geweest is, ik wil het daar terug brengen.’

De ander wees de plek in den boom. August klom, hechtte het nest in de aangewezene holte, wilde afklimmen, viel, en brak den regterarm.

Onder het zetten van den arm, hetgeen nadat men hem huiswaarts had gedragen eenige oogenblikken later geschiedde, verzocht hy my naar buiten te gaan en hem mede te deelen of de oude vogels het nest reeds weder bezochten.

De vreugde die hy gevoelde toen ik dit toestemmend beantwoordde was grooter dan de pyn die het verband hem veroorzaakte.

Zóó was August C, de makker myner jeugd, de medgezel myner kindsche jaren.

Den avond, volgende op dien waarop het gesprek over de Peri had plaats gevonden waren wy ter uitspanning by elkander. Meer toevallig dan wel uit belangstelling viel het gesprek op een onderwerp zeer na verwant aan datgene wat wy den vorigen avond met onzen onderwyzer gevoerd hadden. Wy spraken over het geluk. Wie herinnert zich niet hoe men reeds als kind zich een heil droomt, hetgeen nimmer door de werke-

lykheid evenaard of door onze vermogens bereikt kan worden?

Wy hadden ter onderrigting de lessen van den laatsten avond over het *ware schoone* aangehoord, *nu* bragten wy allen in spel onze begrippen van geluk, onze wenschen voor den dag.

'Sunt pueri, pueri; pueri puerelia tractant.' Dit gold ook hier; och of het hier alleen gold!

'Rykdom! want...' enz.

'Eer en aanzien! dan immers...' enz.

'Magt! dit geeft...' enz.

Op die wyze schreeuwde en redekavelde de kleine gemeente door elkander.

Ik heb de bewysgronden die elk ter verdediging zyner keuze aanvoerde afgebroken. Het staat ieder vry dezelve naar willekeur aantevullen, zooals men zelf die in dien leeftyd zoude aangevuld hebben, zooals men die bewysgronden nog in later tyd aanvoert, zonder zich dan echter te mogen verschuilen achter het onnadenkende van den kinderlyken leeftyd!

'En gy August, wat wenscht gy, vraagde een uit den hoop. Zyt gy niet met my van gevoelen dat eer boven geld te schatten is?'

'Voorzeker, maar ik weet toch nog iets beters.' 'En dat is?' riepen wy om stryd.

Nu hoorden wy het antwoord waarop de onder-

wyzer den vorigen avond te vergeefs gewacht had.

‘Het hoogste geluk moet noodwendig zyn datgene te genieten wat het schoonste, het heiligste is. Die trek van gisteren avond van den broeder die zyne, door de pest aangetaste zuster niet verliet, maar liever door haren adem besmet met haar stierf, trof my. My dacht, de Peri, die den doodsnik der stervenden opving, en hemelwaarts voerde, bragt schooner gave dan ooit geofferd werd, en het lot van den broeder komt my hoogst benydenswaardig voor. Als ik derhalve eenen wensch voor myn geluk uiten mogt, zoude ik op zulk eene wyze voor eenen broeder ... voor iets wat ik lief had, willen sterven. Ik geloof dat er geen grooter geluk denkbaar is?’

Men ziet dat men het verhaal van de Peri om onzentwille eenigzins gewyzigd had. In stede van stervende gelieven, had men ons, ter oorzake van onze jeugd, over broeder en zuster gesproken.

August had zyn gevoelen geuit, en zweeg met den traan des diepsten gevoels op de wangen.

Wy zagen hem aan, en begrepen hem niet. ‘Sterven - en geluk ...’? Dat was voor onze minder hoog stygende gedachten onbevattelyk.

Maar God, die hem dat gevoel had ingegrifd, begreep hem ... en ontving die bede om heil, en verhoorde die bede.

Een jaar nagenoeg daarna - het was den dertienden January, vermaakten wy ons met schaatsenryden. August was na het einde der kersvacantie met zynen jongeren broeder op de school teruggekeerd. Hy bewaakte de schreden van den jeugdigen nieuweling, leerde hem deelnemen aan onze vermaken, en ook dien dag week hy byna niet van zyne zyde. Een oogenblik echter kon hy de verzoeking niet wederstaan zich van den langzaam voortglydenden knaap te verwyderen; hy ylde met ons voort op de baan, hoort een gil, ziet om, en mist den geliefden broeder. Het kind was in een byt verdwenen. En August? Ylings springt hy in den killen vloed, verdwynt onder de loodzware oppervlakte van het meer, en ... - God was zyner bede indachtig - hy verdronk, zynen broeder willende redden!

Acht en veertig jaren zyn my na dien dag over het hoofd gedreven, maar nimmer brak de dertiende January aan of het was my een dag van weemoedige herinnering aan den lieven martelaar zyner idealen. Verre, zeer verre voerde het lot my van de plaats waar de heldendood den heiligen wensch van den knaap bekroonde, maar al scheidden my zeeën en landen van den kolk die hem den dood gaf, en ten graftombe strekte

altyd toch ging ik in gedachte ter bedevaart naar de plek, waar hy als de Peri aan de poorten des eeuwigen levens toegang vraagde en niet werd afgewezen.

Hy stierf op zynen vyftienden geboortedag. Zes hoogstens acht jaren lang, zoude die *Goddelyke kracht om iets schoons te wenschen* hem nog bygebleven zyn, om daarop allengs zich te verliezen in den maalstroom van wereldsche belangen, in den modderpoel van lagere genietingen. Zyn inwendig gevoel - wat kan het anders geweest zyn, wereldkennis immers, konde hy nog niet hebben opgedaan? - zyn inwendig gevoel dreef hem aan om reeds op zyn veertiende jaar, den dood - en *zulk* een dood - te wenschen. Of fluisterde de Engel die door God hem ten geleide was gegeven, de goede geest die den knaap ter zyde stond hem dien wensch in de ooren, toen een kinderlyk spel hem noopte zyne denkbeelden over geluk te openbaren? Wat was het? Was het natuur? Was het gevoel? Was het profetie? Ik weet het niet, maar dit is zeker dat ik menig keer benydend op de vervulling zyner hoop terugzie; hy had den besten wensch gedaan; - hy had de schoonste belooning ontvangen!

Batavia 1841.

II.
Jougelingsdroomen.

(Het volgende is geschreven in Indie en schynt te dagteekenen van 1810 of 1811. Uit voorafgaande en kort daarop volgende aanteekeningen meen ik te moeten opmaken dat de schryver op dien tyd c^{a}. 24 jaren oud was, en een betrekking by het toenmalig Indisch bestuur bekleedde.

De verzamelaar der losse bladen
uit het D.v.e. oud man.)

..... Voldoe ik aan myne bestemming? Wat is myne bestemming?

Hebben de droomen van grootheid die myne kindsche jaren kenmerkten, gelogen? Ben ik klein, nietig, verachtelyk als zy die zich menschen noemen? Zoo neen, ben ik op myne plaats daar waar vroeger een ander stond, waar na my weder een ander staan zal? Voegt *my* niet een standpunt voor anderen onbereikbaar?

Als kind wilde ik heer van kinderen zyn, en ik moest het wezen. De vervulling alleen van dien wensch konde beantwoorden aan de stoutheid waaruit die begeerte derzelver oorsprong nam.

Als jongeling ben ik gelyk aan of minder dan anderen; wat zal ik, met de jaren wegzinkende, als man onder mannen zyn? Of eischt men van my dat ik den tragen loop der gebeurtenissen

volgende, zwoegende trap voor trap opklimme, en van tydruimte wacht, wat in één oogenblik de vrucht van een vasten wil en het genie wezen kan? God beware my! Liever niet klimmen dan zóó, iever met geestkracht de begeerte naar het allerhoogste onderdrukt, dan die begeerte afhankelyk te maken van den breidel die de maatschappelyke instellingen onzer dagen der individuele eerzucht in den mond leggen.

Wat ontbreekt my om de trappen over te slaan en op eens het hoogste te grypen?

Bonaparte is groot. Waardoor?

Bonaparte is krygsman, diplomaat; hy heeft kennis van zaken en wat meer zegt hy kent *menschen*. Bonaparte heeft een vasten wil; hy *vond by dat alles* de omstandigheden.

[Kantteekening in het handschrift: Dit althans is het gewone antwoord op de vraag: waardoor werd Bonaparte groot? *Ik* geloof dit niet en keer de stelling geheel om. Bonaparte was krygsman, diplomaat etc. *omdat hy groot was*. Hy wilde de eigenschappen die tot het wel slagen vereischt worden bezitten. Het *willen* van dat doel toont de grootheid van den man aan, en diezelfde grootheid doet hem zich gemakkelyk de daartoe benoodigde eigen-

schappen eigen maken. In dien er, om Europa te hervormen en te beheerschen sterrekunde ware vereischt geworden, dan zoude Bonaparte de eerste sterrekundige van zyn tyd geweest zyn.]

Laat zien wat *ik* bezit, wat ik mis. Ik bezit *niets* van dat alles.

Er was een tyd dat ook B. niets van dat alles bezat; de vraag is wanneer hy zich het ontbrekende eigen maakte, òf: vóór dat de omstandigheden die hy naderhand benuttigde geboren waren, òf naderhand, toen hy, de omstandigheden vindende, begreep dat hy *zóó* moest zyn, om *zóó* te kunnen slagen?

Vóór dien tyd zekerlyk. Wy kunnen in het midden laten of hy de omstandigheden voorzag en zich by voorraad voor dezelve vormde, dan wel of hy door *instinct* gedreven werd zich te volmaken; dit is zeker dat het spoedig te laat ware geweest.

Wee de vesting die begint zich in staat van verdediging te stellen als de vyand naby is. Wee het genie dat zich zyner bewust wordt, dan eerst als de omstandigheden een genie vorderen. Het gaat verloren!

Hoe bewyst gy uwe stelling, Montesquieu, als gy zegt: 'l'homme ne manque jamais aux circon-

stances?’ Hoe weet gy zulks? Veelal bewaart de Geschiedenis alleen die omstandigheden waar zich de *man* heeft opgedaan, maar wie maakt melding van de omstandigheden waarvan zy *niet* gewaagt omdat er niemand was die eene gedachte, eene meening, een principe voorstond, niemand die aan zulke omstandigheden een *naam* gaf.

Gy, Montesquieu, stelt zonder te bewyzen; ik gevoel dat ik bewyzen moet als ik u aanrand.

De Israelieten verlieten Egypte, en Mozes ontbrak niet. De senaat te Rome onderdrukte het volk: er stonden Gracchen op. Het nieuwe Rome was losbandig, en vond Sixtus V van binnen, Luther, Calvyn etc. van buiten. Frankryk was wetteloos, en Napoleon herstelde de wet.

Gy ziet ik ben eerlyk, en som eenige punten op om uw gezegde schynbaar te staven; nu myn antwoord.

Wanneer de omstandigheden die eenen Mozes, Gracchus, Sixtus, Luther of Napoleon eischten, bestaan hadden, zonder dat aan die eischen ware voldaan geworden, zouden die omstandigheden in het niet verzinken, en misschien nooit genoemd zyn.

Werden de Israelieten 50 jaren vóór Mozes niet insgelyks verdrukt? Is er toen iemand opgestaan die hen uitleidde? Neen! Derhalve: vyftig

jaren vóór Mozes ontbrak er een man aan de omstandigheden.

Was Rome niet verdorven vóór Luther? Had niet Luther eenige leeftyden vroeger de kerk moeten hervormen, indien hy zooveel vroeger bestaan had? Waar was toen de voorstander der heilzame kettery? Gy denkt aan Huss? Een bewys te meer. Huss toont aan dat er een Luther noodig was, derhalve *q.e.d.*

Wie zal durven loochenen dat het belang der menschheid gebiedend vorderde, dat de spaansche inquisitie terug gedeinsd ware voor den yzeren wil van een groot man?

Ware er zulk een man opgestaan dan zoude Montesquieu zeggen: ‘ziedaar, er hebben gruwelen plaats, er wordt een sterke arm, een *man* vereischt om ze te stuiten, en terstond, die arm, die man is er!’

Nu echter de geschiedenis niet van zulk een man melding maakt, vraag ik: waar bleef hy?

Waarlyk, les hommes *manquent* quelquefois aux circonstances.

Ik geloof echter dat ze er zyn, even stellig als de Natuur voor elk gif een tegengif aanbiedt, voor elke plaag een behoedmiddel. Dezelfde Natuur die het ys daarstelt, doet het verwarmend vuur branden; dezelfde Natuur die het aardryk

schroeit en blakert, geeft den mensch loof en frissche vruchten. Waarom zoude dan ook niet aan het menschdom een sterke arm geschonken worden, waar het dreigt te struikelen, en der maatschappy een pilaar waar ze in een stort? Maar, - de vrucht die in het verborgen rypt, en door niemand geplukt slechts rupsen voedt, en op die wyze niet aan derzelver bestemming beantwoordt, - kan de Natuur het helpen dat ze door insecten genoten wordt en niet door den mensch waarvoor zy bestemd was?

Kan de Natuur het helpen dat niet ieder die groot had *moeten* zyn, groot werd? Dat niet elk genie de plaats innam die het genie toekomt?

Wee het genie dat zich vormt als het reeds geopenbaard moest zyn! Het gaat verloren; het bereikt deszelfs bestemming evenmin als de vrucht met de rupsen.

Nu is de vraag of de omstandigheden aan het genie kunnen ontbreken? Dit is moeyelyker.

‘Een groot man gaat in het duister verloren wanneer de omstandigheden hem eenen zyner waardigen werkkring weigeren.’

Dit is een algemeen gezegde en derhalve te betwyfelen.

Ik heb zoo even gezegd: een genie gaat ver-

loren wanneer het te laat zichzelv en bewust wordt en vormt. Dit is echter geheel iets anders, dan verloren te gaan uit gebrek aan omstandigheden die de werking van een genie vereischen of toelaten.

Ik stem toe dat de omstandigheden er het hunne toe bydragen om dat zelfbewustzyn en de daaruit voortvloeyende vorming daar te stellen, en dat diensvolgens gebrek aan die omstandigheden, het verloren gaan van een genie middelyk ten gevolge hebben kan; maar nooit zal een genie wanneer het eens tot zelfbewustzyn gekomen is, zich in den engen omvang van het gewoon menschelyk bestaan terugtrekken, omdat het buiten dien kring niets te doen vond.

Een voorbeeld: Iemand door de natuur tot een groot man bestemd, ploegt het veld. Kommer, voorspoed of wat het zy geeft hem het flaauwe bewustzyn dat hy meer kan en moet zyn dan hy is.

Waar *zulk* eene omstandigheid ontbreekt gaat het genie verloren.

Hy peinst; dit is de eerste stap.

Het bewustzyn van eigene kracht ontwaakt ten volle, en door die kracht vormt hy zich. Het genie is dáár, het genie werkt. Hier kunnen de omstandigheden niet ontbreken; het genie *schept* ze.

De omstandigheden die den man deden denken

kon hy *niet scheppen,* omdat daartoe die kracht vereischt werd welke hy eerst door het zelfbewustzyn dat uit zyn denken voortvloeide, verkrygen zou.

Dit te vorderen zoude zyn als of men zeide: *smeed* u een hamer, opdat gy daarmede *smeden* leert.

De slotsom van een en ander is:

1^0 Er ontbreken nu en dan in *zulke* omstandigheden, *zulke* menschen.

2^0 Die menschen ontbreken niet omdat zy er *niet* zyn, maar omdat ze niet. *dáár* zyn.
(Dit '*daar*' strekt zich uit tot plaats en tyd der omstandigheden, en tot het uiten inwendig standpunt van de persoon. Kantteekening.)

3^0 *De omstandigheden die het genie wekken*, ontbreken nu en dan:

4^0 *De omstandigheden waarin* en *waarmede* het genie *werken moet*, ontbreken *nooit*.

Wy hebben gesteld dat by Bonaparte de kiem van uitwendige grootheid zich inwendig ontwikkelde *vóór* de omstandigheden van die kiem de vrucht eischten, hetzy dat hy de omstandigheden voorzag, hetzy die ontwikkeling instinctmatig geschiedde. In dit laatste geval zegge men niet: 'het

was gelukkig- dat naderhand de omstandigheden, hem eenen die ontwikkeling waardigen werkkring aanboden, en derhalve beantwoordden aan de hoogte waartoe hy a priori zich had opgevoerd'. Want juist dit getuigt van die hoogte dat hy zich eenen werkkring schiep, waartoe (hoezeer het anders schynen moge) eigenlyk de omstandigheden geen aanleiding gaven.

De omstandigheden gaven hem slechts aanleiding om als Robespierre Heer van Frankryk te worden. Buiten Bonaparte waren er honderden die daartoe in staat waren.

De omstandigheden leidden hem primitief niet tot het denkbeeld om Europa zyne inzigten te doen eerbiedigen. Tot dit denkbeeld (even groot, grooter misschien dan de uitvoering zelve) was een Napoleon noodig. Ieder tydgenoot die op het uitwendig standpunt van Bonaparte stond, dacht aan de mogelykheid om zich ten koste van de algemeene vryheid te verheffen. Dat slechts Bonaparte dit uitvoerde maakt hem niet groot.

Niemand echter dacht er aan dat uit de wettelooze wanorde van de fransche Republiek, de maatschappelyke verpligtingen met volle kracht zouden te voorschyn komen, en geheel Europa op nieuw binden. De vryheidsgeest die Lodewyk XVI doodde was uitgeput, en verteerde zich

zelven; Frankryk vanwaar men gewoon was byna elke staatkundige beweging te zien uitgaan, was ten spot der volkeren geworden; ‘franschman’ was een scheldnaam als *sans-culotte*, een gruwel als *Jacobyn*. De grondslagen van de Republiek waggelden in het bloed der Royalisten. Eene morele verrotting had de plaats ingenomen der overspanning in de dagen van het schrikbewind. Het woord vaderland was zinledig geworden. Wáár was het vaderland van den franschman vóór het Consulaat? Op het graf van den vermoorden koning? In de schuilplaatsen van de gevlugte Bourbons? In de raadzaal van de Directoire? Of was misschien de guillotine het verzamelingspunt waarom zich de kinderen van Frankryk schaarden?

Er was geen vaderland!

Europa zuchtte als altoos onder het yzeren net der hoven, waarvan elke koning eene verbindende schakel was. Elke poging om dat drukkend weefsel afteschudden, deed de schalmen zwaarder op de volkeren rusten; nergens eene opening! Niet alleen verpletterde de nedervallende keten de stoutmoedige hand die zich uitstrekte om dezelve te verbreken, ook elders kromde zich de nek te dieper, naarmate ginds een enkel hoofd vruchteloos had getracht zich opterigten. Het schudden eener schakel weergalmde heinde en ver; elk vorst

achtte zich gekrenkt door den hoon zynen gebuur aangedaan, en nog weerklonken de jubeltoonen, nog brandden hier en ginder de vreugdevuren waarmede een onbedachtzaam volk de huwelyksvereeniging zyner vorstelyke spruiten met naburige hoven gevierd had, toen reeds de geesselslagen van die naburen het nadrukkelyk onder het oog bragten, dat men zich met den vorst niet met het volk had verbonden.

(kantteekening: Flolland in 1787).

Slechts Frankryk was den band ontworsteld, doch dáár had de vryheidszucht voor de allerjammerlykste afmatting plaats gemaakt.

Kon de scheuring van het ketenenweefsel waaronder geheel Europa zuchtte, onder zulke omstandigheden eenen aanvang nemen?

Ieder riep: neen! Of liever, niemand legde zich zelven die vraag voor; niemand besefte slechts van verre die mogelykheid, niemand... dan Bonaparte alleen!

Dáárom is Napoleon groot! Niet by Marengo, niet by Jena, Austerlitz, Wagram, Friedland is hy groot geworden. Wil een schilder een toonbeeld daarstellen van hetgeen een mensch als Napoleon vermag ... laat hy zich wachten den krygsman met zwaard en rusting te schetsen. Zóó groot was elk soldaat van de ‘oude garde’.

Neen, hy stelle den jongeling voor, op den oogenblik toen hy peinzend de toekomst inzag; of liever toen hy peinsde op de mogelykheid om die toekomst te vormen, te scheppen.

Bewondert gy Napoleon om zyne krygskunst? Misschien ordenden sommige sous-lieutenants hunne pelotons beter dan hy zyne legers.

Om zyne dapperheid? Was hy dapperder dan de braven die hem vergezelden?

Napoleon was groot toen hy met het hoofd in de hand nadacht, en het lot van Europa vaststelde, voor nog iemand voorzien kon dat hy op Europa eenigen invloed zoude kunnen uitoefenen. Hy is groot om dat *denkbeeld;* hy zoude groot zyn ook dan wanneer de toekomst daaraan niet hadde beantwoord. Velen deelen in den roem zyner daden, dat denkbeeld echter behoorde hem alleen!

Ik zeide dat my alles ontbrak waardoor Napoleon groot werd...

Het later gezegde toont aan dat de bedoeling hiervan is, dat ik my nog niets heb eigen gemaakt dat dienstbaar kan zyn aan de begeerte om groot te wezen, maar dat *die begeerte zelve* de eerste stap tot grootheid is.

Ik zit met het hoofd in de hand en peins...

Wanneer ik ooit voor het oog van de wereld

schitteren zal, men danke het dit oogenblik!

En nu vraag ik op nieuw: wat is myne bestemming? Voldoe ik aan myne bestemming?

Gesteld eens de Natuur hadde my tot een groot man bestemd; laat ons onderzoeken of ik op weg ben om aan die bestemming te beantwoorden; laat ons onderzoeken op welke hoogte ik sta.

‘Eenige omstandigheden doen den man peinzen, hy geraakt tot zelfbewustzyn. Dit is de eerste stap.’

Ik heb gepeinsd. Ik zelf weet niet of het de omstandigheden waren, die my tot denken aanspoorden, dan wel of ik dacht uit natuur, zooals men ademhaalt.

Ben ik tot bewustzyn van hoogere waarde gekomen?

Van waar anders dat knellen van den gewonen maatschappelyken dwang, die anderen niet knelt. Wanneer een kleedingstuk dat alle anderen past my benaauwt, en in myne bewegingen hindert,... is dat geen bewys dat myn ligchaam grooter omvang heeft dan het hunne? Wanneer myn geest met moeite of in 't geheel niet buigt, waar die van anderen zich kromt, is dat niet een bewys dat die geest sterker, forscher, minder tot krommen geschikt is dan de hunne? En was dit niet immer zoo? Ik was als kind onbuigzaam en fier,

als jongeling ben ik, hoewel tot nog toe doelloos, even zoo.

Ben ik dus als anderen? Neen.

Ben ik meer? Ben ik minder?

Ik veracht het doel waarnaar zy streven, het schynt my nietig. Ik veracht de rampen waarvoor zy sidderen. Hunne angsten, hunne smart... ik lach er mede. De hoogte waartoe zy deze of gene handeling welke my klein toeschynt verheffen, doet my met geringachting op hen nederzien.

Ik gevoel dus dat ik *meer* ben dan anderen. Het zelfbewustzyn is dáár. Het doel en de omstandigheden ontbreken.

Wanneer myn gevoel my niet bedriegt moet ik scheppen, doel en omstandigheden tevens.

Het scheppen van een groot doel eischt meer dan het bereiken van het oogmerk. Wie tot het eerste in staat is, zal in het andere niet falen. Wanneer *ik* in het eerste slaag, zal ik met zelfvertrouwen recht op het doel aangaan, overtuigd dat *ik* die het schiep het kan bereiken. Het komt er nu maar op aan dat doel juist te bepalen en te zeggen, dáár wil ik heen!

Wie of wat belet my naar een kroon te streven? De begeerte alleen verdiende een kroon, en zou ze my niet ten deel vallen indien ik stout alle

hindernissen minachtende, alle middelen aangrypende, my verhief boven wantrouwen op my zelven, boven vrees, twyfel en kleinmoedigheid? Indien ik koen de oogen sloot voor de afgronden die links en regts zich openen, om ze slechts op de toekomst te vestigen, en tevens my niet bekreunende om het oordeel der menschen die my omgeven, zy die niet verder zien dan heden, my op de Toekomst beriep die my regtvaardigen zal?

Wat zoude ik *minder* bejagen dan dat?

Ik had eenmaal een levensdoel van geheel anderen (zal ik zeggen: *verhevener?*) aard.

Ik beminde een meisje en verloor haar.

Wat anders dan een kroon kan my eenigzins schadeloos stellen?

Welaan dan, het zy zoo!

> (Kantteekening: men denke echter niet dat dit doel alleen my voor den geest trad toen ik koos. Lang weifelde ik tusschen *Diogenes* en *Alexander*, tusschen *Rousseau* en *Napoleon*, tusschen het *verhevene* en het *verheven-schynende*.
> Ik heb het laatste gekozen, uit zwakheid, uit ydelheid, misschien uit wraakzucht!)

Verhard u myn hart en omgord u met het yzeren harnas der onverschilligheid! Stik in uw bloed, maar laat geen droppel getuigen dat men

u wondde! Wees sterk myn brein, en duizel niet! Bevat alles, behoud alles, doorzie alles en oordeel immer juist. Dat nooit iemand bemerke dat gy falen kunt. Bedek elke fout met de vonken van schitterenden geest. Zeg niet, dit of dat kan niet... het moet geschieden! Gy moet de onmogelykheid zelve kunnen oplossen en te niete doen.

Zoo moet eens Napoleon tot hoofd en hart gesproken hebben. *Toen* was hy groot, *toen* werd hy gekroond met de kroon van Goddelyke kracht, waarlyk anders dan later met het gouden hoofddeksel van Pius VII, schooner, heiliger.

Ik moet beginnen met eene misdaad ... met iets wat anderen eene misdaad schynen zal ... het zy zoo!... Ik moet jaren van slaverny verduren; *ik*, geboren om te heerschen, moet beginnen met te gehoorzamen ... het zy zoo!

Wees sterk, myn hoofd; en gy myn hart klop niet zoo onrustig. Gewen u bedaard te blyven in den storm. Het zal noodig wezen.

En nu, fier begonnen, wat toch geschieden moet!

Ik begin met...

(Aanmerking van den Verzamelaar.
Ik geloof geene verschooning te moeten vragen voor de afbreking van hetgeen er in myn handschrift van het dagboek op deze

woorden volgt. Het zoude misbruik van des ouden mans goedheid gemaakt zyn, ook *die* aanteekeningen medetedeelen, die uit den aard der zake behooren geheim te blyven. Ik heb, toen ik het dagboek ontving bescheidenheid beloofd, en wilde gaarne woord houden.)

Vervolg.

... kan ik anders? Ik wil krygsman worden, ik wil wetenschappelyke kennis van omvang bezitten; ik wil menschen kennen en kunnen beoordeelen zonder mistasting; ik moet leeren niets te doen, niets te zeggen, niets te denken wat niet tot het doel leidt, noch ter linker noch ter regterzyde afwyken; kommer moet my niet afschrikken, en weelde niet binden; ik moet moed bezitten, - niet razenden dolzinnigen moed - maar bedaarde koele verachting van gevaar; ik moet my gewennen niets wat ik wil niet te kunnen, en tevens niets te willen wat niet doelmatig is. Teeder gevoel van hart en geweten moet onderdrukt (niet vernietigd) worden, ik moet wreed, hardvochtig zyn uit beginsel, en myne wreedheid zal deugd wezen; ik moet misdadig wezen en toch zullen myne misdaden heilige opofferingen zyn.

Is het niet een schoon doel een volk gelukkig te maken, - wat zeg ik - een gelukkig volk te scheppen? Wie deed dat vóór my?

Men overwon, men organiseerde. *Ik* wil eene maatschappy uit het niet tot het aanzyn roepen; ik wil de geteisterde stiefkinderen van het verouderd Europa tot één huisgezin verzamelen, my aan het hoofd daarvan stellen, en misschien uit den schuilhoek der ballingen de onnatuurlyke moeder die hare kinderen verstiet, doen sidderen. Is dat doel niet groot, verheven? Zouden op hem die het vormde de gewone regelen van eer en deugd toepasselyk zyn? Bindt men den leeuw met den band die de hinde weerhoudt?

Lamartine, de gemoedelyke godvruchtige Lamartine zegt het:

'Pour des héros et nous, il est des poids divers!'

En als hy die in stille afzondering, in dichterlyke opwekking de wereld aanschouwt; hy die zich niet onder de 'heros' rekent doch nederig zyne eigene persoon onder het collectief 'nous' schaart, reeds de waarheid inziet van het gevoelen dat niet allen naar denzelfden maatstaf zullen geoordeeld worden, moet ik dan twyfelen, *ik?*

(Aanmerking van den verzamelaar.
Ik moet bekennen de aanhaling der woorden van Lamartine niet te begrypen. Het is een anachronisme. Hoe komt vader Anton in 1811 aan verzen van Lamartine? Ik zoude op het voetspoor van zoovele bybeluitleggers

kunnen zeggen: die woorden zyn door eene andere hand daar later bygevoegd, - het is eene aanteekening van vertalers...
Zoover ik kan nagaan is het Dagboek nimmer in andere handen geweest en stellig niet vertaald maar in oorspronkelyk hollandsch geschreven. De eenige verandering die ik by de overname der losse bladen my veroorloofd heb, is dat ik de spelling van den ouden man, die hier en daar naar de tyden van de Bataafsche Republiek riekt, op eene tant soit peu siegenbeeksche leest geschoeid heb.
Wat eene byvoeging van des schryvers eigene hand aangaat, de schryver zoude een groot gedeelte van zyne aanteekeningen ten vure gedoemd hebben, indien hy in latere jaren dezelve had nagelezen. In allen gevalle zoude hy de jongelingsdroomen van 1811 liever geheel vernietigd, dan nog door later byschrift getuigd hebben dat hy nog altyd voortdroomde.

(Wat ik u bidden mag, gy die Dagboeken schryft, lees ze nooit na. Het is immers niet aangenaam by voortduring heden de overtuiging op te doen dat gy gisteren gek waart.)
Ik kan dus de aanhaling uit Lamartine niet

verklaren; ik ben bereid om die stuitende anachronisme het geheele dagboek te verwerpen, zoodra gy de Aenaeide verwerpt van Virgilius, die Dido met Aenaeas, en de Numa Pompilius van Florian die Numa met Zoroaster te zamen brengt.)

Vervolg.

... Ik twyfel niet! Ik verklaar my vry van de banden der maatschappelyke instellingen; ik zal misdadig worden, maar misdaad houdt by my op misdaad te wezen. *Myne* misdaad spruit uit overtuiging, uit beginselen voort. Zyn die onzuiver en is myne overtuiging valsch, dan is misdaad op zyn hoogst ... dwaling!

(Drie en dertig jaren later!
verzamelaar der losse bladen).

Beekhoven 11 Juny 1843. Eindelyk is de dag om, en ik kan in vrede myne pyp op myne kamer rooken. Onze kleine Mathilde was jarig, en dat gaf eene drokte, een gejoel ... het is voor een oud man niet om uittehouden. Ik heb er mynen middagslaap by ingeschoten omdat Frits volstrekt meende dat ik op Mathilde's verjaardag presbaar was om het contingent van zyn bok-stavast spel voltallig te maken. ‘Als ik dan toch moet, zei ik,

het is wel, mits gy my van springen vry laat.' Als eene byzondere gunst werd my dit toegestaan. De kabouters sprongen op my, om en lieten my raden naar de horens. Raadde ik niet dan bleef ik bok, raadde ik, dan bleef ik ook Bok. En dat een oud man, die lang in Indië was, die ter nauwernood gelyk staat met een zeventiger in Holland!

Aanstaande Donderdag is het weer feest; ik denk dien dag eens naar stad te gaan. De kleinen zyn lief en aanvallig maar het is lastig op den duur; daar moet order op gesteld worden. Zy kunnen geen begrip hebben van de behoefte aan rust die my hunne levendigheid ondragelyk maakt.

Mathilde wilde my, ouden man, het bloemkransje dat Jansje haar heden morgen gaf, op het hoofd zetten. Ik liet haar begaan, maar het hinderde my. Een bloemkrans op gryze haren!

Frits wil my naar stad zenden om tollen en knikkers. Waar laat de schalk zoo spoedig zyn speelgoed? Ik zal er Donderdag toch aan denken... àls ik ga, want het is nog niet zeker.

Naar stad! - Zy weten niet wat dat 'naar stad' voor my inheeft. Ik moet myne Indische kabaai voor een rok verwisselen, die my, schoon ik hoe langer hoe magerder word, toch altyd te naauw blyft. Die duivelsche kleermaker! Hy weet

immers dat ik een oud man ben, en geen jonge hekspringer die de dandy uithangt. Ik behoef immers niemand te behagen. Ik heb myn tyd gehad.

Laat ik niet vergeten dat Tante Koosje my verzocht, heeft schoenen en reukzeep medetebrengen... àls ik ga, namelyk. Ik zie er tegen op; de weg zal weder vol stof zyn, of als het geregend heeft, modder. Ik zou kunnen ryden, het is waar, maar dan erger ik my weder over den slechten staat van ons chaisje; het rammelt als de Turksche schellen van Diepo Negoro's Barissan; en dan de verw! Ik betaal er toch *f* 23 voor aan den verlakker en het is schande zooals het ding er uitziet, vol blâren, rimpels en witte strepen. De tol-ontvanger aan de postbrug vraagde my laatst ‘of de schilder daar marmer mee gemeend had?’ Insolente kerel! Neen, ik loop liever.

Ik zal Frits medenemen... als hy wil, namelyk, want de guit weet dat er Donderdag pannekoeken verstrekt worden, en zal dus liever te huis blyven. De jongen heeft juist geen ongelyk dat hy pannekoeken met suiker en kaneel liever heeft dan het gerammel van grootvader.

Waarom toch noemen my de kinderen, grootvader, my, hunnen oudöom? Het klinkt als eene bespotting? ik wil het niet meer hooren.

Grootvader! Ik, die nooit Vader was!

Ik zal Frits morgen eens onder handen nemen, en den jongen afleeren my telkens myn dor leven als een schimp voor de voeten te gooyen.

Is het misschien een streek van Tante Koosje? Zoude *zy* het de kinderen geleerd hebben my Grootvader te noemen? Zy zit hoog, hoog op het strand; is het welligt de wraakoefening eener oude vryster? Wil het misschien zeggen: 'Waart gy gehuwd, er was van *myne* soort eene minder!'

Tante Koosje, het is immers myne schuld niet. Waarlyk, ik herinner my eenmaal te hebben willen huwen. Ik herinner my - (begrypen kan ik het niet meer - gy zoudt het kunnen nalezen, dáar in myn dagboek -) ik herinner my eens te hebben liefgehad.

Grootvader! Indien ik grootvader ware, zouden dus myne kleinkinderen ook de *Hare* zyn!

O, God! Neen, het is geene *herinnering* alleen. Ik *begryp* het nog, ik *gevoel* het nog hoe ik eenmaal beminde!

Kinderen, noemt my niet langer Grootvader, het doet my zeer!

Ik zal dus Donderdag maar alleen gaan; van huis moet ik; doch ... indien ik eens naar *Slootwyk* visschen ging? Ik zou morgen onzen Frits,

als hy wil, eens naar *Veldzigt* kunnen zenden om verlof te vragen aan Mr. Siegholtz. Ik moet den man in zyne waardigheid erkennen, hy heeft nu eens de visschery. Hy weigert het nooit, maar ik vind het toch onaangenaam dien parvenu ex-broodbakker om verlof tot visschen te moeten vragen te meer daar Frits zegt dat hy de laatste keer eenvoudig ‘Ja’ zeide en den knaap niet eens verzocht de complimenten te doen. Wat verbeeldt die man zich wel!

Ik doe het niet. Ik schep er toch geen genoegen in sedert Tante Koosje gezegd heeft dat de paling die ik te huis bragt altyd gronderig smaakte.

Zy leggen het er allen op toe om my ouden man te plagen, met hunne bloemkransjes, verjaardagen, chaisverlaksel en gronderige paling!

Maar waar zal ik dan toch Donderdag heen gaan? Te huis blyven kan ik niet. Het zal weer een leven als een oordeel wezen. Frits wil chinesche schimmen vertoonen, en ik voorzie dat hy my ouder gewoonte de poppen zal laten vasthouden. Dan is het:

‘Nu, Grootvader, hier is Alexander, daar zyn generaal, zóó, houd vast! Ik houd het leger, als ik U nu aanstoot moet de generaal den arm oplichten en aan zyne knevels trekken,

zooals die luitenant laatst, en dan... wacht, nog niet...

‘Wat zoekt ge, Frits?

‘Het paard ... Mathilde, waar is het paard? Spoedig, het paard!

Het paard is gewoonlyk zoek. Mathilde heeft zakjes in de voorschoot van haar pop moeten maken en het paard van Alexander heeft voor patroon gediend.

‘Dat is verdrietig, zegt Frits; Mathilde ik verbied u voortaan myne chinesche schimmen aan te raken. Nu, als het u blieft, Grootvader, daar is een ander paard...

‘Maar Frits, - dat is geen paard ...’

‘Dat komt er niet op aan; zóó,... een beetje regts... wat hooger... zóó...

Frits heeft weer gelyk... Even goed als hy my heden morgen voor bok liet doorgaan, kan hy voor het paard van den grooten Alexander een beer of een ezel in de plaats stellen. De jongen is consequent!

Als ik u nu aanstoot... wacht, daar moet een boom staan. Dáár... met de pink vasthouden... houd den generaal met die vinger, en Alexander zóó... Als ik u nu aanstoot, Grootvader, moet de boom schudden, alsof het hard waait, dat maakt natuurlyk... de generaal ligt den arm

op en Alexander schiet een geweer af; het paard moet schrikken van den slag en steigeren...'

Het spel neemt een aanvang.

Frits laat Alexander iets zeggen.

'Nu... Grootvader...?

Wat is er?'

'Spreken, spoedig!

'Wie, de beer, de boom, of de generaal?

'Ach, de generaal!'

Ik zeg iets voor den generaal.

'Goed! - Nu Alexander. Spoedig, Grootvader!'

Met één stoot Frits my aan. Mathilde zegt dat de generaal te laag staat, dat hy tot aan zyne knieën in den grond schynt te zitten. - Ik wil den generaal uit de modder helpen, hem de heldhaftige manoeuvre aan zyne knevels laten uitvoeren, - ik wil Alexander doen schieten, - den boom schudden, en het paard hollen laten, en - het is immers te veel gevergd van de verstyfde vingeren van een oud man - de boom valt, Alexander valt, de generaal valt en de beer valt.

Frits wordt toornig, en verklaart my onbekwaam voor de dienst van zyn theater. Ik loop naar myne kamer en zucht: ach wat is een oud man toch een ongelukkig schepsel.

Neen, neen Frits, gy krygt my niet weer aan uwe chinesche schimmen! Ten minste aanstaanden Donderdag niet... Maar waar zal ik in 's Duivels naam toch heengaan?

Frits en Mathilde zyn lieve kinderen. Louisje ook. Maar die drokte, dat leven, dat gejoel, die verjaardagen...! Ach, wat is toch een oud man.

Tante Koosje zegt dat er den vorigen nacht weder dieven in den kersebogaard geweest zyn. De menschen laten my nergens rust. Had men slechts kersen gestolen het ware niets geweest, maar vanwaar die onbegrypelyke kwaadaardigheid om boompjes wier opkweeking my moeite en zorg gekost had, en waaraan ik derhalve zoo gehecht was, uit den grond te rukken en te vernielen?

Het verdriet my hier. Waarlyk indien ik niet tegen de moeite van het verhuizen opzag liet ik myn neef met de kinderen alleen wonen, en betrok een paar kamertjes in de stad. - Dáár ten minste zoude ik geen poppen behoeven vast te houden, ik was eens vooral bevryd van de schimpschoten van Tante Koosje, ik kwam niet in verzoeking om Mr. Siegholtz verlof tot visschen te vragen, en ik kon slapen, rooken, wandelen naar het my lustte. Dáár zoude men my in vrede aan vroegeren tyd laten denken.

Maar hoe zoude ik daar de ochtendstonden slyten die ik hier zoo genoegelyk doorbreng op het steigertje aan de vaart? Ik geloof gaarne (zooals tante Koosje zegt) dat de ouderdom medebrengt dat men zich eenige kleine verdrietelykheden te veel aantrekt, maar tevens schynt het waar te zyn dat oude menschen in kleine genoegens een waar genot kunnen scheppen. Als alles my op Beekhoven tegenstond, dan nog zoude dat steigertje my hier houden; en bovendien... Frits, Mathilde, en de kleine Louise... Neen, neen, ik blyf op Beekhoven.

Maar Donderdag moet ik van huis.

(Het volgende is van den Verzamelaar der ‘losse bladen’).

Uit aanteekeningen van eenige dagen later blykt dat vader Anton op den langgevreesden Donderdag *niet* naar stad ging, omdat Frits het volstrekt niet wilde toestaan.

Grootvader was weder in genade by het chinesche schouwtooneel aangenomen, en haalde zich, als immer, de hooge ontevredenheid van het knaapje op den hals wegens de styfheid zyner vingeren die geene zes voorwerpen tegelyk konden vasthouden en behoorlyk doen bewegen. De

geheele dag schynt verdrietelykheden te hebben opgeleverd. Grootvader was gedurende den schemeravond in slaap gevallen, en had verzuimd de pannekoeken tegen de snoeplust van Mathilde's katje te beschermen, en zulks in weerwil der stellige bevelen van Frits die in het vertrouwen op Grootvaders waakzaamheid was uitgegaan om namens Mama de kinderen van den Ontvanger op kindervisite te noodigen. - Tante Koosje had met Grootvader gedisputeerd over de predestinatie. Grootvader noemde hare stellingen *turksch* - zy sprak van heidendom, ongeloof, ja zelfs van *remonstratisme!*

Jansje de meid had Grootvaders ontbytkop gebroken, waarop hy zoo byzonder gesteld was om het portret van den Hertog van Reichstadt. De tuinman had, volgens Frits, in een gesprek met een der werklieden, veelbeteekenend op zyn voorhoofd gewezen omdat Grootvader had gezegd, dat het '*lekker*' weer was, en gevraagd had of er geene '*witte mieren*' in het tuinhuis waren. Jufvrouw Bosman, de nieuwspost uit de buurt (Grootvader noemde haar *Iris*, hetgeen zy kwalyk had genomen, omdat men haar, zooals zy zeide met een *boek* vergeleek waarmede Dominé niet veel op had) vertelde uit wraak, van de Ontvangers-vrouw vernomen te hebben dat Dominé

zich had uitgelaten dat Grootvader een slechten dood zou hebben omdat hy eenige keeren vóór het nagebed de kerk had verlaten, en verfoeyelyke begrippen had over de erfzonde; voorts dat in Indië alle Europeanen goddeloos en losbandig waren. ‘Zie hem maar aan, had Dominé gezegd, wat ziet hy geel! Van Baak, de herbergier, is acht jaar ouder, en ziet er uit als melk en bloed.’ De kleine Louise had stuipjes gehad, en Grootvader die beweerde dat het van de tandjes kwam, was door de baker uit het veld geslagen, die hem vraagde ‘of dan in Indië de kinderen van drie weken reeds tandjes kregen?’

Kortom het was een verdrietige dag. De laatste woorden der aanteekeningen van het dagboek zyn weder: ‘Lieve hemel, wat is toch een oud man. Was ik maar naar de stad gegaan!’

De verzamelaar der ‘losse bladen’ uit het dagboek van een oud man, wenschte zich gaarne vry te pleiten van de beschuldiging die tegen hem kan worden ingebragt alsof hy namelyk den schryver der aanteekeningen in een belagchelyk daglicht wilde voorstellen. Het kan sommige toeschynen dat ik de korte schetsen van hetgeen de schryver eens als jongeling en vervolgens als

grysaard dacht en wenschte juist daarom onmiddellyk op elkander doe volgen, om het contrast des te sterker te doen uitkomen, en den lezer de toepassing van het ‘parturiunt montes enz.’ geniakkelyk te maken en als het ware in den mond te leggen. Het kan schynen alsof ik den ouden man wilde bespotten, die veel *wilde* doen en *niets* deed, - die in zyne jeugd zich vleugels droomde om in latere jaren als anderen langs den grond te kruipen, - die eens eene kroon bejaagde, en later, geplaagd door de luimen van een kleinen knaap, chinesche schimmen vertoonde, - die eenmaal na redenering meende te kunnen zeggen ‘ik ben meer dan anderen!’ en op zekeren Donderdag niet naar stad ging, omdat Frits het niet wilde toestaan...

Spot als gy wilt, spot... maar niet met myn dagboekschryver. Spot met uw geslacht, spot met de menschen, spot met u zelven! De droomen van vader Anton's jeugd... het zyn ook *uwe, onze* droomen. Zyne teleurstelling zal ook de teleurstelling van uwen ouderdom wezen.

Waag het niet te zeggen dat gy *niet* zooveel van u zelven van de toekomst wachttet, dat gy *niet* zoo bedrogen, dat gy verstandiger, wereldkundiger geweest zyt, die verklaring zou tegen u getuigen! Gy zoudt u zelven met den koop-

man gelyk stellen die na voorspoedige handel zich daarop beroept dat hy zich nooit liet misleiden. Bedenkt dat even als het waar is dat slechts domme menschen by voortduring de speelbal van bedrog zyn, evenzeer zy die zich *nooit* laten bedriegen al zeer ervaren moeten wezen in de wyze waarop men bedriegt. Meisjes van twyfelachtige onschuld zyn slimmer (sit venio verbo, ik meen *slimmer* en zeg het dus; niet verstandiger, niet wyzer, niet beter) dan de arme kinderen die onverhoeds slagtoffers worden der driften van hunnen leeftyd.

Zulk eene slimheid nu, gy zoudt u toch niet gaarne daarop willen verhoovaardigen, niet waar? Gy hebt u als vader Anton in zyne jeugd luchtkasteelen gebouwd, gy zyt hooggevoelend, verwaand geweest als hy, niet waar? Gy zyt als hy bedrogen geworden?

Bespot myn' goeden dagboekschryver niet!

Anders zoude ik moeten zeggen dat ik de Losse Bladen verzameld had voor lezers, die minder *slim* waren dan gy.

[Er zyn ook nog eenige gedichten uit dezen tyd; maar ik neem ze niet op. Gedeeltelyk zyn ze ook in MULTATULI'S werken hier en daar ingelascht. Zooals: ‘Moeder ik ben wel ver van 't land,’ ‘Vingt florins...

quel trésor,' 'Gy vraagt waarom toch de Oceaan,' 'Het wandlend schorsbesluit...' in den Havelaar; en het gedicht dat in Vorstenschool Albert voordraagt over Poezie. Die allen zyn uit dezen tyd. Alleen zyn laatste groet aan Natal volgt hier nog. Het dateert van Augustus 1843.]

Vaarwel aan Natal.

Hoe klopt my 't hart by 't scheiden van deze oorden,
Hoe jaagt my 't bloed versneld door de adren heen,
Hoe zoekt myn geest vergeefs naar afscheidswoorden
En vindt voor klank een enklen traan alleen.
Van waar die band die hier my zoo kon binden,
Die zoo my kwetst, nu haar het lot verscheurt,
'k Zal elders toch wat ik hier liet hervinden,
Wat hecht my hier dat zoo myn hart betreurt.

Wat hecht my zoo aan Natals oeverstranden,
'k Zag elders ook het schuim van de Oceaan
Onstuimig bruisend tegen de oevers branden,
En niet voor 't eerst brult my haar golfslag aan.
'k Zag elders ook langs berg en heuvelzyden
Het sombre woud waar zich Natuur verschuilt
Met loof en twygen stout de orkaan bestryden
Die suizend langs zyn donkre toppen huilt.

'k Zal elders ook.... Neen, nimmer vind ik weder
Wat eens myn hart zoo vast aan Natal bond,
Ik buig het hoofd weemoedig peinzend neder
By 't laatst vaarwel o Natal aan uw grond.

'k Heb op deez plaats gedacht, gevoeld, gestreden
'k Heb God gedankt en vaak zyn zorg mistrouwd,
En Natal was getuige van myn beden
Zoodra die twyfelzin my had berouwd.

Vaak heeft myn ziel hier hooger vlugt genomen
En zweefde als aether met natuur omhoog
En vloog als reeds gezaligd langs uw zoomen
En hief zich op tot 's hemels starreboog.
Dat dank ik u, o Natal, lommerdreven
Uw bosch en beemd, als bloemen rondgestrooid
Zoolang ik leef zal in my Natal leven
Zoolang ik leef vergeet ik Natal nooit.

't Is wel niet lang, 't is naauwlyks negen maanden
Dat my uw kust zoo gul een wykplaats bood
Toen nog van 't wee van ginds myn oogen traanden
Toen nog myn hart, slechts haakte naar den dood.
Ik zocht een kerkhof aan uw stille stranden
En koos my reeds de plek aan de over uit
Ik achtte reeds me ontslagen van de banden
Waarmee Natuur den mensch aan menschen sluit.

Ik zocht den dood, en Natal gaf my 't leven
En met den wil, de lust in 't leven weer.
Geliefd verblyf, gy hebt my veel gegeven
Doch eerlang drukt myn voet uw grond niet meer.
Neem myn vaarwel, en hoor myn stille beden
Voor uw behoud die 'k opzend naar omhoog
Welligt zal nooit myn voet u weer betreden
Ik laat u niets, niets dan een traan in 't oog.

[Zoo volgen nog zes coupletten; het zou dunkt my te veel zyn ze allen op te nemen

Wat MULTATULI na zyn verblyf te Natal wedervoer, is in het dertiende hoofdstuk van den Havelaar uitvoerig verhaald. Duidelykheidshalve geef ik het hier in korte woorden.

Als lid van een rechtsraad te Natal, had hy den gouverneur van Sumatra's westkust, den generaal Michiels, die aldaar op inspectie was, gecontrarieerd. - Zie hierover Havelaar, hoofdstuk 14, Verz. Werk. Deel I, bl. 156. - Maar hy meende de achting van den generaal door zyn cordaat en flink gedrag in moeielyke omstandigheden verworven te hebben, zoo zelfs dat hy het als eene gunstige onderscheiding beschouwde toen hy geheel onverwachts het bericht ontving dat hy naar de padangsche bovenlanden verplaatst was. Maar op weg naar zyn nieuwe standplaats, wilde hy te Padang zyn opwachting by den gouverneur gaan maken, doch werd daar afgewezen. Eenige dagen later vernam hy dat hy van ontrouw werd verdacht gehouden, en zich te verantwoorden had op tal van aanmerkingen die er gemaakt waren op zyn geldelyk beheer te Natal. Om nauwkeurig onderzoek te kunnen doen wilde hy naar Natal terugkeeren. Maar de generaal weigerde hem dit, en onthield hem de stukken, die hy noodig had om zich te verantwoorden.

Hy werd gesuspendeerd wegens ontrouwe administratie, en den officier van Justitie werd gelast ‘ambt en plicht’ omtrent hem te betrachten.

‘Zoo stond ik dus daar te Padang, en staarde de toekomst aan, die my eerloosheid brengen zou,’ zoo lezen wy in den Havelaar, en het was in die gemoedsstemming dat hy zyn tooneelstuk ‘de Eerlooze’ schreef, dat hy later ‘de Bruid daarboven’ noemde.

Verder lezen wy:

‘Men nam my niet gevangen, en dit had toch moeten geschieden als het ernst ware geweest met die krimineele verdenking. Misschien echter was dit schynbaar verzuim niet zonder grond. Den gevangene immers is men onderhoud en voedsel schuldig. Daar ik Padang niet verlaten kon, was ik in werkelykheid tòch een gevangene, maar een gevangene zonder dak en zonder brood.

‘Nadat de rechtsraad, die blykbaar met de zaak verlegen was, den uitweg had gevonden zich onbevoegd te verklaren, omdat vervolgingen wegens misdryf in dienstbetrekking, niet mogen plaats hebben dan op machtiging van de regeering te Batavia, hield my de generaal, negen maanden te Padang.

Hy ontving eindelyk van hooger hand last me naar Batavia te laten vertrekken.’

Eerste brieven aan Everdine van Wynbergen.

[Dek moet in de tweede helft van het jaar 1844 te Batavia zyn teruggekomen. Volgens blz. 24 van dit deel zocht en vond hy, in afwachting dat er definitief over hem zou worden beschikt, een gelegenheid om intusschen zyn diensten te presteeren.

De eerstvolgende brieven die ik nu van hem heb zyn van het laatst van 1845. Het zyn de brieven die hy gedurende zyn verloving met Everdine aan haar schreef. Hier volgen zy.]

I.

Buitenzorg, 28 September 1845.

Ik weet niet of gy reeds een' brief van my verwacht, myne lieve Everdine, maar ik geloof dat het u niet heel onaangenaam wezen zal als er vóór den bepaalden tyd iets van my komt

opdagen. Ik had u gezegd: ‘den derden’ alsot het my niet eerder eene behoefte wezen zoude my met u te onderhouden. Neem my dus myne voorbarigheid niet al te kwalyk, - of laat den brief, tot den 3^{den} Okt^{r}. liggen; - beproef het eens, Eefje. Foei hoe kom ik aan dat idee!

Ik ben gisteren geheel mouillé hier aangekomen, ik had regenbuyen onderweg gehad die zoo hevig waren dat ik niet zien kon; ik reed op goed geluk voort, zonder myn jongen die my uit het oog had verloren. Na eenigen tyd dwalens - ik was van den weg af - kwam ik voor de rivier, waarover een bamboezen vlot ligt, doch bemerkte tot myn leedwezen dat ik den regten weg geheel gemist had; er was geen vlot te zien, en alle middel van traject bestond in een hoogzwevend bamboezen bruggetje, dat op eene tant soit peu Amerikaansche wyze over de rivier was geslagen en aan de Zwitsersche Duivelsbrug herinnerde. Gy kunt u geen idee maken van de massa water die ‘hotsend en klotsend en schuimend en stuivend’ aanstroomde, - de weg zelf was rivier geworden. Het was een vreesselyk gezigt. Ik had grooten lust er in te gaan om er te paard schuins met de stroom afdryvende, zwemmende over te komen. De inlanders die ik daar aantrof raadden het my af; - de schui-

mende stroom scheen my toe te roepen: ‘gy durft niet!’ O, ik wilde zoo gaarne! Luister wat ik gedaan heb. Ik bragt myn paard by een chinees die daar woont, en ging bedaard te voet het bruggetje over, omdat... omdat... gy begrypt het wel, myne lieve, omdat ik aan zekere Dame beloofd heb my niet te wagen. Geloof toch niet dat ik my hiervan eene verdienste maak, het is slechts om u te doen zien hoe lief ik die zekere Dame heb. Ik kon my niet weerhouden op het midden der brug staan te blyven, om naar het water te kyken dat my kokend en stroomend uitlachte. Na eenig zoeken kwam ik op den grooten postweg te land omstreeks by paal 41, hetgeen my ruimschoots in de gelegenheid stelde om myne liefhebbery in het loopen den vryen teugel te vieren. Myn jongen arriveerde een paar uur later.

Myn voornemen om hier den algemeenen secretaris te spreken is geheel verydeld. ZEd. is naar Batavia om daar den nieuwen Gouverneur-Generaal te complimenteren die gisteren gearriveerd is, en morgenochtend vroeg aan wal zal komen. Deel dit berigt s.v.p. aan den heer v.d. Hucht mede.

Mevrouw Holle is zeer welvarende. Ik zeg dit vooraf omdat gy misschien schrikken zoudt van

hetgeen volgt. Toen ik gisteren middag aankwam, verhaalde men my dat HEd. zeer bedenkelyk ziek lag, zoo zelfs dat de heer Van Hogendorp zich in alleryl als Notaris naar Bolang had begeven, om haar testament te maken. Ik informeerde overal en hoorde overal hetzelfde. Gy kunt nagaan hoe my dit trof. Ik liet heden morgen de twee koelies die myn goed gedragen hadden, niet vertrekken, ten einde na de terugkomst van den heer H., als ik het regte van de zaak wist, terstond een hunner met spoed naar P. Salak te zenden met tyding. De heer H. is heden middag geretourneerd en heeft my goddank gerust gesteld.

Mynen brief aan Henriette en Sophie....

[De beide zusters van Everdine van Wynbergen.]

.... had ik verschoven. Eene ‘verlovingscommunicatie’ en een ‘sterfhuis’ zouden erger ‘jureren’ dan zwart, paars en blaauw in eene geldbeurs! Ingesloten het briefje van den heer Hogendorp, om als er welligt eene nadeelige tyding mogt overwaayen, de familie geheel gerust te stellen.

O wat was myn hart vol, gisteren toen ik u daar zoo alleen te midden van velen, achterliet! Het scheen my alsof ik verkeerd handelde heen te gaan zonder u, alsof het eene lafhartigheid

was eenen last te gehoorzamen die my van u verwyderde, en ik was verdrietig op de omstandigheden die my dwongen u te verlaten. Nooit zal ik er aan gewennen myn eigen meester niet te zyn; het is my altyd alsof ik vroeger vry was, - en heden voor het eerst gebonden; hoe komt dit toch, lieve beste Everdine, ik ben toch sedert 1820, dat is zoolang als ik ademhaal, afhankelyk geweest, en de omstandigheden hebben my waarlyk geen grein assujettissement geschonken?

Heden avond sprak ik eene Dame die my wat hare persoon aangaat weinig belang inboezemt, doch welke ik vroeger te Batavia als meisje gekend had, in 1839. Z*y* was zoo veranderd dat ik haar niet herkend zoude hebben. In 8 à 7 jaren tyds was zy van een vlug vrolyk meisje, eene zwaarlyvige respectable huismoeder geworden, - toèn was zy sentimenteel, nù degelyk, toèn gevoelig, nù verstandig, toèn poesie, nù prosa! Ik staarde haar aan, en vraagde of zy gelukkig was, hetgeen: ‘ja’ ten antwoord kreeg. By nader gesprek bespeurde ik dat dit ‘ja’ zeggen wilde: ik kryg genoeg te eten, myne kinderen hebben geen roodhaar, bogchels of kromme beenen, en myn man slaat my niet! O, ik heb oogenblikken waarin ik verlang dat eene degelyke stevige werkelykheid, het vliegend, huppelend, afmattend

genot myner onstoffelyke droomen vervangen moge. Ik staarde die vrouw aan, als wilde ik de laatste zeven jaar op haar gelaat nalezen, - het stond er duidelyk, ik las het en begreep het, maar lieve Everdine, hoe geheel anders staan die jaren by my aangeteekend. Het was alsof men de scheepsjournalen vergelykt van twee vaartuigen die dezelfde reis hebben gemaakt, maar een geheel anderen weg hebben genomen. Neen, die vergelyking is niet juist, haar reis is afgeloopen, en de myne.....

Ook de myne zal, God geve het, spoedig gedaan wezen; door de menigte van aandoeningen heen, die het hart vermoeyen en het hoofd belemmeren, zie ik eene rustige, ik zoude byna zeggen, prosaische toekomst te gemoet, met juist zooveel poezie als er noodig is om myne lieve Everdine, myne Engel, en myne kinderen, gaven Gods te noemen.

Ik gevoel my zoo gelukkig dat ik er huiverig van ben. ‘Is het wel waar?’ vraag ik my zelven, evenals de eerlyke bedelaar wien men een goudstuk gaf, vragen zoude: ‘Is dat wel waarlyk voor my?’ Ja, ja, het is waar, ik heb uwe tranen gezien toen ik vertrok, en ik begreep wat ten Cate meende toen hy zeide:

‘Geef uw lachtjes aan elk dien gy minder bemint, Maar bewaar toch uw traantjes voor my!’

Ik zal gelukkig zyn, gy weet wat ik geluk noem, ik laat het Holm zeggen in de Eerlooze. ‘O, hoe schoon moet het zyn als geliefde stemmen met ons medebidden om dagelyksch brood en vergeving van schulden.’ Dat geluk zult gy my geven, Everdine, - en ik herhaal en bevestig myne belofte om u zoo gelukkig te maken als door hartelyke trouwe liefde mogelyk is.

Myne lamp weigert dienst, ik sluit derhalve. Groet ieder van my, vooral ... ja wie vooral? Allen, allen! Goeden nacht, myn meisje, myne Everdine, - duizend kussen voor u, en gelukkige droomen voor my - goeden nacht!

Uw Eduard.

Schryf dikwyls en veel, adresseer uwen eersten brief op Buitenzorg aan E. Douwes Dekker, Ambtr. o/wgd, en later als boven
te Poerwakarta (Krawang)

Schryf my wat gy doet, wat er voorvalt, maar lieve, bovenal wat gy denkt.

[Deze brief was als byna al de volgende op groot postpapier geschreven, toegevouwen met het adres op de laatste bladzyde. Het luidde: Mademoiselle E.H. van Wynbergen, Parkan Salak. Op het adres van dezen eersten brief staan nog de volgende woorden:]

Met een weinig postpapier voor Everdine en

eenige sigaren voor den heer Van der Hucht. De koek is voor de kinderen. Dat trommeltje is vol geweest doch men heeft my geplunderd.

II.

Buitenzorg 2 October 1845.

Lieve Everdine, Dezen ontvangt gy door den Heer van Heeckeren die morgen ochtend vertrekt. Ik ben in dien tyd nog in de haast naar Batavia geweest doch te vergeefs. Ik hoop echter morgen ochtend vroeg tegelyk met den heer Van Heeckeren te kunnen vertrekken, en zal u van Krawang terstond schryven om uwen lieven brief te beantwoorden. Neem het ditmaal hiermede voor lief, ik zoude u toch niet zóó kunnen schryven als ik wel wilde omdat ik zeer uit myn humeur ben, adieu
Uw Ed.

III.

Buitenzorg 2 October 1845.
Buitenzorg 3 October 1845.
Gontong 7 October 1845.
Poerwakarta 8, 9, 10 October 1845.

Met uwen hartelyken brief van 29 Sept. voor my, zet ik my neder om met myne Everdine te praten, hoewel het myn voornemen is dezen brief niet van hier te verzenden, doch dezelve na myne

aankomst ginder voort te zetten. De Heer van Heeckeren met wien ik hier kennis gemaakt heb, vertrekt morgen naar P.S. ZEd. wachtte tot nog toe te vergeefs op een paard, en zal waarschynlyk met het paard gaan dat ik mede had genomen, om aan den heer Serlé af te geven, hetgeen niet geschied is. Ik hoop dat de ontevredenheid van den heer v.d. Hucht niet lang zal geduurd hebben, wyl ik ZEd. na de ontvangst van uwen brief terstond over die historie geschreven heb. Wees nu nog zoo goed te zeggen dat ik met den heer Serlé heb afgesproken dat deze, indien de heer v.d.H. het geweer van Soek terug wil zenden, zich met de ontvangst daarvan belasten wil.

Uwen brief heb ik van buiten geleerd door het menigvuldig overlezen. Ik had het noodig my daardoor op te wekken, dewyl ik tegenwoordig beheerscht word door eene melancholie waarvan ik my geen denkbeeld maken kan. Ik heb u reeds gezegd dat ik gewoonlyk stil ben, en in my zelven gekeerd; men zoude het niet gelooven als men my te Parkan Salak had hooren gekscheren met de meisjes, en vrolyk zyn; ik begryp my zelven op dat punt niet; het schynt alsof er eene te grootere reactie by my plaats vindt, naar mate ik my eenige dagen te voren gelukkiger gevoelde.

Ik weet niet bepaald wat my drukt, en evenals gy, beschuldig ik my zelven van ondankbaarheid. Met uwen brief in de hand, vraag ik wat ik toch meer begeer? Ik zoude immers uwe liefde voor geene andere omstandigheid ter wereld willen verruilen; moest ik my niet zoo gelukkig gevoelen, dat er geen plaatsje in myne ziel overbleef waar eene onaangename gewaarwording huisvesten konde?

Ik hoop, neen, ik vertrouw dat gy het my niet ten kwade zult duiden als ik u met verdrietelyke buyen lastig val, wy moeten *alles* te zamen deelen, smart en genoegen, alles. Knor dus niet op my, myne lieve, misschien is het slechts eene voorbygaande bui, misschien louter een gevolg van myne tegenwoordige werkeloosheid die op myn gemoed werkt als de vermaken van Capua op het leger van Hannibal, misschien zal het slot van dezen brief op vrolyker toon geschreven zyn. Ik ben door verschillende omstandigheden hier zeer tegen myn wil opgehouden, en omgeven door menschen die ik meerendeels ken noch acht. Het spyt my eene slechte trek in myn karakter op te merken welke ik vruchteloos tracht tegen te gaan; het is eene soort van afgunst, jegens degenen die het wèlgaat. Het is een natuurlyk maar niet geoorloofd gevolg myner

omstandigheden. Gedurig denk ik waarom moet het juist hèm of hèm zoo mede loopen? Was *ik* in die positie van welvaart, rykdom of onafhankelykheid dan was ik niet genoodzaakt zoover van haar te gaan, dan keerde ik naar Parkan S. terug om Everdine mede te nemen. Verbeeld u eens ... als ik myn eigen meester was! Ik weet wel myne lieve Everdine gy zult my geduld aanraden, en dat is verstandig, maar ik heb op dat punt geen geduld, ik zal elken dag voor dat oogenblik my ongelukkig gevoelen, ik benyd den koelie die le jour en jour leeft, en gaan kan waar zyn hart (s'il y en a) hem roept. O, wy domme menschen die ons behoeften hebben aangewend boven die welke de Natuur ons gaf! De liefde zegt: bewoont een bamboezen huisje, kleed u en eet als een inlander, hebt elkander opregt lief, en gy zult gelukkig zyn. Op myn zestiende jaar droomde ik van zulk een lot, en nu nog - ik schaam my het aan iemand anders dan myne Everdine te zeggen, - nu nog durf ik, met de meerdere ondervinding, myne kinderdroomen geen dementi geven. Ik geloof het nog. Ik hield meestal een soort van dagboek waarvan veel verloren is gegaan, in sommige overgeblevene stukken van myn 15e à 16e jaar staan uitdrukkingen die hierop nederkomen: ‘als gy deze bladen in ryper leef-

tyd naleest, spot dan toch niet met de meeningen en verwachtingen van dezen tyd (1835). Mogelyk is het dat gy eenmaal het leven van eene geheel andere zyde beschouwen zult, volwassenen noemen myne denkbeelden van heden, kinderlyk, welligt kinderachtig, - maar vergeet toch nooit dat die denkbeelden, hoe ongegrond misschien, u eenmaal heilig waren, en dat waarschynlyk uw hart aan schoonheid verliezen zal, wat het verstand aan juistheid gewonnen heeft, enz.'

Zie, ik had er toen reeds een flaauw begrip van dat de kleuren van het leven, regenboogskleuren waren, en toch is de waarschuwing welke ik tot my zelven rigtte, overbodig geweest. Misschien is het aan eene mindere verstandsontwikkeling toe te schryven dan by anderen plaats vindt, ik moet bekennen nooit verstandig genoeg geweest te zyn om myne zestienjarige luchtkasteelen omver te halen. Ik geloof nog gelukkig te kunnen zyn in uitwendigen tegenspoed. Zy die anders denken en ik, wy kunnen beide gelyk hebben. Hemel, geef hun geld, rykdom weelde - my, liefde! Ży zullen my, ik hèn beklagen, en op het sterfbed moge het uitgewezen worden wie regt had.

En dan die verfoeilyke afgunst waarvan ik zoo even sprak? Waarom benyd ik anderen omdat

zy in het bezit zyn van goederen waaraan ik geene waarde hecht? Waarom zeg ik niet: ‘Kom, Everdine, het leven is te kort om het geluk te verschuiven, kom, nu, dadelyk, van heden af zullen wy alles voor elkander zyn! Er zyn wel is waar omstandigheden die eenig uitstel zouden wenschelyk maken, maar wat bekommert gy u daarover; neem wat u het schoonste is, en tel het overige niet.’ Waarom zeg ik dat niet? Omdat ik een zwak inconsequent schepsel ben, die fraai redeneert over de onwaarde van fortuin, en toch niet sterk genoeg wezen zoude om zonder grieve te zien dat zyne vrouw in een katoenen japonnetje gekleed ging als eene andere mooi getoiletteerd was. Hoe kinderachtig, hoe kleingeestig! Wel verre van nu te lagchen over myn schryven van 1835, zoude ik my toen geschaamd hebben als men my had kunnen voorspellen wat ik tien jaren later schryven zoude. Ik ben niet vooruitgaan sedert dien tyd! Of is dat het verstand dat met de jaren gekomen is; is dat de vrucht van ondervinding, is dat levenswysheid? De duivel hale dat verstand, die vrucht is bitter, die levenswysheid zoude my gek maken.

Laten de bovenstaande curieuse tirades u tot een staaltje strekken van hetgeen er in de laatste dagen in my is omgegaan. Myn slecht humeur

zal u niet meer bevreemden, als ik u zeg dat gedachten als de bovenstaande mynen tyd nagenoeg geheel hebben aangevuld, slechts nu en dan afgebroken door het lezen van uwen allerliefsten brief, - ook zult gy het my vergeven dat ik u deelgenoot maak van myne verdrietelykheden... Everdine, ik heb u zoo lief!

Gintong, 7 Oktober. Wat ‘Gintong’ is zal u straks duidelyk worden, lieve meid, en geloof niet dat de gaping die er in den datum bestaat ook in myne gedachten heeft plaats gevonden. Ik heb trouw aan u gedacht, en my op de reize menigmaal by u, maar nooit of zelden u by my gewenscht. De redenen zullen u blyken als gy het volgend interessant (!) reisverhaal ten einde toe wilt nalezen, hetgeen zeer voor uw geduld prouveren zoude.

Zaturdag 's morgens ging ik vergezeld van een jongen van Buitenzorg op weg, ik had Gouvernements paarden aangevraagd, dewyl myn paard van Batavia zeer ziek op Buitenzorg was aangekomen. Na een halve paal gereden te hebben viel het paard van myn jongen neer. Ik liet het terug brengen en myn jongen op het myne ryden, daar ik het te voet gaan verre prefereer boven het zitten op zulk een ellendig dier als er door het Gouvernement aan in dienst reisende ambte-

narenverstrekt wordt. De distantie van Buitenzorg naar Krawang is in eene regte lyn zoo groot niet, doch men moet belangryke omwegen maken. Ik had my natuurlyk zoo goed mogelyk geinformeerd naar den te nemen weg; dezelve leidde grootendeels van de postroute af over particuliere landen, namelyk Tjiloear, Tjitrap en Tjilingsie, welke alle onder buitenzorgsch grondgebied behooren, vandaar over Bekassie (bataviasche ommelanden) naar het Krawangsche. Toen ik B/zorg verliet, rekende ik er half en half op dat ik by een der landeigenaren wel een goed paard zoude oploopen, hetgeen my hoogst welkom wezen zoude, daar ik my eenigszins onwel gevoelde, en dus niet voor myn genoegen liep. Op Tjitrap vond ik niemand tehuis. Ik ging echter zitten en vraagde eenen jongen my een kop thee te geven, hetgeen hy niet dorst te doen. Na eenige vergeefsche pogingen om denzelven daartoe over te halen ging ik mooi knorrig verder en liep den vervelenden weg zeer verdrietig voort. Myn jongen hield my te paard by, hetgeen hy wel zou gelaten hebben als ik op weg naar Parkan Salak geweest was! Ik kan u myn onaangename gemoedstoestand niet beschryven. Tegen den middag kon of wilde ik niet langer loopen. Ik hield halt by eenen inlander die my warm water en ryst

voorzette, daar viel ik door de hitte bedwelmd in slaap. De streken zyn daar veel heeter dan in de Preanger wyl het laag vlak land is. Ik sliep op de bamboezen baleh-baleh een paar uren, beloonde den man door hem een bonnetje te geven op Van Rees te B/zorg (ik had nagenoeg geen geld by my) en ging verder ofschoon ik door hevige regenbuyen zeer nat was geworden, dewyl ik hoopte dien avond Tjilingsie te zullen bereiken, waar my naar ik meende een goed onthaal wachtte. Eerst tegen zeven ure, ik had loopen dwalen door en over moeras en rystvelden, was ik by het schoone landhuis. Ik liet den jongen zeggen dat er een heer was die om nachtverblyf verzocht; men liet my vóór, buiten de galery, staan. Na lang wachten ging ik op den stoep zitten, eindelyk kwam de jongen terug met de volgende boodschap: ‘Mynheer moet het niet kwalyk nemen, doch daar Mevrouw alleen te huis is kan zy niemand ontvangen.’ Myn reeds zeer verdrietig humeur werd hierdoor niet vrolyker. Ik zond den jongen andermaal naar binnen. ‘Zeg aan Mevrouw dat ik vermoeid en onwel ben, dat ik 26 à 28 paal geloopen heb, dat ik niet weet waar ik den nacht zal doorbrengen en dat ik my met een matje en een kussen in een bygebouw behelpen wil.’ Het antwoord was hetzelfde. Daar stond ik

in het donker op eene geheel onbekende plaats, afgemat en verdrietig en eene Europesche vrouw weigerde my een nachtverblyf. Ik was verontwaardigd. Ik liet Mevrouw groeten en zeide tot den jongen dat ik eene boodschap aan den heer Arnold had, welke ik op den muur wilde schryven. Die jongen zal wel gedacht hebben dat dit eene wonderlyke manier van corresponderen was, hy lichtte my met eene lantaarn by, en ik schreef het volgende op eene der pilaren met goed groote letters welke ik hem verzocht niet uittewisschen, daar het eene belangryke tyding voor zynen Heer bevatte:

O, zoek gastvryheid eer by Turk en Arabier
En roem de deugden niet, die in dit land eens blonken,
'k Liep zes en twintig paal van Buitenzorg tot hier,
My werd geen stoel gezet, geen dronk werd me ingeschonken.

en daaronder myn naam voluit, opdat de heer Arnold als hy tehuis komt, en my iets over myne inscriptie zeggen wil, my zoude kunnen vinden. Het is wel is waar zyne schuld niet, maar die zyner vrouw, doch in allen gevalle schynen de instructies omtrent het oefenen van hospitaliteit op dat land niet zeer dringend te zyn.

Ik schaamde my voor myn eigen jongen, en liep op goed geluk voort zonder nog te weten waar

ik belanden zoude. Een inlander (ik geloof een mandoor van het wachtsvolk liep my na. Hy had zeide hy, Notabene medelyden met my! - hy verzocht my by hem te komen, hetgeen ik aannam. By een inlandsch nachtlampje ging ik zitten lezen, ik heb op reis altyd een boek by my, en viel na wat ryst gegeten te hebben op de balehbaleh in slaap, myn elleboog voor een kussen gebruikende. 's Morgens vier ure ging ik weder op reis. De weg was weder vervelend, en de hitte zeer drukkend. 's Namiddags kwam ik op Tjikarang hetgeen onder Batavia sorteert; ik bleef daar den nacht over in een inlandsch huis, en behielp my weder als vroeger. Daar hier niemand tehuis was hielpen wy ons zelven. Ik kookte ryst en de jongen een soort van koffy, van bladen die hy onderweg in een soort van warong gekocht had. 's Avonds was het zeer mooi weder, ik ging op een bankje voor de deur zitten, en dacht aan u en de toekomst. Slapen konde ik niet uithoofde van de menigte muskieten die my, met al de venynige piquanterie aan dat piquant geslacht eigen, herinnerden dat ik my in de moerassige bataviasche ommelanden bevond. Ik beproefde nog dien nacht aan u te schryven, doch ik konde niet, daar de nachtpit uitging. Tegen ½3 viel ik in slaap en werd om 4 uur weder

wakker gemaakt om weer op weg te gaan. Ik ging maar met tegenzin daar myne leden door het vele loopen en slechte rusten gebeukt waren, en myne voeten open door het schuren van het in de zon hard geworden leder. Ik zette de reis op bloote voeten voort. Ik was nu op den grooten weg van Batavia naar Krawang. Ook hier was alles even als vroeger gras, lucht en boomen, anders niet. Europesche woningen geene enkele, en inlandsche zeer weinig. Het was of ik door eene woesteny reisde, zelfs kwamen wy maar weinig inlanders tegen. De eerste pleisterplaats waar ik komen zoude was het land van den heer Van den Braeke, Gedong Gedé genaamd en gelegen aan de oevers van de rivier Tjitarow die de grensscheiding tusschen Batavia en Krawang daarstelt. Aldaar aankomende vond ik alweder den heer van den huize niet tehuis, doch werd door eenen opziener allervriendelykst ontvangen, hy gaf my een excellent paard waarmede ik op een vlot de rivier, die hier zeer breed is, overstak en binnen 1½ uur was ik op Krawang. Hier echter konde ik niet blyven, dewyl het residentiehuis te Poerwakarta, 29 paal verder gelegen is. Ik reed nog zeven paal door en kwam op Gintong aan, waar ik dit schryf. De aldaar wonende controleur 3de klasse Dupui was niet tehuis doch

zyne vrouw die betere instructien scheen te hebben ontvangen dan Mevrouw Arnold, ontving my by uitstek, en noodigde my dringend uit een dag over te blyven hetgeen ik om twee redenen aannam. Vooreerst had ik wel eene kleine halte noodig en ten andere wenschte ik gaarne de kaneeltuinen die hier zyn te bezigtigen, hetgeen ik heden met Dupui, die van morgen is tehuis gekomen, gedaan heb. Ik heb den dag allergenoegelykst gepasseerd, het is nu avond. Morgen ga ik op een goed paard naar Poerwakarta, waar ik dezen hoop te vervolgen en te sluiten. Voor vandaag dus niet meer, myne lieve, ik omhels u in gedachten. Denk veel aan my zooals ik aan u, dat is gedurig.

Poerwakarta, 8 October. Heden was het postdag; ik konde dit gekrabbel echter niet verzenden dewyl myn jongen op Gintong myn trommeltje had achtergelaten. Daar ik er echter zoo stellig op gerekend had u met de post van heden te schryven, en het idee niet verdragen kan dat gy over myne stilzwygendheid verdrietig worden zoudt, heb ik u een klein briefje geschreven, dat ik hoop behoorlyk onvangen te zyn.

De weg van Gintong naar Poerwakarta is breed en vry effen. De heer Ruhle, een administrateur van een particulier land uit de omstreken, moest

heden hier zyn, en ging per bendie met twee paarden. Ik was zyn reisgenoot en kwam in een ommezien hier. Ik vervoegde my by den Ass. Resident. ZEd. was ongesteld († vraag my zoodra ik u wederzie wat dit kruisje beteekent) en konde my niet ontmoeten, doch had den jongen last gegeven my myne kamer aantewyzen, die reeds vooraf in orde gemaakt was. Ik heb daarvan bezit genomen. Nu ga ik uit om te zien welke menschen Poerwakarta bewonen, van avond zal ik dezen voortzetten en u een getrouw verslag doen.

Voor ik verder ga, myne lieve, moet ik u eens een zeer oprecht antwoord vragen op de vraag: of myn gerammel u ook verveelt? Mynen brief eens overziende bemerk ik dat ik wat veel van uw geduld vorder. Is dit zoo, schryf het my ronduit en ik zal in den vervolge meer beknopt wezen, en kleinigheden overslaan. Tot nadere order zal ik maar myn Journaal voorzetten zooals ik begonnen ben.

Ik maakte eene visite by den kommies van het bureau, den heer Permentier. ZEd. is gehuwd, en daar logeerde bovendien naar men my verteld had, eene jonge dame, Jufvr. Teunisz, de dochter van eenen gepensioneerden kapitein van de Infanterie. Permentier was my op Gintong zwart afgeschilderd, ik geloof in zulke gevallen beter te

doen door eigene oogen te zien, daar de Controleur Dupui, een schoonzoon is van den Docter Stauffenbeil hier, met welken laatsten Permentier in onmin leeft, zoodat ik reden had de rapporten van Dupui als partydig te beschouwen. Ik had een briefje aan den Doctor, hetgeen ik om den regen door een jongen liet bezorgen, waarop ik daar te logeeren gevraagd werd, hetgeen ik niet konde aannemen omdat ik my reeds by den Ass. Resident had opgeschoten.

Permentier ontving my beleefd, Mevrouw insgelyks. Jufvr. Teunisz (die en passant een mooi meisje is, schoon ik haar nog eerst eens by dag zien wil voor ik decisief oordeel; wat zeg je van myn voorzigtigheid?) maakte een paar muilen, waarop zy de oogen kon neerslaan als ik haar wat sterk aankeek. Ik maakte my tehuis, dat heet, ik begon als of ik er oude kennis was, en had er nog geen kwartier gezeten of ik noodigde my te eten. Ik deed dit omdat ik te huis voor my alleen geen eten wilde doen klaar maken. Ik heb daar den avond vry aardig gepasseerd. Zonder nu te willen beweren dat de heer en vrouw van den huize geheel en al in de termen vallen om met den omgang van een zoo perfect jongmensch als de ondergeteekende te worden gehonoreerd, was het discours passabel. Ik had een vrolyke

bui op myne manier, men vond my orgineel (originaliteit schynt anders op Poerwakarta een uitheemsch product) en ik vermaakte my inderdaad met de aardige vingertjes, het lieve neusje en de heldere oogen van myne overbuurvrouw de pantoffelmaakster. Ik zal waarschynlyk niet kunnen laten dat meisje myn hof te maken. Ik hoop waarachtig dat zy by dag leelyk is, anders zal ik last van my zelven hebben. Hieromtrent zal ik u later behoorlyk rapport doen. No. 1, Permentier is (of schynt te zyn) een goed mensch, 32 à 36 jaar oud, ca. 5 vt. lang, met een gezigt dat wel leelyk is, maar niet leelyk genoeg om interessant te zyn. Hy leest nooit, omdat zyn geest geheel geabsorbeerd is door zyn bureauwerk; hy schaakt niet omdat hy niet voor zyn pleizier en zonder bezoldiging wil gaan zitten denken, hy hombert niet om geen geld te verliezen; hy eet, slaapt, loopt, denkt (lees: denkt *niet*) comme tout le monde, c'est un homme enfin, comme il y en a beaucoup, et sans lesquels nous ne pourrions pas vivre, nous autres, qui ne sont pas comme tout le monde. Wie zoude een pakje voor ons dragen, of ons bed opmaken, als ieder Napoleon of Newton was.

No. 2, Mevrouw P. Eene dikke vrouw van naar gissing 28 à 32 jaar, gul, spraakzaam, onderhou-

dend en redelyk geëduceerd. Zy kende de namen van twee fransche opera's van buiten, wist my te zeggen dat het breiwerk dat zy onderhanden had ‘neige’ heette, en had bon sens genoeg om te lagchen toen ik haar vraagde of zy dat ter verkoeling harer handen deed.

No. 3, Cateautje T. Zie aangaande dit nummer der catalogus, het reeds genoteerde, onder opmerking dat zy zeer blank is, het haar à la chinoise draagt, mooye witte tanden ontvangen heeft van de natuur, en een aardige glimlach van de kunst, en voorts dat haar wit baaitje wat kort van lyf was, hetgeen misschien vergroeyen zal, morgen meer.

9 Oktober. Na eenige vruchtelooze pogingen is het my eindelyk gelukt den Ass. Resident even te kunnen zien. ZEd. wist my te zeggen dat er veel te doen was, maar kon my niet regt zeggen wàt. Ik ben naar het kantoor gegaan, heb inzage gevraagd van de boeken enz., en ben begonnen aan wat my het noodigste voorkwam, namelyk het maken van een uitgebreid verslag over de Kultures in de residentie Krawang over 1844, hetwelk reeds vyf maanden geleden had moeten ingezonden zyn. De geheele boel is verward en onvolledig, ik zal er maar zoo goed mogelyk iets van maken, en waar de noodige inlichtingen en

rapporten ontbreken, myne verbeelding ter hulpe roepen, zoodat myn verslag als het af is, juist wel niet alles zal mededeelen zóó als de zaken zyn, maar zoo als ze kunnen wezen. De Ass. Resident schynt last gegeven te hebben my zoo in huis als op het kantoor te respecteeren, ten minste ieder staat my zeer ten dienste, hoewel dit weinig helpen zal dewyl de bouwstoffen ontbreken, en ik dus zonder steenen metselen moet. Ik hoop een en ander zoo goed mogelyk te redresseeren, en te zorgen dat ik er met eere afkom, maar het is niet gemakkelyk, want het is eene regte warwinkel.

Ik heb van de plaats nog weinig of niets gezien, alles ziet er zeer netjes uit. Het gebouw van den Ass. Resident is groot, luchtig en ruim met zeer goede logeervertrekken. Naast het huis is het kantoor, zoodat ik op myne muiltjes uit myne kamer naar 't bureau kan gaan. Vóór de deur is eene groote vyver en daar langs staan twee of drie Europesche huizen. Buiten den kommies en den Doctor zyn hier nog slechts twee Europesche ingezetenen, welke klerk op het bureau zyn. Den doktor heb ik nog niet ontmoet.

(Ik kan en mag u myne positie hier niet goed beschryven. Ik zal het u uitleggen als ik u spreek, denk dan slechts aan dat kruisje.)

[Wat de briefschryver hier achterhield, is op blz. 27 van dit werk genoemd.]

10 October. Nu wil ik van. Krawang afstappen om u over andere dingen te schryven, ik zal beginnen met eenige punten uit uwen brief te beantwoorden.

Gy schryft my u zoo verlaten gevoeld te hebben na myn vertrek. Het is lief van u dat gy dit schryft, myne Eefje, maar denk niet dat ik my anders gevoelde. Het was my telkens of ik u van de eene of andere zyde van den weg zoude zien aankomen, telkens had ik een woord gereed om u aantespreken, en telkens moest weder uw beeld plaats maken voor de koude dorre werkelykheid. Ik betreurde het vroeger reeds dat men niet loopende of rydende schryven kan. Wie kan al die gedachten die elkaar verdringen uren lang bewaren. Het spyt my nu vooral daar die gedachten meestal voor u waren, o dan zoudt gy zien dat ook ik zoo innig verlang altyd by u te zyn, en dat ook ik geloof dat my met u niets te zwaar vallen zoude. Als ik myn oogmerk (waarop ik straks zal terugkomen) bereik, zullen wy met vele zwarigheden te kampen hebben, ik wilde gaarne alles alleen dragen, doch dit zoudt gy niet toestaan, en daarom laten wy ons met moed en volharding wapenen, dan zal huisselyk geluk, dat

iets meer zegt dan voorspoed naar de wereld ons deel zyn en wy zullen, hoe het overigens gaan moge, gelukkig wezen.

Ik had - vergeef my myne nieuwsgierigheid - wel eens die brieven willen lezen welke gy naar Holland geschreven hebt. Men zal daar zeggen wat van Heeckeren zeide toen ik hem mededeelde dat gy geëngageerd waart, zonder van myzelve als de gelukkige te spreken. ‘Ei, Everdine is er gauw by!’ Ik lach in my zelven als ik denk hoe men u van ‘overyling’ zal beschuldigen, hetgeen voor de koudbloedige noordsche volkeren altyd een pierre d'achoppement blyven zal. *Ik* heb geen Hollandsche aard daaromtrent, maar gy, Everdine, hoe onbedachtzaam! Men zal zeggen: ‘Men kanwel zien dat zy in eene zuidelyke provincie geboren is.’

Ik heb aan Sophie en Henriette geschreven en my in hunne genegenheid dringend aanbevolen; myn verzoek om antwoord is tot nog toe niet van gevolg geweest, morgen komt de post aan, wy zullen zien.

Ik verschil geheel en al van u in gevoelen aangaande uwe meening dat ik zooveel aan u te veranderen zal hebben. Waarlyk gy meer aan my! Dat gy getroffen waart door de veranderde omstandigheden van de jongens Holle keur ik... niet goed, maar op my heeft het tegen beter

weten aan, dezelfde uitwerking. Ook by my zoude in zulk een geval het gevoel de overhand hebben. O, dat ellendige verstand dat den jood dient om zyne loterybriefjes met winst te verkoopen, en den deugniet om het gevoel van een ander bespottelyk te maken. Met een weinigje verstand maakt men van de Openbaring van Johannes een kluchtspel, met een weinigje gevoel omvat men het denkbeeld ‘God’ ‘Christendom’ ‘Eeuwigheid’. Wat is hooger, schooner? Zoude niet een mensch met gevoel, doch beperkt in verstandelyke vermogens, den schepper naderby komen, dan omgekeerd? Nu weet ik wat gy zeggen zult: ‘Gevoel kan dwalen!’ Eilieve, en het verstand dan? Dat er gevoel bestaat is zeker, maar wat wy menschen verstand noemen kan wel eene hersenschim zyn; wy gevoelen de kracht van den schepper in de Natuur, maar wy verstaan, begrypen het niet hoe uit een graankorrel een boom ontkiemt. Welk orgaan is dus juister, edeler, volmaakter?

Geloof niet lieve beste, dat ik de waarde van datgene wat wy verstand noemen wil wegredeneren, maar ik kan niet verdragen dat wy menschen daarop zoo grootsch zyn. Het is alsof ik een kind die A, B, leert op zyne litteratuur hoorde roemen. Ja, men krygt, ieder naar de meerdere

of mindere ontvangbaarheid zyner hersenen eene soort van ‘routine’ in wereldsche zaken, die ons ginds, als wy niet meer schoolgaan, hoogst onbeduidend zal toeschynen. Die routine is echter nuttig, en zelfs noodzakelyk, om gedurende onzen aardschen schooltyd niet door een speelkameraad van de bank gedrongen te worden, en als zoodanig heb ik er vrede mede, maar lieve meid, ik heb die routine nog niet, en word liever nu en dan door een makker omvergeloopen, dan my alteveel op het verkrygen daarvan toe te leggen. *Ik* had hun hun paard laten behouden, en desnoods een eigen paard daarvoor afgeschaft. Ik zoude verkeerd gedaan hebben, maar ... ik geloof niet dat die verkeerdheden daar boven ons aangerekend worden. Nog dezen avond heb ik zulk eene verkeerdheid van de ergste soort begaan, welke ik straks biechten zal.

Over myne vooruitzichten op plaatsing zal ik u in latere brieven schryven, dewyl ik daarvan op het oogenblik niets bepaalds zeggen kan. Op het laatste gedeelte van het derde vel sprak ik van een oogmerk dat ik bereiken zal, het is het volgende: Ik moet afwachten òf ik in 3 maanden geplaatst zal worden, en dan zal het nog veel verschillen hoe. Dit zyn de zwarigheden die my drukken. Dat ik geplaatst word geloof ik vast;

maar eerst dacht ik dat niet elke plaatsing my instaat stellen zoude u voor goed van Parakan Salak aftehalen. Na lang overleg is myn voornemen om onze vereeniging niet van een weinig tractement meer of minder te laten afhangen, en derhalve verzoek ik u ernstig natedenken over de volgende vraag: zoudt gy er u in kunnen schikken in den beginne een misschien bekrompen leven met my te leiden, zoude myne liefde u altyd genoeg zyn, - zoudt gy nooit berouw hebben als u het een en ander ontbrak waaraan gy vroeger gewoon waart, en zoude nooit de gedachte by u opkomen dat gy verkeerd hadt gedaan den onbezorgden toestand van een jong meisje, tegen de kleingeestige zorg om met het huishoudgeld rond te komen, te verwisselen? Neem nu uwe ‘routine’ te baat, haal u alle voorvallen voor den geest waarby liefde voor een deficit in de kas is weggevlugt, denk aan de grieve eene rekening onbetaald te moeten terugzenden, denk dat myne geldmiddelen tengevolge van de tegenspoeden der laatste jaren zeer onvoordeelig staan, haal u de meest prozaische gedachten door het hoofd, denk aan de duurte van boter, aardappelen, kaas enz. (Gy ziet myne lieve, ik heb ook wel ‘routine’ zoo even zeide ik het tegendeel, vergeef de inconsequentie) en dan lieve beste Everdine, als ge

dan nog zegt wat in uwen brief staat, dat gy moed hebt, dan....

Ik geloof dat gy ja zult zeggen, maar bedenk u nog eens goed, want dat ja is gewigtig, want dan wil ik u vragen om terstond, terstond, zonder iets aftewachten myne vrouw te worden.

Ik heb my zei ven alle die vragen voorgelegd en ik geloof tot alles moed te bezitten, ik heb ja gezegd.

Lieve, lieve Everdine, stel het u eens voor, reeds over een maand of drie elkander geheel alleen toetebehooren!

Maar denk er toch vooral ernstig over, stel u alles van de zwartste zyde voor, en bewaar dezen brief ... later misschien, als wy eens verdrietig mogten wezen, zal dezelve ons kunnen opbeuren, en elkander herinneren wat wy elkander schuldig zyn: opregte hartelyke innige liefde! O mogt die *herinnering* nooit noodig wezen!

Heden middag (ik hoop dat gy eenige oogenblikken na het lezen der vorige bladzyde zult gewacht hebben, want ik spring op een geheel ander chapitre) heden middag heb ik myne eerste visite by den doktor gemaakt. Ik vond een kort, dik, rood, grof mannetje met grove manieren en zeer grove uitdrukkingen. Hy overlaadde my dadelyk met een vloed van redeneringen om my

te bewyzen dat Permentier een deugniet was, en zyne vrouw dito dito. Ik liet hem bedaard uitspreken en toen hy met razen vloeken en bulderen gedaan had, zeide ik dat ik in Permentier toch reeds eene goede hoedanigheid meende ontdekt te hebben. - Hoe dan? vraagde hy verwonderd. ‘Dat hy, hoezeer uw vyand my toch niets kwaads van u verteld heeft,’ (de bedoeling was er by te voegen: zooals gy heel leelyk van hem doet.)

‘Dat durft hy niet, die schelm, hy weet wel dat ik hem dan dadelyk enz.’ (Ik spaar u het vervolg.) Ik was uit het veld geslagen door zyne bondige bewyzen die van vuistslagen op de tafel vergezeld gingen. Ik zag dat hy een mooye tuin had met vruchten en bloemen en daar ik een afleider zocht, vroeg ik hem of ik dezelve eens bezien mogt. Dat gelukte. Wy liepen rond, ik bewonderde alles, ook het niet admirable, en wy hadden een gesprek, of liever hy sprak maar al voort. Telkens kwam hy weer op het oude dat namelyk Permentier en diens vrouw ‘gemeen volk’ waren. Ik geef hem half gelyk doch niet in den zin dien hy bedoelde, hy meende ‘gaauwdieven etc.’ ik dacht: du peuple, commun, hetgeen niet hetzelfde is na de fransche revolutie. Ik zoude lust hebben u dien man en caricature

te beschryven en hoop hem eens te gebruiken als ik tyd en lust heb om romans te schryven, doch ik ben ernstig gestemd over eene ontmoeting welke ik heden avond had, en dit is het wat ik bedoelde toen ik u op het 2de pag. van dit blad over eene verkeerdheid sprak welke ik biechten wilde.

By den doctor plukte ik een roosje om aan dat meisje te geven, uit scherts, spel, galanterie, noem het zooals gy wilt. Zie dat zoude een grap beduiden, en toen ik heden avond tehuis kwam, leide ik het roosje ernstig op myne tafel; ik had haar gezien en met haar gewandeld, maar Everdine, ik wil met dat meisje niet schertsen.

Als ik in de persoonsbeschryving van dat meisjen zoude voortgaan op den toon van pag. 3 van het derde blad, zoude ik nu moeten zeggen dat zy er by dag wel vry lief uitziet, doch blaauwe kringen onder de oogen heeft, maar Everdine, myne stemming is veranderd.

Wy gingen zamen wandelen en ons gesprek was nagenoeg het volgende, niet letterlyk maar zakelyk.

Ik. Zie, hadde ik gegist dat er zulk eene jonge Dame hier was, ik ware met meer genoegen naar Poerwakarta gegaan (gewoon galanterie praatje, en waarlyk op dat oogenblik niets meer). Hoe amuseert gy u hier?

Zy. Z o o o o o . (Gy kent de toonbuiging waarmede men zóó kan zeggen dat het de kracht van ‘ellendig’ verkrygt).

Ik. Zyt gy reeds lang hier?.

Zy. Een paar maanden. (Zy zuchtte, ik zag haar aan, en begreep dat ik myn roosje wel opzouten kon).

Ik wilde meer van de zaak weten, ik gevoelde instinctmatig dat zy verdriet had. Begryp eens, een jong lief meisje verdriet! Dat moest my interesseeren of ik hadde au fond een Hollander moeten wezen.

Ik. Wat scheelt er aan, lieve meid. Hebt gy zorgen?

- Neen, o neen! (Pause).

Ik. Ik heb vernomen dat gy heden middag te paard gereden hebt, mag ik u eens vergezellen als gy weder een tourtje maakt?

- Met genoegen.

Ik. Wie heeft u heden begeleid?

- Nikolaas.

(Nikolaas nu, is niet onze kinderheilige van 6 December, maar een klein oud mannetje. Hy is klerk op het kantoor, en iets bruiner dan Ligtvoet).

Ik (lagchend). Wel kom aan, dat is een aardige cavalier voor een meisje als gy.

Zy. En met wien zoude ik anders gaan?

(O, lieve Everdine, hadt gy den toon gehoord waarop dat eenvoudig woord gesproken werd! Die toon sneed my door de ziel. De woorden zyn onbeduidend, maar de muziek... O, ik versta zoo goed muziek in dien zin, - de muziek sprak van verlatenheid, afhankelykheid, armoede, grief en ellende! De toon waarop zy even te voren ‘zóó’ had gezegd, was misschien nog onduidelyk, maar dit was helder, gevoelig, leesbaar. Ik moest antwoorden en zeide: arm meisje! Dit was niets, maar ik drukte hare hand, dit was erger. Zie ik wilde op dat oogenblik niets anders dan haar te kennen geven dat ik haren toestand begreep, en die handdruk zeide dat ik dien gevoelde. Dat had ik niet moeten doen.

Gy kent my, Everdine, en zult dus wel kunnen nagaan hoe die ontmoeting op myne ziel werkte. O, die ridderlykheid die zoo schoon wezen zoude als ik hertog of prins was in de middeleeuwen, maar die zoo misplaatst is in onzen tyd, en zoo slecht staat by een burgerafkomst en geringe middelen.

Ik. Wat schort er aan, myn kind, zeg het my, misschien kan ik u helpen, o zeg het my!

(Die woorden waren welgemeend, waarschynlyk sprak ik hartelyk, misschien lag er ook in den

toon van myne stem muziek, maar met minder snel gevoel en meer ‘routine’ zoude ik bedacht hebben dat ik geene hulp konde aanbieden, ik die my zelven niet helpen kan).

Zy. O neen, gy kunt my niet helpen.

Ik. Waarom niet, wie weet, zeg my wat u deert, hebt gy geen vriend of nabestaande, hebt gy geenen vader?

Zy. Ja, ik heb eenen vader, broeders en zusters, maar toch ik ben geheel alleen.

(Na eenig vragen en aandringen verhaalde zy my dat haar vader die een schraal pensioen had, ik weet niet hoevele kinderen daarvan heeft te verzorgen; dat er slechts een is die in zyn eigen onderhoud kan voorzien als ... onderofficier, dat zy en hare zuster die op Samarang was zelve een goed heenkomen hadden moeten zoeken, dat zy nu by P. logeerde (diens vrouw kende zy eenigszins uit Holland en dat zy over eene maand haar fortuin weder zoude moeten zoeken daar Mevr. P. weg zoude gaan. Verbeeld u die positie eens, lieve Everdine, een meisje zoo arm en zoo alleen. Zy zeide dat zy een brief had geschreven aan eene familie op Batavia met verzoek om te worden opgenomen en dat zy angstig op antwoord wachtte, daar zy als haar verzoek werd afgeslagen geen raad wist. Ik had innig mede-

lyden met haar, *hoe* ik haar helpen kan weet ik niet, maar helpen zal ik haar als het noodig is, hoe dan ook. Ik zeide haar dit en verzocht haar niet te aarselen die hulp aantenemen, en zich in elke verlegenheid tot my te wenden. ‘Zoudt gy dat durven, zoudt gy my vertrouwen?’ vraagde ik, en het arme kind zeide na eenig weifelen: ja! - Zy gaf my haar woord my als haren vriend te zullen beschouwen, en ik was gek genoeg my gelukkig te gevoelen met myn protectoraat, dat my, als het mogt ingeroepen worden, zwaar genoeg op de schouders drukken zal. Hoe het zy, ik wil haar cavalier, haar broeder wezen, ik zal doen wat ik kan, en verder: vogue la galère!

Nu zal het verstand weder zeggen: Is dat meisje goed, braaf, zedig? (Ik weet byv. dat hare zuster die ik eens in de komedie heb gezien, en er allerliefst uitziet, eene dubbelzinnige renommée heeft). Men zal my vertellen dat het zeer mogelyk is tegelyk met witte tanden en heldere oogen een slecht hart te bezitten enz. Lieve Hemel, moet men als zyn paard in de sloot ligt eerst onderzoeken of het beest vroeger misschien eenmaal droesig was of hardbekkig, of andere paardenondeugden bezat? Dan immers helpt men het beest er uit, behandelt hem goed en wacht met het vragen naar zyne fouten tot hy behoorlyk op stal

staat. Neen, neen, ik wil haar helpen, maar met welke middelen? O, die vervloekte onevenredigheid myner krachten met den omvang van mynen wil; waarom toch moet ik gevoelen en beminnen wat groot en misschien edel is, zonder de magt om iets uittevoeren, waarom moet de grond van myn hart braak liggen, omdat my de werktuigen tot handelen ontbreken, waarom bezitten anderen die werktuigen in overvloed zonder eenige aandrift om er gebruik van te maken? Zie, dat zyn vragen die my altyd op de lippen zweven en niet voor ik daarop antwoorden gevonden heb zal ik my tehuis gevoelen in de mesquine marskramery onzer eeuw, dat zyn de vragen die my tot nog toe ongeschikt deden zyn voor het maken van ‘carrière’, zooals zy dat noemen in hunne armzalige hardloopery. - Eerzucht! Ja, ik heb ook eerzucht, vurig, gloeyend, teveel om my te vergenoegen met het najagen van een postje dat tant par mois geeft, en een bandje in 't knoopsgat.

Ik beloof u verder tyding te zullen doen toekomen omtrent de aangeknoopte betrekking. Het zoude velen vreemd toeschynen, lieve Everdine, dat ik zulk eene historie aan myn meisje mededeel. Schryf my opregt of het u hindert. Dit is nu eene gebeurtenis van heden, maar ik wil u later meer dergelyke ontmoetingen vertellen, en

moet weten of de waarheid u ook nu en dan grieven zoude, dan wel of gy my uit aanmerking myner openhartigheid myne fouten vergeven zult, want fouten heb ik vele!

10 October. Tot dusverre schreef ik gisterenavond met het plan om van avond voorttegaan. Heden morgen zit ik op het kantoor my te verdiepen om de kultures van 1844 nategaan, en gaf my alle moeite om andere gedachten door koffy, kaneel en padi te verdryven. Het gelukte vry wel en zie, daar komen twee brieven: een van Van Heyst en de andere van zyne nicht. Weg was alle inspanning, ik kon niet voortwerken, ik liet myne portefeuille uit de kamer halen, gooide de officieele rommelzoo aan een kant, om aan myne lieve aanstaande bruid te schryven, om dan van avond, als er niets anders in den weg komt, myne schade in te halen.

Om dit schryven dat eer naar een dagboek dan naar een minnebrief gelykt, niet nog meer verward te maken dan het reeds is, bepaal ik my op het oogenblik van uwen brief te zeggen dat dezelve my zoo gelukkig gemaakt heeft, om daarop straks terug te komen.

11 October. Heden gaat de post. Ofschoon deze brief in lang niet af is, want waarlyk ik zoude nog gaarne uren lang willen doorschryven,

wil ik toch voor ditmaal eindigen. Over vier dagen schryf ik weder, beschouw dien brief als een vervolg op dezen, daarin zal ik dan ook uwe my zoo genoegelyke letteren van 2-4 October beantwoorden. Ik wil hier aangaande den inhoud daarvan alleen melden dat ik op myn woord niets weet van de ongunstige positie van het paard. Zeg dit voorloopig aan den heer Van der Hucht. Woensdag zal ik aan ZEd. een briefje insluiten. Het doet my zoo leed dat een zoo goed mensch knorrig op my is, maar ik geloof geene schuld te hebben.

Ik geloof niet dat er van nu af aan weder eenige stagnatie in de briefwisseling van mynen kant zal plaats vinden, - mogt dit echter nu of later door omstandigheden gebeuren, twyfel daarom nooit aan my. Ook ik zal als het eens mogt wezen dat ik in langer dan gewoonlyk niets van u hoorde, nooit denken dat het uwe schuld is. Laat ons dit van weerskanten vast belooven, wilt ge?

Schryf my toch vooral of myne manier van schryven u bevalt; ik gooi alles door elkander, ik weet dat wel, het is omdat ik niet zoozeer met u spreken, als wel praten wil, met ernst er tusschen. Ik zoude het u echter niet kwalyk nemen als het u zoo niet aanstond. Niet ieder houdt van hutspot. Groet allen hartelyk van my,

en beschouw dezen brief, hoe lang ook, niet als af; een volgende post ontvangt ge meer. Geef my het getuigenis dat ik er my terdege toe gezet heb om aan u te schryven. Het is geen moeite maar een genoegen voor my, mogt het u ook een genoegen zyn] Vaarwel, lieve Everdine, myn aanstaand bruidje, geloof dat ik u bemin, en heb ook my een beetje lief. Gode bevolen tot Woensdag.

Uw Ed.

Schryf my vele en lange brieven, gy ziet er behoeft juist geen nieuws te zyn om elkander veel te zeggen te hebben.

IV.

Poerwakarta, 14 October 1845.

Daar ik den geheelen dag vry yverig gewerkt heb, myn aanstaand bruidje, mag ik wel eenige uitspanning nemen en welke uitspanning is grooter dan aan u te schryven? Bovendien heb ik u in mynen vorigen van 4 à 10 October bedreigd met een' anderen brief welke dat geschryf drie dagen later volgen zoude; zoodat in dit geval, verpligting en genoegen te zamen gaan. Ik ben verwaand genoeg om te gelooven, dat gy een beetje verdrietig waart, dat ik u eerst van Buitenzorg en

met een klein briefje afscheepte, waarin ik eigenlyk niets schreef dan ‘dan dat ik schryven zoude,’ en daarom lieve Everdine, had ik er veel voor gegeven, u te zien op het oogenblik toen men u dat vry dikke pakje bragt. Toen men my uwen brief van 2 en 4 October gaf, moet ik een vreemd geluid gemaakt hebben, want het geheele personeel der Krawangsche bureaucratie keek in eens op en zag my aan, hetgeen ik beantwoordde met een gezigt, dat ‘Loop naar den Duivek’ uitdrukte. De klerk, die my eenige opgaven doen moest, stelde ik uit tot morgen, - een oogenblik te voren pluisde ik over een paar pond kaneel en toen gaf ik voor het product van een geheel jaar geen oortje meer, - zoodat ik u in het belang van den dienst verzoek my nooit meer te schryven, daar myne werkzaamheden er onder lyden zouden..... Foei .... schryf toch veel, myn beste, ik ben zoo gelukkig met uwe lieve hartelyke brieven. Aardig is het, dat in uw schryven en in het myne nagenoeg dezelfde expressie voorkomt, dat wy namelyk elkanders brieven van buiten kennen. Hier is het niet ‘les esprits’ maar ‘les coeurs se rencontrent.’

Als gy my een genoegen wilt doen, schryf dan niet juist op het oogenblik als er gelegenheid ter verzending is; ik heb zoo gaarne een blaadje

van diversen datum met de invallende gedachten van onderscheidene oogenblikken. Bekommer er u volstrekt niet over dat alles dan verward dooréénstaat, voor niemand immers behoeft gy u minder daaromtrent in acht te nemen dan voor my, - schryf desnoods zóó dat een ander zeggen zoude: ‘Welk een zotte brief, zonder zamenhang!’

Myn brief van 10 Oct. is immers ook zoo, gy ziet dus, dat ik ook op geen verband let. De reden van dit verzoek is, dat ik dan juist weet, in welke stemming gy sedert de laatste tyding geweest zyt. Men kan op het laatste oogenblik, eenen brief schryvende, wèl een voorval van acht dagen geleden mededeelen, maar men kan den indruk, dien dat op zich maakte, niet zóó wedergeven als wanneer men terstond geschreven had. Beschouw dit toch niet als eene aanmerking, lieve, beste Eefje, op uwe brieven, die allerliefst zyn, het strekke u veeleer ten bewyze hoe ik prys stel op de kennis van alles wat er in uw hart omgaat. Als men altyd in de gelegenheid was om aandoeningen en gedachten terstond op te schryven, zoude men daardoor genoodzaakt zyn zich zelven van naderby en nauwlettender te beschouwen dan als men eene impressie ongenoteerd laat voorbygaan. Als gy een voorwerp, dat gy honderdmaal gezien hebt, wilt uitteekenen,

zult gy er vormen aan ontdekken, die u vroeger nooit in het oog zyn gevallen maar waarop gy eerst gedwongen zyt te letten als gy die vormen in teekening wilt brengen. Neem hier eens de proef van en wat ik u bidden mag, lieve Everdine, myne Everdine wees toch geheel opregt, - schryf my alles wat gy denkt, wenscht en gevoelt, - ik heb daar immers regt op, myn Engel, gy behoort my toe zooals ik u toebehoor, - en dat wil immers meer zeggen dan te zamen te wonen, te eten en elkanders naam te dragen, - dat beduidt immers, dat wy in den geest met elkander leven. - Denk ook vooral niet, dat ik u opregtheid verzoek alsof ik dacht, dat gy onopregt waart, ik bedoel slechts dat gy niet het een of ander achterhoudt, alsof het niet paste my zulks mede te deelen. Ik vind over het geheel, dat men gewoonlyk vóor het huwelyk te veel gegêneerd is en ik geloof, dat vele jongelieden zich op een soort van afstand houden om de schandelyke gedachte: ‘Laat ik niet te vertrouwelyk zyn, want .... het mogt eens afraken!’ Dit geldt u niet, myn lieve; - gy zyt zoo hartelyk als ik hopen durfde, maar ik werd daar wat bitter, omdat ik aan vorige dagen dacht, toen men my met zulk een reserve liefhad, my die altyd zonder reserve bemin. Vindt gy ook niet, dat wy na het

prevelen van eenige woorden uit het burgerstandboek, daarom elkander niet nader zyn dan nu? Geloof ik niet even heilig dat gy de myne zyt, als wanneer een, ons onbekend, ons onverschillig ambtenaar onze namen had opgeschreven en gezegd had: ‘gaat, gy zyt getrouwd!’ Moeten wy eerst als in eene handelszaak, onzen naam geteekend hebben voor wy elkander vertrouwen mogen? Ik beschouw u, van den 18^{en} Augustus af, als iemand, waarop ik regt heb en die hetzelfde regt op my heeft, - ik acht een kus meer dan een zegel en ik beklaag hen, die eene legalisatie in het publiek noodig hebben, voor zy elkander durven toebehooren. Onze omstandigheden zyn gelukkig niet van dien aard, dat wy tot buitengewone stappen ooit zouden behoeven overtegaan, - de welwillendheid der familie en uwe onafhankelyke positie laten den gewonen loop van zaken toe, maar gesteld eens, men werkte ons tegen of men maakte u het leven bitter, dan zoude ik op P.S. komen en u als myn meisje, myne bruid, myne vrouw, noem het zooals gy wilt, maar in elk geval als de *myne,* medenemen, zonder op eenige formaliteit te wachten. En gy, Everdine, zoudt gy in zulk een geval dat willen? Ik geloof het, - gy zoudt op myne liefde vertrouwen, niet waar, gy zoudt u daaraan geheel

overgeven? O, het behoeft niet, ons aantekanten tegen de aangenomen wetten, maar in zekeren zin zoude die positie ons nog gelukkiger maken dan een huwelyk. Dan zoude elk liefdeblyk van weêrszyden na jaren nog ontvangen worden als een geschenk van waarde, waarmede men gelukkig, waarop men trotsch is, zonder de liefde doodende gedachte die zoovele huwelyken vergiftigt: ‘Het kan niet anders, wy moeten wel, want wy zyn getrouwd!’

In weerwil van mynen tegenzin in den dwang om elkander lief te hebben, wilde ik toch maar, dat wy zoover waren, dat ons die dwang werd opgelegd. Gy zult my van ongeduld beschuldigen, maar waarlyk ik kan haast dat oogenblik niet bedaard afwachten. Ik ben brandend nieuwsgierig naar uw antwoord op myn voorstel in den vorigen brief en reken uit of gy denzelven op het oogenblik al kunt ontvangen hebben. Ik geloof het wèl, doch vergeet niet my te melden, wanneer gy denzelven ontvangen hebt, opdat ik in het vervolg wete, hoeveel posttyd er tusschen ons ligt. Uwen brief van 4 October heb ik, geloof ik, den 8sten eerst gekregen.

Gy schryft, dat gy tusschenbeide u beangst maakt of gy my wel zoo gelukkig kunt maken als, enz. O, myne lieve, hoe genoegelyk is het

my u daaromtrent te mogen geruststellen, en toch heb ik omtrent u menigmaal hetzelfde gevoel van twyfel. Dat gy my gelukkig maken zult, betwyfel ik niet, maar of gy door my gelukkig zult wezen, baart my nu en dan zorg. Maar waartoe deze angst van wêerkanten, eene bekommering, die van wederzydsche liefde getuigt. Neen, myn beste, laat ons gerust wezen, wy zullen beiden gelukkig zyn, want beiden zullen wy vinden, wat wy verlangen, liefde! het overige is niets waard. Ik droom den ganschen dag van de toekomst en verdiep my in de kleinste byzonderheden; ik ben als te huis in hetgeen nog niet bestaat en gevoel my vreemd in de ruimte, die er tusschen nu en dan inligt. Is u dit ook zóó? Is het u ook, alsof ik u 's avonds in slaap en 's morgens wakker moest kussen?

Over het lezen der mystères van Sue heb ik andere begrippen dan gy weet. Gy hebt my tegen de lectuur daarvan hooren yveren en ik deed dit in gemoede en toch wenschte ik, dat gy het lezen zoudt. Ik zoude het myne dochter geven (niet al te jong, natuurlyk) en ik zoude het de dochter van myn buurman afraden. Het is, lieve Everdine, omdat gy myne vrouw worden zult en daarom anders, sterker zult wezen dan de vrouw van anderen. Aan niemand dan aan u, myn bruidje,

zoude ik zoó schryven, het zoude al te trotsch klinken, maar myne gedachten, al zyn dezelve valsch en onjuist, moet gy weten. Ik wil meer zyn dan een ander, myne vrouw moet ook meer zyn dan anderen, en dat zult ge wezen, lieve. Wat anderen schaadt, zal u niet schaden, wat anderen pyn doet, zal u doen lagchen. Als de Hemel ons kinderen geeft .... o, dat ze Koninklyke harten mogen hebben, of anders..... waarlyk, liever geene!

Al weder een verzoek, myne lieve Eefje, - zoodra ik iets schryf, wat gy afkeurt, zeg het my. Stel nooit uwe opinie beneden de myne, maar geef my uwe denkbeelden, hoe verschillend misschien van de myne, goed terug en stel ze forsch tegen myne begrippen over. Dat gy niet alles met my kunt instemmen, is zoo natuurlyk, dat het tegendeel my verwonderen zoude. Gy zyt zacht, ik, naar men zegt scherp. Gy, een meisje, dat in eenen lieven aangenamen kring zelden botsingen ontmoet en ik een jong mensch, wiens denkbeelden door de omstandigheden bitter zyn geworden, evenals een mes, veel op hard hout gebruikt, vele schaarden krygt en ten laatste eene soort van zaag wordt. O, ik zie het zoo gaarne, dat gy my vermaant tot zachtzinnigheid en tot vermyding van onaangenaamheden. Geloof toch

myne lieve, dat gy my geen grooter bewys van liefde geven kunt, maar wees tevens op dat punt voor het tegenwoordige gerust. Hier althans bestaat geene vrees. De weinige menschen met wie ik hier omga, hebben er het grootste belang by my te vriend te houden en zien my naar de oogen.

Ik logeer by den Resident, doch eet in myne kamer; ik ben geheel vry en heb met niemand iets uit te staan. De Resident is regt in zyn schik, iemand te hebben, die zyn boêl in orde brengt, want hy zelf zegt: ‘Ik heb er geen verstand van!’ Over dit alles spreek ik u nader. Laat u over deze zaak volstrekt niet uit.

Ik ben zeer gezond en gevoel my zoo wèl als men zyn kan. Dit is een gevolg van aanhoudende bezigheid. Ik heb zooveel te doen, dat ik my byna geen tyd gun om te slapen. Eergisteren nacht heb ik by den Resident gewaakt (Nu is hy vry wel). Ik ging zitten des avonds 10 uur en schreef aanhoudend doór tot 's morgens 6. Daarop maakte ik een wandeling en vervolgens heb ik zonder den minsten slaap tot na den middag half drie op 't bureau gewerkt. Het doet my groot genoegen, dat ik dit kan, dewyl het my tot een blyk strekt, dat myn hoofd beter in orde is dan ik nu en dan vreesde. Ik heb dikwyls gedacht, dat myn verstand achteruit ging

en het is ook wel een beetje waar geweest, maar thans nu ik my zoo gelukkig gevoel door Uwe liefde, zal ik alles wel weder in orde krygen. Ik bezit niets als myn hoofd, - dat is het kapitaal, waarvan wy leven moeten en derhalve wil ik de eenige huwelyksgift, die ik myne lieve Everdine kan aanbieden, niet verwaarloozen. Als ik my in het een of ander vergis, of misreken, ben ik als een gierigaard, die geld verliest.

[Van Henriette en Sophie heb ik geen tyding. Ik had haar om een regeltje antwoord verzocht, misschien brengt de volgende post wat mede. Het spyt my innig, daar ik in uwe zusters zooveel belang stel, omdat het, als God wil, spoedig de myne wezen zullen, maar bovenal in Sophie, omdat zy zich niet gelukkig gevoelt. Hoe zoudt gy het vinden, myne lieve, als wy eens haar konden opbeuren, als wy eens de hand uitstaken om haar op te rigten uit de verdrietelyke stemming waarin zy, - ik wist dit reeds vóór uwe aankomst in Indië, - verkeert? Zy heeft gebreken, zegt men - alsof anderen die niet hadden! En al zyn die gebreken, stootend, hinderlyk, is het misschien ook by haar het geval, dat het zachtste yzer spoedig een zaag wordt? Men heeft my dikwyls in haar nadeel gesproken, en dit heeft my slechts geleid tot den wensch, haar te ontmoeten. Schryf my

van hare geschiedenis al wat gy weet, hoe en door wien is zy opgevoed, welke ontmoetingen heeft zy gehad, heeft zy nimmer, al was haar humeur acariâtre, bewyzen van een goed hart gegeven, heeft wel ooit iemand van degenen met wie zy omging zich de moeite gegeven hare goede eigenschappen op te delven, heeft men misschien menig bloempje laten verwelken omdat men te douillet was om zich aan de dorens van haar karakter te wagen? Antwoord my hierop, myn bruidje, en al ware het, dat ieder ander schipbreuk had geleden op hare ongenaakbaarheid, - *ik* wil het toch wagen, - ik zal haar forceren van my te houden en vertrouwelyk met my te wezen en ik geloof niet dat hare bitsheid lang bestand zal wezen tegen mynen wil om haar coute que coute, een vriend te zyn.]

Schryf al wat tusschen de parenthèses staat s.v.p. letterlyk aan Sophie en denk niet, dat het te veel gewaagd is haar zoo ruiterlyk myne gedachten omtrent haar mede te deelen. Zy zal daaruit, vóór wy nader kennis maken, zien wie ik ben en misschien tot de gedachte komen, dat ik niet zoó ben als het algemeen. Als gy er u geene bezwaren van maakt, zend my eenige brieven van haar, vooral die, waarin gy zegt, dat zy zoo hartelyk omtrent ons schryft. Ook van vroegeren datum.

Ik wil haar bestuderen zonder dat zy er echter iets van weten zal. Er is in zooverre haast by de zaak, dat ik gaarne voór wy trouwen, wil weten of ik haar aán kan en of ik een soort van overwigt op haar krygen kan om in dat geval haar by ons te nemen. Dit echter moet niet geschieden tegen uwen wil en vóor wy overtuigd zyn, dat de huisselyke vrede, die boven alles gaat er niet onder lyden zal. Als het zoover komen mogt, moet gy in hare opinie ver boven haar staan, en zy zelve moet een onheusch woord jegens u als een ongerymdheid beschouwen. Dit moet niet verkregen worden door een bevel: ‘Sophie als gy bits zyt, jaag ik u het huis uit!’ maar zy moet ons zooveel achting toedragen dat dit bevel onnoodig is; een en ander moet door liefde verkregen worden en tevens door een waardigheid, die haar doet zien, dat onze genegenheid geene zwakheid of vrees is. Door autoriteit kan men iemand desnoods dwingen, een bits woord binnen te houden, door verstandige zachtheid echter bemerkt men dat iemand niet bits is, niet bitter denkt; de kwaal moet in den grond niet in de gevolgen worden aangetast, de oorzaken der ziekte moeten worden weggenomen dan blyven de uiterlyke kenteekenen van zei ven weg. Sophie bemint niets en niemand, dat is de zaak. De Duivel zelf

(als er zulk een wezen bestond) zoude niet zoo slecht zyn wanneer hy slechts een voorwerp had waarvoor hy liefde gevoelde. Ik verwacht goede vruchten van Sophie's verblyf op P.S. Dáár zal zy zachter worden.

Ik zie met genoegen, dat Van Heeckeren in welstand is aangekomen en verheug my over het genoegen, dat u allen voortaan door muziek te beurt zal vallen. Ik heb nog geene opinie omtrent den hoogadelyken Neef. Schryf my wat over hem en of hy reeds heeft doen blyken, welke magneet hem naar Indië gevoerd heeft. Schryf my veel over de geheele familie. Gy zegt, dat men hartelyk over my spreekt en dit is my zoo veel waard. Ik denk aan P.S. als aan myn 'home' waar myne familie woont en beef van genot, als ik my het oogenblik voorstel, waarop ik uit den Koffietuin het huis terug zal zien; maar myne lieve beste, ik durf my niet vleyen u terug te zien voor na Nieuwjaar! Als ik hier ondergeschikt geëmployeerd was, vroeg ik over een maand 8 d. verlof, maar myn positie is hier geheel anders. Juist myne vryheid bindt my. Men laat alles aan my over en vertrouwt er op dat ik het in orde maken zal, waaraan veel te doen is. Ik heb de zaken zeer à-coeur genomen en voorzie, dat ik geen tyd hebben zal om over te vliegen. Als op ult^{o} Decr de

Krawangsche administratie niet op effen voet was, zoude de Resident prolongatie vragen en daarvoor ben ik zeer bevreesd, zoodat ik het enkel door yver zal kunnen klaar krygen om vóor dien tyd alles af te hebben. Het schynt alsof men hier een jaar heeft stilgezeten en de weinige personen, die tot het in orde brengen moeten medewerken, contrarieëren elkander.

15 Oct. Heden is het Woensdag. Ik had u nog te schryven over dat meisje hier en over uwen brief aan myne ouders. Beide zaken stel ik uit tot Zaturdag, omdat ik dezen brief wil sluiten. Ik zend hierin een briefje aan den Heer V.d. Hucht, over die paardenhistorie, schoon ik daarvan niets kan zeggen als dat ik er niets van weet. Zelfs jegens iemand, die my vreemd is - en ik beschouw v.d.H. niet als zoodanig - zoude myn stilzwygen in dit geval een verregaande onbeleefdheid wezen, schoon het my leed doet te zien, dat men zoo spoedig boos is, al had ik schuld.

Groet allen hartelyk van my. Is Mevr. v.d.H. geheel wèl? Vaarwel myne lieve Everdine, ik zie brandend nieuwsgierig naar tyding van u uit. Overmorgen komt de post aan; die brengt my zeker iets en zoo neen, dan denk ik, er ging geen koelie of de brief is verkeerd bezorgd, maar Ever-

dine's schuld is het niet. Adieu, myne lieve, comme moi, berce-toi aux doux sons de l'espérance. Schryf en denk veel aan uwen
EDUARD.

V.

Poerwakarta, 19 October 1845.
Poerwakarta, 20 October 1845.
Poerwakarta, 21 October 1845.
Poerwakarta, 22 October 1845.

Hartelyk beminde Everdine! Uwen brief van den 11^{en} heb ik gisteren slechts met eenige weinige regelen kunnen beantwoorden; ik was een paar dagen uitgeweest en gisteren nacht te vyf uren te huis gekomen, na eene alleraangenaamste reis in de maneschyn; ik giste het wel, dat gy een beetje ongeduldig zoudt zyn omdat in den eersten tyd van myn vertrek van P.S. de brieven niet geregeld kwamen. Ik vertrouw, dat uwe verdrietige stemming ten dien aanzien thans wel veranderd wezen zal, stem my toe, myn beste, dat ik trouw geschreven heb en als gy het my tot een deugd wilt aanrekenen, hetgeen het echter niet is, beloon my dan met veel terug te schryven, - uwe brieven zyn zoo hartelyk, dat ik u daarom alleen reeds beminnen zou. Ik zal u eene historie aangaande uwe brieven vertellen. Ik schreef twee dagen geleden naar Holland een' brief aan myne

ouders en een aan myn broeder Jan en Bram van der Hoeven zamen, dewyl die twee myne beste vrienden zyn. Als ik schryf behoort het altyd hun beiden. Gy kunt nagaan hoe ik hun myn geluk beschreef. De verhouding tusschen die twee en my is van een byzonder intimen aard. De vriendschap tusschen myn' broeder en my is eerst later tot stand gekomen; toen wy elkander goed kenden, hetgeen als kinderen het geval niet was, maar met Van der Hoeven ben ik opgegroeid en sedert 15 jaren droegen wy alles te zamen. Onze onderscheiden carrière heeft die betrekking nooit geheel verbroken, wy waren steeds gewoon alles te deelen en met mynen broeder ben ik sedert een paar jaren op denzelfden voet. Dit moet ik vooraf laten gaan om u begrypelyk te maken hetgeen er nu volgt, hetwelk u anders zeer vreemd zoude voorkomen. Maar knor niet, lieve, en lees eerst geheel uit, voor ge boos wordt.

In den bedoelden brief kwamen de volgende woorden vóor, ... ‘wenscht my geluk daarmede en hebt haar met my lief. Ik herinner my, dat Homerus zyne helden by gastmalen het beste van de tafel en den fynsten wyn uit dankbaarheid aan de Goden laat offeren. Welnu, ook ik wil offeren van het beste wat ik heb, ook ik wil het goede

niet genieten zonder eerst daarvan het beste at te zonderen - de lieve hartelyke brieven myner Everdine! - En aan wien anders dan aan u zoude ik ze geven, gy, die my beiden zoo na zyt. Ontvangt dezelve hierby, en zie daaruit of ik niet wel doe haar lief te hebben.' Zoo schreef ik en ik meende het, maar lieve beste toen ik aan het sluiten ging en uwe brieven nog eens nalas, zooals men het gelaat niet af kan wenden van iemand die ons dierbaar is en voor langen tyd vertrekt, zie, toen had ik den moed niet om afscheid te nemen. Ik weifelde tusschen myne geschreven belofte om te offeren en myne gehechtheid aan het offer zelve, en het resultaat....? Ik brak myn woord en zond de brieven niet. - Ziet gy, lieve bruid, uwe hartelykheid heeft my gefopt, ik die meende dat ik steeds woord hield.

Aan myn ouders heb ik ons engagement bekend gemaakt. Ik ben overtuigd, dat zy u zouden liefhebben als zy u kenden en dat ik er voor instond dat ook gy eene hartelyke dochter voor hen wezen zoudt. Myne ouders zyn, als ik het zeggen mag, brave, godsdienstige menschen wier principes, hoe burgerlyk ook, voor geene begrippen uit hoogeren stand behoeven te wyken. Ik ben van plan u zooveel mogelyk is met myne familie bekend te maken, maar ik heb over u

gedisponeerd, Eefje, door namelyk uit uwen naam te beloven, dat gy aan myne ouders schryven zoudt. Gy zegt, er een weinig tegen op te zien. Ik begryp dit zeer goed, lieve engel, als gy hen kendet, zoudt gy er minder bezwaar in vinden. Gy vraagt myn raad daaromtrent en ik geloof, dat gy het beste doet, zóó te schryven alsof gy reeds hunne Dochter waart. Als gy een vader hadt en ik moest schryven, zoude het passen, dat ik vóor het huwelyk de gewone beleefdheidsdistantie in acht nam, doch gy moest liever niet beleefd, maar hartelyk, vertrouwelyk schryven. Ik weet, dat niets hen zoo voor u zoude innemen, als dit. Begin maar stoutweg met: ‘lieve ouders! zoo ten minste hoop ik spoedig U te mogen noemen enz.’ Schryf dan (als gy het met uwe waarheidsliefde kunt overeenbrengen) dat gy my een beetje liefhebt en dat ik u heel lief heb, dat gy my gelukkig hoopt te maken en (al weder onder conditie als boven) door en met my gelukkig hoopt te zyn, dat gy belooft voor hen, zoover de afstand dit zal toelaten eene liefhebbende dochter te zullen wezen en dat gy ook voor u hunne ouderlyke genegenheid inroept. Vindt gy dit zoo goed, myn beste, schryf dan zoo spoedig mogelyk en zend my den brief, dan zal ik denzelven onder couvert verzenden.

Denkt gy wel aan uwe beloften om aan Van Heyst te schryven? Die arme jongen is zoo alléen in de wereld en het griefde hem zoo, dat gy en Henriette van zynen brief geene notitie hadt genomen. Redresseer dit, lieve Everdine, ik schryf hem eerstdaags en zal uw briefje gaarne insluiten of als gy liever direct van P.S. schryft, adresseer dan: F.M.v.H. te Succadana Borneo's westkust.

Ik kan my regt voorstellen hoe genoegelyk men op P.S. de avonden met muziek zal doorbrengen. Ik zoude zooveel smaak in muziek hebben. Myne ouders hadden juist middelen genoeg om ons het noodige te laten leeren, maar voor agrément schoot niet over. Hoe is van Heeckeren, is hy geestig? Zeg aan de meisjes, dat ik smoorlyk verliefd ben op ieder in 't byzonder, deel dit ieder à part mede, als haar alleen betreffende. Ik werk veel en heb nog tyd gebrek en zit alle avonden te schryven. De conversatie hier is beneden 't vriespunt. Ik heb vele invitatien van de Landheeren in den omtrek, maar zal er vooreerst geen gebruik van kunnen maken door de vele bezigheden. Ik ben met ieder wèl en disputeer niet, niet alleen omdat het zoo uw bevel is maar ook omdat ieder hier my gelyk geeft, hetgeen zeer gemakkelyk is, maar niet amusant.

Men heeft my trachten over te halen om my hier te vestigen, door te vragen om kommies te worden, daar de tegenwoordige kommies waarschynlyk weg zal gaan. Ik wil echter niet, daar het eene rangsvermindering wezen zou en ik een hekel heb aan alle kommiesbetrekkingen hoe wel het hier goede inkomsten geeft *f* 450 c^{a}. Ik ben liever contrôleur met wat minder geld. Ook zoude het hier geen plaats voor u zyn.

21 October.

Ik bereken dat gy dezen brief stellig vóor 27 October ontvangt en maak daarom de volgende afspraak; laat Johan, dien ik een allerliefsten jongen vind, u 's avonds van dien dag precies te 8 uur een zoen geven en verbeeld u, dat ik het ben, dan zal ik op hetzelfde oogenblik aan Jufvrouw Teunizz.....

Foei, ik zeg het maar om u te plagen, ik ben niet met haar op dien voet. Ik heb innig medelyden met het arme verlaten meisje. Ik begin haar hoe langer hoe leelyker te vinden en wenschte toch zoo gaarne haar te kunnen helpen. Er ontbreekt veel aan hare opvoeding en dit is een ongeluk te meer. Ik hoop dat gy my breedvoerig zult schryven wat gy van eene dergelyke positie denkt; waar moet zy heen, tot wien moet zy zich wenden? Een meisje is zoo beperkt in de middelen

die zy, behoudens haar fatsoen mag aanwenden.

Ik ben weinig met haar in aanraking geweest sedert ik u het eerste over haar schreef - het slechte weer verbiedt alle wandeling - ik ben echter verlangend haar alleen te spreken ten einde te weten te komen of zy ook eenig vooruitzicht heeft.

22 October.

Gisteren middag heb ik met haar gewandeld. Zy vertelde my, dat de familie, waar zy toevlugt had gezogt haar niet antwoordde en dat een dame, welke zy verzocht had eene conditie voor haar te zoeken, haar had geschreven geene menschen te zien en dat zij derhalve niet in de gelegenheid was haar hier of daar aan te bevelen. Geloof my, beste Everdine, ik zoude van dit meisje, als het haar goed ging, geen notitie nemen of hoogstens haar een weinig plagen, maar nu ligt haar lot my na aan 't hart, ik heb het haar gezegd en om geene verkeerde denkbeelden voedsel te geven terstond daarby gevoegd, dat ik geëngageerd was. Het ongeluk verdient respect en daarom zoude ik er eene gewetenszaak van maken haar voor gek te houden.

Ik vind het wel is waar genoegelyk veel te doen te hebben vooral daar ik bemerkt heb dat men er nog al prys op stelt maar jammer is het,

dat ik zoo weinig tyd heb voor literatuur enz. Ik heb nog geen letter voor my zelve geschreven en ik had zoo gehoopt my die drie maanden ten nutte te maken. Ik vlei my niet met de hoop u vóor 1846 weder te zien, het zal niet kunnen, ik heb ten minste 8 à 10 dagen daarvoor noodig en dit kan ik niet missen. Het hangt geheel van my zelve af, maar daarom juist wil ik er geen misbruik van maken! Zeg aan Henriette, dat er een kamertje voor haar gebouwd wordt... Was het maar zoo ver! Adieu, il ne me reste pas assez de papier pour te dire, que je t'aime comme toujours, adieu, myn Eefje.

Uw Ed.

De Maximes van Larochefoucault heb ik naar Batavia gezonden aan den jongen Hoogeveen met verzoek het boekje zoo net mogelyk te laten inbinden. Ik draag het dikwyls by my en daardoor zoude het oningebonden zoo slordig worden.

VI.

Poerwakarta, Vrydag 24 October 1845.

Lieve Everdine. Heden was het aankomende post, gisteren was ik reeds ongeduldig naar het oogenblik, waarop ik van morgen eenen brief van myne Everdine ontvangen zoude, - ik had van nacht my gedurig met postpakketten en brieven

bezig gehouden - half slapend, natuurlyk - en wachtte verlangend naar den morgen.

Zyn er brieven voor my, was het eerste wat ik vraagde toen ik op het kantoor kwam. Er waren er twee, eén van v. Heyst en een van Bolang, maar niet van P.S!

Henriette en Sophie schreven my een allerliefsten brief en zeer hartelyk. Als de meisjes welligt nu reeds op P.S. mogten gearriveerd zyn, zeg haar dan uit mynen naam daarvoor dank. Ik vind het heel lief, dat zy my geantwoord hebben en zóo. Het genoegen, dat my dit schryven veroorzaakt, belet echter niet, dat ik geheel uit myn humeur ben, ik had zoo op tyding gehoopt. Ik weet wel, dat het uwe schuld niet is, myne beste, bekommer u dus maar niet over myne teleurstelling.

25 October.

Gy zult wel zeggen, dat het niet heel aardig van my is, gisteren een brief aan u begonnen te hebben en daarin niet meer te schryven dan alleen, dat ik verdrietig ben; ik had er behoefte aan, myne onaangename stemming lucht te geven. Hier is niemand met wien ik over zóo iets zoude kunnen spreken. Het is hier een vervelend leven. De resident is een goed mensch et voilà tout dit. Hy en zyne vrouw zouden ternaauwernood geschikt

zyn om de eer van een onderofficiers-huishouden op te houden; daarby zyn zy beiden doof en zoo onbegrypelyk, dat men de eenvoudigste zaak 3 keer moet herhalen en uitleggen eer het hun verstand bereikt. Conversatie heb ik nagenoeg niet. De doctor is my te ruw, by den kommies en diens vrouw kom ik nogal. Die menschen zyn (of schynen) nog het beste van de plaats te zyn, daar is ten minste gesprek, al is het dan niet zeer fyn. Het aanhoudend slechte weder maakt, dat wy zeer zelden kunnen wandelen en de wegen zyn zoo slecht, dat men ook na den regen nog een geruimen tyd in huis moet blyven. Met Cateau spreek ik nog al gaarne - wy zyn vry familiar - het meisje bevalt my tamelyk, doch mist ook den fynen toon. Maar lieve Hemel is dat hier ook een plaats! De Hertog de Richelieu ware hier een boer geworden. Tot myn schrik heb ik gehoord, dat de Ass-Resident van plan is prolongatie aan te vragen van myn verblyf hier. Maar beste meid, als dat mogt doorgaan dan kom ik toch met N.-Jaar of daarna, eerst op Parakan Salak; - wil men my hier terug hebben dan kunnen zy my van daar laten wederkeeren.

26 October. Zondagavond.

Heden heeft het eens niet geregend. Ik heb van middag met dat meisje gewandeld en ik

wenschte dat ik u ons gesprek letterlyk konde mededeelen of liever, dat gy ons hadt kunnen beluisteren. Zy is zeer vertrouwelyk met my en heeft my door eenige naïve confidences waarlyk ingenomen. De hoofdzaak komt hierop neder dat ik haar zeide: ‘ik houd veel van je, ik vind je een lieve meid maar bovendien het gaat u niet goed en dat is op zichzelve een attrayante omstandigheid. Verbeeld u echter niet, dat ik op u verliefd ben, enz. enz.’ Vindt gy dat niet een alleraardigste conversatie? Ik heb haar ten slotte nog eens herhaald dat ik haar lot ter harte neem en het betreur, dat ik zoo weinig magt of vermogen heb. Ik ben zeer nieuwsgierig naar uw gevoelen omtrent de rencontre welke ik u reeds in vorige brieven mededeelde.

27 October. Maandag.

De post is nog niet aangekomen. Goddank, men brengt my een dik pakket van myne bruid; vóór ik lees moet ik u in haast schryven, dat ik zoo blyde ben.

Een paar uur later. Zoudt gy het kunnen gelooven, myne Eefje, dat ik uwen brief een geruimen tyd in de hand hield voor ik denzelven opende? Zonderling! Een oogenblik te voren kon ik den tyd van de post naauwelyks afwachten en toen ik uwe hand had gezien, toen ik nu einde-

lyk had wat ik zoolang wenschte, was het my als of ik beter genieten zoude als ik nog een oogenblik wachtte. Ik kan u niet uitdrukken hoe gelukkig my uw schryven maakt; wy hebben in 't Hollandsch geen woord voor ‘savourer’. Ik dank u voor uwe liefde, myne Everdine, uwe brieven dragen er blyken van, grooter weldaad kan my niet geschonken worden dan de genegenheid van een meisje als gy. O, al beminde ik u niet reeds vroeger, uwe brieven zouden my u doen liefhebben. Gy zyt zoo vrouwelyk, zoo vertrouwend en overgegeven. Ik ben weder voor een geruimen tyd gelukkig en nog menigmaal zal uw lief ‘ gepraat’ door myne handen gaan, vóor ik my zelven erkennen wil, dat ik alles weet wat er instaat. Gy hebt u braaf gehouden door zooveel te schryven en zeg toch nooit weder: ‘alles had wel op één half vel kunnen geschreven worden.’ Ik was ondankbaar genoeg, toen ik den brief uit had nog op het omslag te zien of daar ook nog iets opstond. Denk dus nooit, dat een brief van u te lang kan zyn. Ook ik heb u niets te zeggen, dan dat ik u boven alles liefheb en dat ik u beloof dat.... neen ik beloof het u niet, het spreekt van zelf, dat ik u altyd zal liefhebben. Ik reken my even vast aan u verbonden alsof gy reeds myne vrouw waart en ik houd eene verwydering,

door welke omstandigheden ook, voor onmogelyk. Ik heb u telkens liever myn Engel, omdat gy zoo geheel en al u over die meisjes beschroomdheid hebt heengezet en my zoo vertrouwt. Uwe openhartigheid treft my en ik vraag het my zelven waarmede ik het toch verdiend heb, dat gy my bemint en zulks niet achter de vormen van zoogenaamde welvoegelykheid verbergt. Hoe langer ik over ons engagement nadenk hoe meer ik inzie dat wy goed voor elkander passen. Uwe zachtheid zal myne hevigheid temperen en niemand dan gy kan dit doen, omdat ik alleen voor liefde toegankelyk en voor gezag al te onbuigzaam ben. Gy zyt juist zoo, als myn meisje, myne vrouw wezen moet. Ik heb achting voor uwe principes, voor uw karakter en tevens weet ik, dat gy zwak genoeg zyt om my in de gelegenheid te stellen uw man te wezen. Ik heb u lief, uwe deugden en uwe fouten beide. Ik wenschte, dat gy meer fouten hadt om ze te vergeven. Is dit ook misschien eigenbelang ten einde daardoor een soort van regt te erlangen op uwe inschikkelykheid voor myne gebreken?

Maandagavond. De dag, een Krawangsche dag, is weer ten einde. Ik heb heden morgen op het kantoor nagenoeg niets uitgevoerd en vervolgens byna den geheelen dag met uwen brief

gesleten. Nu is de avond daar en ik zet my tot het beantwoorden.

‘God geve, ik u gelukkig zal maken.’ Ja, dat zult gy myne lieve beste Everdine, dat zult gy door uwe hartelykheid. Ik geloof u, als gy zegt my lief te hebben maar ik begryp het niet. Dit is zeker dat er voor myn geluk niets dan zulk een liefde noodig is en de overtuiging dat een meisje, dat zoo bemint, ook door liefde van mynen kant gelukkig wezen kan, doet my ook voor uw lot onbezorgd zyn. Nu weet ik het, dat ik u datgene kan geven wat gy behoeft, innige genegenheid; nu weet ik dat ik niet om uwentwille bekommerd behoef te wezen als wy eenmaal met dagelyksche tegenheden zullen te worstelen hebben. Wederzydsche liefde zal alles vergoeden wat ons naar het uitwendige mogt ontbreken. Ik dwaal met myne gedachten in de toekomst rond en wenschte zoo gaarne nu reeds te weten waar ik belanden zal, dan had ik een vast punt voor myne verbeelding, dan kon ik my onze huishouding voorstellen, onze verkeering met elkander en met anderen, maar er zyn andere zaken, die van onze uiterlyke omstandigheden geheel onafhankelyk zyn en dáárover kan ik myne gedachten den vryen loop geven. Hoe zal ik naar huis verlangen als ik uit ben en hoe zult gy my beknorren

als ik te lang ben uitgebleven; hoe zal ik my beyveren, dat te doen wat u aangenaam is en gy voor my, hoe zullen wy alle leed, alle vreugde met elkander deelen, te zamen dragen en te zamen genieten, hoe zal elke gedachte, elke gewaarwording ons beide behooren, hoe zullen wy inschikkelyk zyn voor elkanders gebreken en van weêrskanten het goede, dat er in ons is, opwekken en bevorderen. Ik weet wel, dat byna alle verwachtingen te leur worden gesteld, zoo veel dat uit de verte schoon en aanlokkend is, valt by de wezenlykheid bitter af, ik weet dit en ik heb den moed om het myne Everdine te zeggen. Ook onze toekomst zal niet zóo zyn als onze verbeelding die afschildert! Menig huwelyksgeluk is gestrand op de kleine dagelyksche gebreken, die eerst in het oog vallen als men van zeer naby daarmede te doen heeft. Er bestaat eene vertelling, die oppervlakkig belagchelyk klinkt, maar waarin, geloof ik, veel levenswysheid gelegen is. Twee jongelieden hadden elkander hartstogtelyk lief, hunne genegenheid werd gedwarsboomd. Het leven viel hun te zwaar en zy spraken af te zamen te sterven, liever dan gescheiden te leven. Men belette dit wanhopig voornemen, men boog voor hunnen vasten wil en liet hen trouwen. Eenige dagen na het huwelyk bemerkte

de vrouw dat de man een weinig scheel zag en hy, dat zy wat hinkte. Dat hinderde hem en haar. Zy maakten, eerst schertsende, later geraakt en spytig hunne aanmerkingen en de liefde verdween! Zoo vlugtte een genegenheid, welke den dood zoude getrotseerd hebben, voor de opmerking van een klein ligchamelyk gebrek. Lach niet zoo zeer om dit sprookje, dat wel overdreven is, doch dat veel waars bevat. Dweepen, in welk geval ook, is dwalen en dwaling baart smartelyke teleurstellingen. Ik wil hierop nederkomen; denk toch vooral niet te goed over my, myne Everdine, men kan geen mensch geheel en al kennen, ook den opregtsten mensch niet; ieder doet zich van zyne beste zyde voor, zelfs dan als men gebreken en misslagen erkent, wacht men eigenlyk meer lofuiting wegens de openhartigheid dan berisping over de fout. Ook ik ben niet geheel opregt, ik geef u myn woord dat ik het volgende geloof: ‘als gy my geheel en al kendet, als gy al-wetend waart en elke gedachte, die in my omging, had kunnen lezen, zoudt gy my niet liefhebben!’ Ik ben misschien beter dan sommigen, maar zeker slechter dan anderen. Nog eens, myne innig geliefde Everdine, denk niet te goed over my!

Na het voorgaande gelezen te hebben, zult gy,

geloof ik zeggen, dat het mooi van my is, u als het ware voor my zelven te waarschuwen; hoe opregt, hoe geheel zonder ydelheid, eigenbaat en eigenliefde .... Daar hebt ge 't juist! Dat weet ik, ik ken de impressie, die dergelyke bekentenissen by een goed hart maken en het is ook weder hier het geval, dat ik meer bouw op uwe liefde, die myne belangloosheid pryst, dan op de kracht myner betuigingen, die gy toch niet aanneemt, omdat uw liefhebbend hart my vryspreekt. La plupart des hommes se fait un piédestal de ses fautes! Als wy allen de kracht hadden, altyd opregt te zyn, waren wy engelen; er is niemand, die elke gedachte zoude durven lucht geven ook niet aan iemand, dien men opregt bemint. Ik houd dezen regel voor zoo doorgaande, dat ik geloof, dat zelfs gy, myne lieve, niet alles zoudt durven zeggen, wat er in uwe gedachten omgaat en gy hebt natuurlyk oneindig minder te verbergen dan ik, die met de wereld meer in aanraking geweest en daardoor bezoedeld ben. Als gy nu den loop myner gedachten gevolgd hebt, ziet gy dat ik in u geen bovenmenschelyk, rein, onbevlekt wezen zie, maar een meisje. Dat ik u lief heb, dat gy een goed, braaf meisje zyt, doet hier niet ter zake. Ik veronderstel fouten in u, ik geloof dat ook gy den moed niet hebben zoudt my elke gedachte

mede te deelen, die ooit in uw hart opkwam. Denk eens, lieve beste, zoudt gy wenschen, dat ik alwetend ware? Als gy, na beraad, op die vraag ‘neen’ antwoordt, is het slot myner redeneering, dat wy, hoe meer de millioenen plooyen van ons hart zich voor elkander ontwikkelen, elkander te meer zullen te vergeven hebben. Dat zal ons niet moeyelyk vallen, wy zullen elkander liefhebben en de liefde vergeeft gaarne!

Ik beminde Caroline V..... onuitsprekelyk. Ik ben krankzinnig geweest omdat ik haar verloor, ik ware, geloof ik, krankzinnig van geluk geworden als zy de myne geworden was. Nu nog houd ik de nagedachtenis van die liefde in hooge waarde, en toch, ik geloof, dat ik met haar niet zoo gelukkig zoude geworden zyn als met u. Zie hier de reden. Ik dweepte met haar, zy was my een heilige. De minste fout, die ik in haar zoude opgemerkt hebben, ware my een grief geworden, eene teleurstelling der meening dat myne Caroline eene Engel was. Die vooronderstelling was dwaas van my, in een meisje van myne jaren, met driften, hartstogten, zwakheden en fouten, eene Engel te zoeken, - ik was twintig jaren!

Dingsdag. Het doet u genoegen, dat ik zooveel schryf? Eilieve, ik beschouw alles wat men vóór het huwelyk heeft ondervonden, aangeleerd,

gevoeld en gedacht, als het eigendom van haar, die een gedeelte van ons zelven geworden is. Als ik een plat, maar vry juist voorbeeld mag aanhalen, verbeeld u dan twee kooplieden, die jaren lang ieder op zich zelven handel dreven. Nu gaan zy eene compagnieschap aan. Wat is natuurlyker dan dat zy beiden naauwkeurig opgeven, wat zy in de firma aanbrengen, hoe zy vroeger handelden, waar zy gedwaald hebben en wat hun gelukte. Als nu een van beiden zeggen zoude: ‘goed en geld heb ik niet, verstand van handelen ontbreekt my, want ik heb nooit zaken gedaan, myne boeken kan ik niet laten zien, want ik hield er geene ....

Vergeving voor de vergelyking onzer heilige betrekking met koopmanschap! Wy brengen onze denkbeelden, onze kennis (juist of onjuist, men geeft wat men heeft) onze ondervinding aan elkander ten huwelyk, gy, uwe zachtheid en onbedorven hart, ik myne liefde en niet veel meer. Het eenige is nog, dat ik u deelgenoot maak van myne opmerkingen, kunnen ze dienen, behoud ze, zoo niet laat myne innige liefde het ontbrekende aanvullen en vind het goed, dat ik doe wat ik kan door u myne boeken te laten lezen en niets achter te houden. Daarom schryf ik u zoovéél. Ik zoude u geheele boekdeelen vol kun-

nen schryven en nog had ik u niet alles medegedeeld wat ik sedert myn 12 à 14 jaar dacht. Misschien is het goed, dat ik niet op P.S. konde blyven. Hoe onördelyk ik myne ideën, aan u schryvende, door elkander werp, het is nog iets beter verbonden dan in een gesprek. Ik wil dat gy my geheel zult kennen, voor wy elkander wederzien, - ten minste voor zooveel mogelyk. Geheel en al kan niet, niemand kent zich zelven. In de gewone maatschappelyke beteekenis van het woord ben ik een goed mensch, maar Everdine, als ik op dit oogenblik moest sterven, - als een engel, die my in het laatste oogenblik opriep om de waarheid te zeggen, de waarheid zoo rein als God, my afvraagde: ‘zyt gy een goed mensch geweest?’ dan zoude ik huiveren.

Er bestaat een gemeenschap tusschen het onzienlyke en onze ziel, waartusschen geen menschelyk oog een blik kan werpen. Biecht, volkomene biecht, hoe schoon ook, hoe Evangelisch, is een chimère. Jacobus zegt: ‘belydt elkander uwe overtredingen.’ Dit gebod beschouw ik evenals het bevel van Christus: ‘weest volmaakt gelyk uw vader in den Hemel volmaakt is!’ Wy moeten er naar trachten maar als wy de kracht hadden om dat verheven doel te bereiken, zouden wy ook de kracht hebben om die en

andere lessen te ontberen. Als wy volmaakt konden worden, waren wy het reeds, dan waren wy het altyd geweest, dan waren wy God zelf!

Zeg niet te spoedig, dat ik zaken ‘trancheer’ alsof ik zoo maar voetstoots iets weten kon, waaraan anderen twyfelen, want als die decisieve toon uit pedanterie voortkwam zoude ik omtrent alles zoo snel beslissen en dit is het geval niet. Ik twyfel en gis, daar waar anderen meenen te weten. Vraag byv. den kleinen Johan: ‘Waarom hebben wy op aarde met moeyelykheden te kampen?’

Halt even, vraag hem eerst, en lees dan voort.

Welnu, hy zal gezegd hebben: ‘De aarde is een oefenschool voor den Hemel, wy moeten gelouterd en geheiligd worden, op dat wy geschikt zouden zyn voor een beter leven, wy moeten door zelfverzaking, door overwinning der zinnen, toonen dat wy een geestelyk leven waardig zyn, opdat wy later de plaats mogen innemen, die ons, als vonken van Gods geest toekomt en bestaan zouden in verhevene reinheid, in onstoffelyke heerlykheid als Hy!

Heeft hy u niet dat of zoo iets geantwoord? Welnu, myne Everdine, als men my vraagt: ‘Waarom zyn wy geschapen, waarom hebben wy met moeyelykheden te kampen?’ dan antwoord

ik iets minder beslissend dan Johan: ‘Ik weet het niet!’

Gy zult my op al het bovenstaande antwoorden; ik weet, dat dit onderwerp u belang inboezemt en zult dus my mededeelen welk antwoord Johan gaf en welk antwoord gy zelve op die vraag geeft. Gy zult u verwonderen, dat ik zeg het antwoord niet te weten. Ik zal u dat uitleggen zoodra gy daar naar vraagt. Voor het oogenblik wil ik alleen bewerken, dat gy er een beetje op steunt, dat ik gedacht heb voor ik zeg: ‘dat of dat is zoo.’ Gy loopt echter gevaar van te dwalen als gy zulk eene meening dadelyk aanneemt. Ik kan onjuist gedacht hebben en schryf het dáaraan toe, als gy het niet met my eens zyt, maar niet aan niet denken. Ik neem aan honderden vragen aan Johan of Herman te doen waarop zy vlug zullen antwoorden, vragen, die ik ook op myn 12^{e} jaar meende te kunnen oplossen en waarop ik nu het antwoord schuldig moet blyven. Ik weet nu, dat ik minder weet dan ik toen meende te weten. Toen sprak ik op de catechisatie byvoorbeeld, over het doel der schepping, den val der eerste menschen, de opvoeding van Israël door God zelf, de verzoening door het bloed van Christus, de zekerheid der opstanding, blykbaar en bewezen door de verryzenis en hemel-

vaart, de heiligheid der apostelen, de wonderen door hen verrigt, het al of niet geloofbare eener zoogenaamde Vóorbeschikking, en al dergelyke onderwerpen, even vlug als ik myne werkwoorden conjugeerde, - evenzeer ten genoege van mynen eerwaardigen Leer aar (Ds. Doyer). - Dat beloofde wat voor de toekomst niet waar? Welnu, veel, wat zeker scheen, heeft zich in twyfel opgelost en ik heb een ‘ik weet niet’ gereed voor menige vraag, die ik toen klaar en duidelyk vond. Dat komt, dewyl ik later onderscheid begon te maken tusschen het van buiten leeren van een opgegeven les en het zelf-denken. Ik ondervond dat ik veel als zeker had aangenomen op gezag van hem, die het my zeide, dat ik de beslissing van anderen had aangenomen daar waar de waardigheid van het onderwerp een eigene onderzoeking vorderde.

Zoudt gy niet denken, dat ik vaste denkbeelden heb over de opvoeding van kinderen? Ik denk er veel aan, het is myn geliefkoosd onderwerp. God geve, dat gy my kinderen schenken zult, hartelyk bemind meisje, - wy zullen trachten er goede menschen van te maken, maar hoe? Zie, dat weet ik nog niet. Ik weet wèl de gewone opleiding (en gy weet het ook, dat zie ik uit uw schryven omtrent de kleine Mientje) maar eenige

hoofdpunten kan ik in gemoede niet beslissen. En nu kom ik op het punt, waarop gy, geloof ik, doelt in uwen brief als gy zegt: ‘Neef heeft nog eenige (?) zwarigheden. Bedoelt gy hiermede Roomsch of niet-Roomsch? Ik wil eerst het maatschappelyk gedeelte van die kwestie afdoen en u myn woord geven, dat onze kinderen niet Roomsch zullen zyn! Myn woord is voor Everdine genoeg. Den Heer Van der Hucht zal ik die belofte op schrift geven. Schoon ik ook daar liever zag dat myn woord genoeg ware. Ik wenschte echter dat ik ook het overige gedeelte van de vraag: ‘wat zullen myne kinderen zyn?’ zoo spoedig kon oplossen of liever hoe zullen wy ze zoo maken? Hoe ze wezen moeten, is gemakkelyk. De jongens rondborstig, ferm, mannelyk trotsch en stout. De meisjes zacht, beminlyk, vrouwelyk. Al de kinderen, meisjes en jongens, gevoelig, goedhartig, vergevingsgezind, vatbaar voor zachtheid. De jongens moeten naar iets groots, de meisjes naar iets schoons trachten. De laatste moeten glimlagchend een traan terughouden als het haar tegenloopt, de jongens moeten op de lip byten en met een uitdagend gelaat zeggen: ‘ik wil wel eens zien of ik er niet tegen kan!’

Gy zult opletten, dat ik zoo even de woorden

mannelyk en vrouwelyk heb gebruikt alsof dat niet van zelven spreekt. Er zyn onvrouwelyke vrouwen, evengoed als het omgekeerde by het andere geslacht. Uwe uitdrukking: ‘v.H. is my geen man genoeg,’ begryp ik wel, schoon gy het omtrent hem zoo erg niet meent. Ik heb hem pas even gezien en kan hem dus niet beoordeelen maar dit is zeker, al ware hy in 1810 geboren, hy is jonger dan ik. Hy schynt my een goed mensch te wezen, hy zal ouder, mannelyker worden, terwyl anderen altyd blyven wat zy waren. Verkouteren b.v. zal, als ik my niet bedrieg....

Nu hebt ge gelyk als gy zegt: ‘dat is veel te voorbarig!’ Ik heb Verkouteren slechts weinige dagen gezien, het is waar, en toch.... het zoude u en my vervelen, het onderwerp interesseert ons te weinig, anders zoude ik u eenige kleinigheden opnoemen, die myn snel oordeel regtvaardigen. Nu zult gy weêr zeggen: ‘kleinigheden!’ Juist, lieve, in kleinigheden neemt men zich minder in acht; men moet om iemands taille te kennen, hem in négligé zien, niet in baltoilet, als de baleinen een krommen rug regt maken. Kleinigheden regeren de wereld. Een grein vaste stof meer of min en het geheele zonnestelsel met bollen, planeten, kometen, zonnen, manen, alles loopt in de war, er zyn geene kleinigheden! Ik houd wel

van Constance, ik geloof meer nog dan van de andere meisjes en waarom? Eene kleinigheid! Omdat zy by gelegenheid der tehuiskomst van haren vader, toen zy hoorde dat de jongen hem goed had opgepast, zeide: ‘Och zeg dien jongen een vriendelyk woord!’ In dat verzoek was haar geheele hart te lezen. Ik weet wel, dat dit welwillend gevoel ook by de anderen bestond maar zy konde het niet verbergen, het sprak dus by haar sterker. Ik had haar toen zoo gaarne een kus gegeven om die kleinigheid.

Maar hetgeen ik over onze ‘toekomst’ te zeggen had, is nog niet afgeloopen. Op het eerste pagina van dit blad heb ik den knoop beter doorgehakt dan hier. Gy wreet wat wy toekomst noemen: onze kinderen. Waarom zouden wy daarover niet mogen spreken! Mag ik het u niet zeggen gy, die de Moeder myner kinderen wezen zult, dat ik daarop hoop en daarnaar verlang! Men mydt dit gewoonlyk, men laat een meisje meestal onaangeroerd op dit chapître en loopt uit eene, myns inziens verkeerde schaamte over het voornaamste, het zaligste, als iets onpassends heen. Al ware het by andere meisjes niet goed, myn meisje zal het my vergeven als ik haar als vrouw, niet als kind toespreek. Niet waar, myne Everdine? Mogen wy niet vertrouwelyk zyn, wy

die één doel, één belang, éene toekomst hebben? Over het geheel worden sommige zaken, naar myn gevoelen, te zeer omsluyerd. Men doet wél de verbeelding der kinderen rein te houden maar die reinheid wordt niet bewaard door onwetendheid. Ik geloof eerder dat het bedekken van iets, den knaap en het meisje te meer naar de waarheid doen gissen. Men spoort uit nieuwsgierigheid zaken na, die ons zonder moeite medegedeeld zynde, weinig of geen belang zouden inboezemen. Ware die onwetendheid nog te bewaren, dan had ik er vrede mede maar dat kan niet; het kind komt in aanraking met andere kinderen, het krygt boeken in handen, die het tot nadenken brengen; juist de geheimzinnigheid, waarmede het toch begrepene, door de ouders is behandeld, verhoogt het verlangen meer te weten; dat verlangen, slechts gedeeltelyk bevredigd, slechts ter sluik voldaan, verhit het hart en bederft de verbeelding, het kind zondigt reeds en de ouders meenen nog dat het niet weet wat zonde is!

Ziet gy wel, dat ik u acht, dat ik uwe inborst op prys stel dat ik u als vrouw behandel? Zoude ik niet bang zyn zulke dingen met een ander meisje te toucheren? Ik weet, dat gy van het onderwerp, als het ware schrikt, en dat gy u over myne stoutheid verwondert. Er moet niets

tusschen ons zyn, geene mode, geen wet, geene schaamte, wy moeten elkander alles durven mededeelen. Niet by elk engagement zoude ik het zóo goed vinden, maar als God wil, zyt gy spoedig myne vrouw en ik wil niet erkennen, dat myne vrouw den dag voor ons huwelyk een kind was. De betrekking is ernstig, verheven, en niet onderworpen aan willekeurig ingestelde regelen van welvoegelykheid. Denk echter nooit, dat ik de welvoegelykheid zelve minacht. Ik spreek slechts van willekeurige regelen. Ik geloof niet indelicaat te zyn en ben zelfs naauwgezetter op sommige punten dan anderen. Zoudt gy het wel kunnnen gelooven, dat ik eigenlyk niet gaarne in gezelschap van anderen, een kus geef? Dat ik, als ik getrouwd was, gaarne zoude zien, dat myne vrouw hare slaapkamer à part had, dat ik daar niet zoude willen komen dan na vooraf geklopt te hebben, enz. Dat zoude hoofsch wezen, denkt gy en ook ik zoude die inspraak mistrouwen als men my geleerd had zóo te zyn. Dat is echter het geval niet, het is myn gevoel van welvoegelykheid, dat my dit zegt en daarom hecht ik er waarde aan. Ik ben juist niet heel ‘du monde’, maar wat ik nog van wellevendheid weet, heb ik, geloof ik, nooit geleerd, alles spreekt, vind ik, van zelf. Schryf my opregt, myn beste lieve, wat

gy dacht, toen gy de vorige bladzyde laast. Ik bëoog met al myn schryven het groote doel, elkander goed te leeren kennen; help daartoe mede door u niet achter uwen meisjeswaayer te verschuilen als ik u over dingen spreek, waarover nooit iemand ten minste geen jong mensch, u sprak. Denk, dat ook niemand u zoo nà bestaat als ik. Ik beschouw u als myne naaste, gy zyt my nader dan broeder of zuster, nader dan myne moeder. Dat wy nog niet gehuwd zyn, is maatschappelyk, burgerlyk, onze betrekking is nu voor ons reeds hetzelfde. Ik weet het zeer goed, een meisje moet gereserveerd zyn, - het is zoo, - eene al te groote vertrouwelykheid in uwe uitdrukkingen zoude u kunnen compromitteren als misschien de zaak niet dóorging, als de omstandigheden ons beletten om man en vrouw te worden of als ik misschien valsch genoeg was om uwe liefde en vertrouwelykheid met ondank te beloonen en u niet meer lief had. Begryp eens als ik, die jong ben en geneigd om amourettes aan te knoopen, u niet beminde, maar my slechts eenige maanden met uwe liefde wilde amuseren. Zoo iets gebeurt wel. Dan zoudt gy ongelukkig zyn als gy my al te veel vertrouwd hadt.

En daarom juist, vertrouw my geheel en al. Zet uwe rust, uwe toekomst, op het spel en zeg

by u zelven: ‘ik zoude niemand meer vertrouwen als hy my bedroog!’

O, uwe brieven toonen het, dat gy my liefhebt; ik zoude het doode schrift willen kussen waarin gy uw levendig hart uitstort. Weet gy wel, dat gy onberaden doet, uwe liefde zoo geheel en al prys te geven aan iemand van wien gy niets weet dan hetgeen hy zelf u verkoos te zeggen. Hebt gy zooveel menschenkennis, myne Eefje, dat gy dadelyk opregtheid van valschheid kondet onderscheiden? Waagt gy niet wat veel?.... Daarom juist heb ik u zoo lief. Gesteld eens, ik hadde op Batavia geene ernstige bedoelingen gehad, dan zoude ik u lief gekregen hebben om de onvoorzigtigheid, waarmede gy u op Bolang met my inliet. Henriëtte zoude in gelyk geval heel anders gedaan hebben en zy zoude gelyk hebben gehad, zy zoude getoond hebben ‘routine’ te bezitten, maar niet die hartelykheid, welke my in myn meisje zoo aantrekt, maar waarvoor ik eene dochter zoude waarschuwen, omdat daarvan in de wereld dikwerf misbruik gemaakt wordt. In ons geval, lieve Everdine, is het goed geweest. Ik heb u ernstig lief en zal tot ons laatste oogenblik u danken voor het vertrouwen, dat gy in my schynt gesteld te hebben, vóor nog iemand u zeide, dat ik te vertrouwen was!

Uw schryven omtrent uwe opvoeding en die uwer zusters, heeft my byzonder genoegen gedaan. Maar, lieve, waar blyft gy na den dood uwer Moeder? Gy noemt dit beproevingsjaren. Hadt gy het toen zoo moeyelyk? Ik heb met leedwezen gezien, dat Sophie onopregt is. Gy hebt wel gelyk, dat dit een heel erg gebrek is. Ik ken geen grooter fout, maar ongeneeslyk is het niet. Ik wil hierover nu niet schryven, daar het toch nog, helaas, niet zoover is om eene beslissing omtrent haar te nemen, maar als ik op P.S. kom, zal ik haar naauwkeurig gadeslaan en dan zullen wy veel over haar spreken. Uw verlangen zal altyd op den voorgrond staan.

Ik was ook verre van opregt in myne kindsche jaren en nu schikt het redelyk wel en ik herinner my nog zeer goed welke prikkel my tot rondheid heeft aangedreven. Het was eergevoel. Ik begreep, dat het lafhartig was, de waarheid niet te durven zeggen. By een meisje als Sophie echter, zal dit anders moeten aangevat worden. Wy zullen zien.

Eene zaak spyt my ernstig en dit kwam my in de gedachte toen ik de volgende woorden uit uwen brief las: ‘myne liefde is innig, opregt, zooals ik nooit gevoeld heb.’ O, lieve Everdine, waarom kan ik ook niet met een zoo vol hart liefhebben, waarom moet ik altyd zeggen: ‘ik

had *haar* ook zoo lief!' Waarom zyt gy myne eerste liefde niet, zooals gy zegt, dat ik de uwe ben. Gy verdient het; dat ik u liefheb zooals ik in 1840 beminde, - thans ben ik verstandiger, wyzer, omzigtiger, - hoe zal ik het noemen, maar ik had u zoo gaarne de aandoeningen van dien tyd gegeven, want gy verdient een eerste liefde. Gisteren avond, terwyl ik aan u zat te schryven, kwam my de tyd voor den geest, toen ik aan haar schreef. Ik stond op en nam eenige brieven van haar, welke ik naast de uwe legde. Welk een onderscheid! Gy zyt hartelyk, vertrouwend en geeft u geheel aan my over, zy was voorzichtig, gereserveerd en durfde naauwelyks te fluisteren wat gy luid zegt. En toch schrik ik nog als ik haar naam hoor, toch beefde myne hand toen ik een verdroogde bloem aanraakte, die zy my vyf en een half jaar geleden, gaf. Wat is dat reeds lang geleden, hoe sterk moet de liefde geweest zyn, die zoo gedwarsboomd, niet verloren ging by al die ontmoetingen, die my naderhand ten deel vielen. Op dit oogenblik nu ik u opregt innig liefheb, nu ik u de heilige belofte doe, alles te zullen in het werk stellen om u gelukkig te maken, op ditzelfde oogenblik is het nog altyd myn vurigste wensch, haar weder te zien en haar gelukkig te vinden. Misschien doe ik dan de over-

tuiging op dat ik nu niet zoo zeer haar liefheb, dan wel de herinnering aan haar, (begrypt gy dit?) misschien zal ik, haar ziende, zeggen: ‘neen, dat is het beeld niet, waarvan ik droomde, dat ik in myn hart omdroeg tot ik gek werd.... misschien....

Hoe het zy, God gave dat zy gelukkig ware! Zy is het niet.

Ik heb eenige maanden geleden, haren broeder gesproken, hy heeft het my gezegd. Welligt schryf ik eens aan hem, - dat heet: - aan haar. - Als ik dit doe, zal ik eerst den brief aan u zenden. Dit is geene deugd van my, het is niets dan pligt, want gy hebt hier regt op en zoudt reden hebben my te beknorren, als ik u in zulk een punt passeerde. Ik kan het u niet genoeg zeggen, dat ik u geheel als de myne beschouw, en my met dezelfde banden aan u verbonden reken, alsof gy reeds mynen naam droegt. Vreemd zoude het ieder ander schynen, dat ik zoo over een vorige liefde met u spreek, maar u bevreemdt het immers niet, myn lieve? Gy begrypt immers wel, dat het juist een bewys is van myne liefde voor u en van myn vertrouwen op uwe liefde tevens, dat ik daarover spreken durf. Onze liefde is immers niet als Don Quichot's helm, dien hy niet dorst te beproeven, omdat hy wist, dat het ding niet tegen den slag zoude bestand zyn?

Mag ik gissen wat gy dacht toen gy het huisje van Mevrouw Holle zaagt? Mag ik gelooven, dat gy er van droomdet hoe gelukkig we in zulk een huisje met elkander wezen zouden. Ik kan u niet zeggen hoe menigmaal ik zulke gedachten had. Ik zie geen woning of ik denk erby: ‘Ook dáár zouden wy elkander kunnen liefhebben’ en het scheen my wel eens toe, dat wy elkander nader zouden zyn, naarmate ons huisje naauwer was.

Van Heeckeren heeft gelyk, myn hart juicht hem toe als hy zegt: ‘Stel niet uit!’ zouden wy niet onverstandig doen lang te wachten? Kan dat lang wachten ons geluk vermeerderen? Stelt gy u van ruimere inkomsten meer genot voor? Neen, dat doet gy niet, hartelyk meisje; gy zyt juist zooals myn meisje wezen moet. Ik wenschte dat wy ryk, schatryk waren en veel magt bezaten, - maar ik wensch dit niet omdat ons huisselyk geluk daarvan afhankelyk is, - ik wensch dit om andere redenen die naar buiten werken. Ik zoude geld en magt willen hebben om te helpen waar myn gevoel my dringt, om te ondersteunen en te redden waar smart is; - voor my zelven vraag ik niets dan eene brave, godsdienstige, liefhebbende vrouw en dat heb ik in u gevonden, daar dank ik God voor!

Ik geloof opregt, dat het jammer is, dat ik niet

hoog in de wereld sta. Ik zoude kunnen klimmen, ja - maar de tyd, dien wy beleven is te kort na 1790-1812. Er zullen nog jaren verloopen eer het onderste weder boven komt. Ik had tachtig jaar vroeger of zoo veel later willen geboren zyn. En toch 2½ Va jaar geleden had ik plannen, gewelddadige, misschien onuitvoerbare plannen waarvan het hoofd my duizelt. Thans heeft zich alles opgelost in de begeerte om stil gelukkig te wezen. Ik geloof, dat ik het verstandigste gekozen heb.

Gy roemt myne goedhartigheid. Let er eens op hoeveel daarvan op rekening van ydelheid gesteld moet worden. Het is waar, ik stel dikwyls het genoegen van anderen boven eigene vreugde, maar lieve, het is niet alles goud wat blinkt. Ik zal, met u sprekende, my zelven pryzen, als ik geloof dit te verdienen zonder vrees dat ik my bespottelyk maken zal door eigen lof. Ik zal dit te meer doen, opdat gy daardoor overtuigd wordt dat het geene modestie is als ik u myne gebreken zeg maar enkele waarheid. Ik zal u die goedhartigheid zoo goed mogelyk uitleggen, daar ligt eerzucht in, trots, eigenliefde, verwaandheid en eene menigte van waarlyke ondeugden; dit is geene zedigheid. Er zyn stille en blinkende deugden. Iemand, die zyne pligten vervult, zonder dat daarop gewezen wordt, zonder dank, lof of voor-

deel staat verre boven dengenen, die door eenige hoedanigheden uitblinkt en daarmede misschien eenig nut sticht, maar aan den anderen kant veel nalaat wat vóor moest gaan. Ik heb aanleg een edel mensch te zyn, - maar het zal lang duren eer ik een goed mensch ben. Ik heb kracht tot zelfopoffering, maar niet altyd, zelfs zelden tot eenvoudige plichtsbetrachting. Ik zoude zooals de zeer menschkundige Lafontaine zegt, kracht en moed hebben een rots te verzetten, maar het dagelyksch verleggen van een veêrtje zoude my te zwaar vallen. Het streelt de ydelheid niet genoeg een kleinen pligt te vervullen! ‘Laat dat gewone menschen doen!’ zegt de verwaandheid ‘my voegt ander werk’ roept de trots, ‘men zal van my spreken’ fluistert de eerzucht en de heerschzucht vleit zich ‘ontzien te zullen worden’. Neen, lieve Everdine, er valt op datgene wat goed in my schynt zooveel af te dingen. Myne opregtheid, als ik aan u schryf, bevalt u, dit is natuurlyk, et je me fais un piédestal de mes fautes, het is ydelheid. Ik weet bovendien, dat in het huwelyk geen geluk mogelyk is zonder die opregtheid... dus is het eigenbelang. Noemt gy het eene deugd als een misdadiger in de hoop daardoor zyn vonnis verzacht te zien - dus ook uit eigenbelang - zyne misdaden bekent? Ik ben dikwyls geprezen

maar verdiende het zelden; meestal was verregaande eerzucht de bron waaruit dingen voortkwamen die men schoon vond.... Ik herinner my een kleine gebeurtenis.

Ik wandelde op een Zaturdag met myn broeder Willem, die helaas niet meer leeft - hy was een allerliefste jongen en drie jaren jonger dan ik - op de Hoogesluis te Amsterdam. Ik herinner my zeer goed, dat het juist zaturdag was, omdat er veel Joden op de been waren. Voor ons uit liepen twee joden kindertjes, een jongetje en een meisje. Het waaide hard en het meisje, dat het toezigt over haar brôertje scheen te hebben, vermaande hem zyn mutsje goed vast te houden. Ik onthoud nog al goed kleinigheden, het was een fluweel baretje met schotse ruiten om den rand. Het mutsje waaide af en rolde over de steenen tot de wind het naar den kant...

Herinnert ge u die laagte naast de hooge sluis, daar waar een soort van tuintje is, byna au niveau van het water? Daar waaide het mutsje in.

De jongen, die vergeefs het ding tot by de leuning was nageloopen huilde en het meisje scheen bang te wezen voor berisping als zy te huis kwam, het arme kind wrong de handen en zag zoo bedroefd naar beneden....

Men vraagde een man, die in een schuitje de

brug doorvoer, het aan te reiken. Hy wilde niet. Wie houdt zich ook op om het mutsje van een jodenkind, - wie let er op het geschrei van een jodenmeisje!

Ja men lette er op om eene reden te hebben tot stilstaan by den weg.

Gy weet hoe men in Europesche steden om elke kleinigheid zamenschoolt, hoe ieder vraagt: ‘wat is het?’ en niemand vraagt: ‘kan ik helpen?’

Toen de laatstaangekomenen eenige oogenblikken later vraagden: ‘wat is er?’ was het antwoord: ‘Daar is een jonge heer naar beneden geklommen om het mutsje van dat kind terug te halen.’ Die jonge heer was ik, natuurlyk.

Men hielp my met een touw naar boven, want ik kon niet tegen den gladden regten muur op. Ik scheurde myne kleederen en schaafde my de handen, maar niet genoeg naar myn zin. Ik heb in myn leven weinig genot gehad, dat boven de aandoening ging die ik gevoelde toen ik weder boven stond. Ik wilde myn portret wel hebben van dat oogenblik. Twintig of dertig menschen, allen lieden van geringeren stand en meest joden, juichten my toe. Een oud man, dezelfde die het touw had gegeven, gaf my de hand en zeide: ‘Jongeheer, het zal u goed gaan!’ Myn lieve

Willem riep als of hy grootsch was: ‘dat is myn broêr, Eduard!’ en ik....

O, die vervloekte ydelheid! ik gloeide van genot. Ja, ik was wel blyde om de vreugde van het kind, dat voor knorren der ouders gevrywaard was, maar dit was het niet, - als ik daarom alleen verheugd ware geweest, zoude het voor myne goedhartigheid pleiten, neen ‘ik had myn loon weg.’ Alles zag op my, alles noemde my, alles prees my! Die menschen zouden my op dat oogenblik gehoorzaamd hebben als ik - kleine jongen - hen iets gelast had. Ik nam de voorspelling van den ouden man aan als iets natuurlyks en ik liep dien dag op stelten des hoogmoeds voort, ieder aanziende alsof ik vragen wilde: ‘groet gy my niet, my....

Heb my lief, Everdine, als gy kunt.... maar acht my niet te veel. Stel het vuurwerk, dat schittert, niet boven het lampje, dat licht geeft.

Mynen broeder Jan zoudt gy achten en liefhebben tevens. Hy staat zeer ver boven my. Ik hoop dat hy in Indië zal komen, ik ben trotsch op hem. Hy is veel sterker en grooter van ziel dan ik, heeft veel meer wezenlyke kundigheden, is veel vaster in zyn moraliteit en wie ons niet goed kende, zoude denken, dat hy beneden my stond, omdat hy minder pretenties maakt.

Nu ik u over hem schryf, moet ik u mededeelen, dat hem een harde slag te wachten staat. De brief, dien gy my toezondt, heeft my tranen gekost. Ik las hem na den uwen en kan u de aandoeningen niet beschryven, die het lezen daarvan by my opwekten. Ik was genoodzaakt het kantoor te verlaten, want de menschen hier, waren het niet waard myne tranen te zien. Ik schreef u reeds, dat ik dien morgen niets heb uitgevoerd.

Ik prys u hoog om uwe edelmoedigheid omtrent Cateau en zal voortgaan u alles mede te deelen wat er voorvalt, ook al dwaal ik en dit is waarlyk het geval; ik ben te hartelyk jegens haar. Ik heb haar in den laatsten tyd weder een paar keer gesproken, daar het sedert een paar dagen niet regent.

Ik had beter gevonden....

Daar hebt ge 't alweder. Ja waarachtig. Ik hadde beter gedaan my wat minder goedhartig te betoonen. Lompheid en onverschilligheid ware hier goedhartigheid geweest. Dat meisje moet van my houden, dat is zoo natuurlyk, dat ik het zonder fatuiteit zeggen kan. Ik ben alléen jong mensch op de plaats, ik interesseer my voor hare omstandigheden, ik spreek, geloof ik, beschaafder dan de overigen, wandel met haar, ben vertrouwelyk en lok haar vertrouwen uit, zóo

zelfs, dat zy gisteren op eens eene vertelling afbrak, my scherp aanzag en zeide: ‘Maar.... hoe komt het toch, dat ik zoo familiair met u ben, zoo ben ik nooit geweest, ik begryp het niet.... Mag dat wel?

Ik heb haar gezegd, dat ik geëngageerd ben. Eene reden te meer van haren kant tot vertrouwelykheid en hartelykheid. Hy zal my niet foppen want hy komt er rond voor uit, dat hy niet verliefd op my is en elders betrekkingen heeft, dat is mooi van hem, enz. Ziet ge, zoo denkt ze, en daarom juist....

Lieve Everdine, ik heb verkeerd gedaan! En zelfs van mynen kant, ik zelf kan in een meisje niet eenvoudig eene kennis, een vriend zien. Ik ben zoo Italiaansch, ik heb haar nog geen kus gegeven, maar het zal niet lang meer duren. Ik wilde, dat ik haar bezorgd zag, kwaad is er niet voorgevallen, maar de toon, waarop wy spreken is niet zooals het wezen moest. Ons zwygen zelfs wilde ik anders hebben. By anderen is het ‘Mynheer Dekker’ en ‘Jufvrouw Cateau’. Als wy alleen zyn ‘Dekker’ en ‘Cateau’. By anderen plaag ik haar en zy my, als wy alleen zyn, spreken wy ernstig, - of wat nog ernstiger is, zwygen geheel en al. Ik kan u natuurlyk niet letterlyk mededeelen wat wy spreken, dat zoude

ook vervelend zyn, te meer daar ik den toon niet kan wedergeven. Een staaltje:

Zy. Myn vader is weder op Batavia. God weet waar hy logeert.

(Haar vader is gepensioneerd kapitein. Men heeft hem uit medelyden een kleine by-betrekking in 't civiele gegeven. Hy is een koppig, oud man, die altyd twist maakt. Dit had dan ook tengevolge, dat hy van die betrekking is ontzet geworden).

O, nu zal hy zeker weer ‘brommen’ en scherp schryven. Hy zal zich hoe langer hoe ongelukkiger maken en zyne kinderen daarby.

Ik. Cateau, gy moet met eerbied van uw vader spreken, al heeft hy fouten.

Zy. Het ongeluk maakt bitter.

Ik. Dat mag nooit invloed hebben op de wyze waarover gy van uwen vader spreekt. Ik mag dat immers wel zeggen, Cateau?

Zy. Gy, waarom gy? - ik heb niets met u te maken.

Ik. Hebt gy my niet voor uwen vriend aangenomen?

(Zy beet op de nagels - dit doet zy meer).

Kom Cateau, byt niet op uwe nagels, dat staat leelyk voor een meisje.

Zy. Dat doe ik als ik kwaad ben.

Ik. Zyt gy kwaad op my?

(Zy liet myn arm los en liep voortbytende, naast my, zonder te antwoorden).

Kom Cateau, geef my den arm.

(geen antwoord).

Lieve Cateau....?

(Toen gaf zy my den arm en scheen te weenen. Ik zag haar aan. Zy glimlachte door hare tranen heen. Ik had moeite haar niet te kussen).

Kom meisjelief, wees niet al te verdrietig; misschien loopt alles ten beste voor u af.

Zy. Hoe zou dit kunnen? Waar moet ik heen?

Ik. Vooreerst blyft gy nog hier. De tyd van het vertrek van Mevr. P. is nog niet vast bepaald, als het zoover is, zullen wy zien. Ik weet niet hoe, maar ik geloof vast, dat ik u zal kunnen helpen.

Zy (bits). Ik wil van u geen hulp hebben!

Ik. Is dat volgens afspraak, Cateau? Heb ik zulk een antwoord verdiend?

Zy. Neen, neen, waarlyk niet, gy zyt zeer goed voor my.

(Ik moet u zeggen, dat zy zeer delicaat is in het aannemen van diensten. Ik heb een en ander voor haar willen koopen, waaraan ik wist, dat zy gebrek had, maar zy heeft, dit bemerkende, my ernstig gezegd, dat ‘onze vriendschap niet zóo-

ver ging om iets van my aan te nemen wat geldswaarde had etc.)

'Och' ging zy voort 'ik wenschte, dat slechts iemand met een groot traktement my trouwen wilde!'

(Oordeel niet voorbarig, lieve Everdine en lees voort eer gy zulk een gezegde in den mond van een meisje al te zeer afkeurt. Bovenäl, ik schryf u alléen.... Gy gevoelt, dat dit een zeer kiesch punt is.)

Ik. Foei, Cateau, past dat u. Ik maak geene aanmerking dat gy het zegt, ik vind het lief, dat gy my vertrouwt, maar meent gy dat werkelyk?

Zy. Ja waarachtig.

Ik. Zeg toch niet zoo dikwyls 'waarachtig', dat woord is te forsch voor een meisje - zeg: waarlyk, inderdaad of zoo iets.

Zy. Hoe komt het toch, dat gy my zoo durft berispen, ik heb dat nooit van iemand verdragen.

Ik. Dat komt, omdat gy overtuigd zyt, dat ik het goed met u meen, niet waar?

Zy. O, ga gerust voort, ik hoor het gaarne.

Ik. Nu dan, meent gy het, dat gy zoudt willen trouwen met wien het ook ware, als hy maar geld had?

Zy. Ja waarä .... waarlyk. Ik ben arm en niet mooi....

(Zy wachtte even om my in de gelegenheid te stellen haar tegen te spreken. Ik zweeg echter, want myne galanterie is ligter te onderdrukken dan het gevoel).

Als ik getrouwd was, zoude ik zelve bezorgd wezen en tevens kon ik myne betrekkingen helpen....

Ik. En uw hart....?

Zy (bitter). Wat komt er dat op aan! Als Tideman....

(Tideman is een leelyk verachtelyk oud man, die haar ten huwelyk gevraagd heeft, maar afgewezen is).

.... als Tideman slechts wat meer inkomsten had gehad, had ik hem genomen, maar hy had niet genoeg!

(Dat 'genoeg' wilde niet zeggen 'om te kunnen leven' maar zy meende 'niet genoeg om my het ongeluk te vergoeden met hem getrouwd te zyn, - niet genoeg om my de vertrapte aandoeningen van myn hart te betalen!')

Ik. Arme meid!

(Kunt gy het my kwalyk nemen, dat ik op zulk een oogenblik aangedaan ben, dat ik haar vriendelyker toespreek dan ik eigenlyk mag. Zie, lieve Everdine, dan geef ik haar de liefste namen, dan druk ik haar de hand, dan *moet* zy denken

dat ik haar liefheb, ja ik geloof waarachtig dat het op zulk een oogenblik het geval *is*.)

Ik heb in 't begin van 't vorige jaar een kleine historie gehad met een ander meisje van dergelyken aard. Ik zal u dat in een myner volgende brieven vertellen. Overal zult gy dezelfde zwakheid zien.

Zoudt gy het ooit gelooven dat men zóo aan zyn meisje schryven kon? Ik vertrouw wat al te veel op uwe liefde, myne Everdine. Moest ik ook misschien een klein beetje achterhoudender zyn om u niet te grieven? Zeg het toch ronduit. Ik ben mededeelzaam om ons beider voordeel, ter bevordering van uw en myn geluk en dit doel zoude niet bereikt worden als ik u door myne vertellingen griefde. Verzuim niet my te doen weten hoe gy alles opneemt, verzwyg geene onaangename aandoening. Ik moet weten of ik voort kan gaan met u alles te vertellen, want ik heb nog meer ‘in myn boeken’ en wil u ook die bladen laten zien waarop groote leelyke vlekken rusten, als ik maar verzekerd kan wezen dat gy alles verdragen kunt!

Over uwe opmerking omtrent de afhankelykheid der vrouwen heb ik een weinig gelagchen. Lieve Everdine, een vrouw is zoo sterk in hare zwakte, zoo vêerkrachtig in hare zachtheid. En

gy lieve, zoudt gy waarlyk van my wel willen afhangen, zoudt gy door my geleid willen worden? Ik geloof, dat gy dit meendet toen gy het schreeft, maar nu, nu gy dezen brief hebt gelezen, nu gy gezien hebt hoe zwak ik zelf ben, zegt gy dat nu nog? Zult gy dat nog zeggen, als gy nog meer brieven van my ontvangen hebt in elk van welke ik u nog nader in myn hart zal laten lezen? Gy hebt my lief, Everdine - ik weet dat vrouwelyke liefde sterk is - maar ik zal u eene heldin noemen als gy my nog bemint op 1 January!

En toch ik vertrouw er op. Ik twyfel niet aan uw hart. Ik zoude tusschenbeide als Holm eerloos willen wezen om u te hooren zeggen, dat gy my toch volgen zoudt. Verbeeld u eens, lieve, als ik een groote misdaad had gedaan en het was een schande voor u, my lief te hebben, zoudt gy uw naam, uwe familie, uwe eer, voor my over hebben? Zoudt gy het kunnen verdragen als men u om mynentwil vermydde; als myn naam u schandvlekte, zoudt gy dan toch moed hebben dien te dragen. Zoudt gy de wereld, die my een schelm noemde toch durven zeggen: ‘Ik heb hem lief!’ Ik heb eene vrouw gekend, die, dat durfde. Ook dit zal ik u verhalen, later.

Van u zal Goddank zulk een offer niet gevergd worden, maar beproef u zelve eens, en vertel my

den uitslag. Maar opregt, Eefje, zeg gerust, dat gy daartoe geen moed hebben zoudt, als gy gevoelt dat zulk een offer uwe kracht zoude te boven gaan. Denk niet dat ik u daarom minder beminnen zoude.

Ook heb ik u nog niet bepaald gezegd, welke godsdienst onze kinderen, als wy zoo gelukkig zyn die te bezitten, naar myn gevoelen hebben zullen. Dat onderwerp vereischt een brief à part. Nu moet ik waarlyk nog een nieuw vel nemen om u voor de duizendste maal te zeggen, dat ik u zoo bemin, myne lieve Everdine. Zoudt gy wel gelooven, dat ik hooger van my zelven denk, omdat gy my bemint? Ik moet toch zoo heel erg niet wezen, want anders zou zy my niet zoo hartelyk liefhebben. O, geef my die verzekering telkens weder, het is zoo zoet dat te hooren, ik kryg daar nooit genoeg van. En gy? Ik heb u lief Everdine, myne Everdine, ik heb u hartelyk lief boven alles myn meisje, myne bruid, myne vrouw!

VII.

Poerwakarta, 29 October 1845.

Heden morgen pas, heb ik een grooten brief aan myne lieve Everdine verzonden. Deze is bestemd voor de post van 5 November. Hoe is

het mogelyk, niet waar, dat ik, na zooeven zes vellen vol te hebben verzonden, nu reeds weder begin! Si en amour on n'a plus rien à se dire, on n'aime plus! En daar ik u nu wèl nog een beetje liefheb, heb ik u ook altyd nog wat te zeggen.

Gy schryft ‘uw zyn dáar en alle uwe ontmoetingen lyken wel op een roman!’ Waar het vandaan komt, weet ik niet, maar ik heb altyd van die kleine voorvallen, welke den eentonigen loop van het Indische leven afbreken. Reeds als kind ging er geen week om zonder iets, dat betrekkelyk interessant was. Ik geloof echter, dat niet zoozeer myne ontmoetingen met die van anderen verschillen, als wel de wyze waarop ik dezelve opneem. Ik heb in den laatsten brief veel kwaad van my zelven gesproken en naar waarheid en mag dus ook wel wat goeds zeggen, niet waar? Nu dan, ik geloof, dat ik fyn gevoel, en vry vlug opmerk en aan die twee omstandigheden heb ik het te danken, dat ik in korten tyd, lang leef of ten minste meer ondervind dan anderen in gelyke omstandigheden ondervinden zouden.

Als men een week en een hard voorwerp ergens heenwerpt, zal het weeke den vorm der dingen, waarmede het in aanraking geweest is, bewaren, en het andere geen blyk dragen van

die aanraking. Als gy nu eens in die voorwerpen verstand veronderstelt, - geest van opmerking - dan spreekt het van zelve, dat, dat voorwerp het meeste zoude te vertellen hebben, dat het meest impressie had ondervonden. Aan dat ‘impressionable’ van myn karakter is heel veel toe te schryven, ik geloof byna alles, wat ik ondervind. Ik zal u ter zyner tyd alles verhalen, wat my gebeurd is, ik zal een complete ‘confessie’ voor u doen, en dan zult gy zien, dat myne ontmoetingen alle aan die gevoeligheid, die vatbaarheid voor indrukken zyn toe te schryven. Dan zult gy waarschynlyk ‘zwakte’ noemen, wat ik nu uit eigenliefde nog den naam van ‘gevoel’ geef. Om een voorbeeld, dat voor de hand ligt, aan te halen - ik bedoel het voorval met dat meisje. - Iemand die minder impressionable, minder gevoelig, minder zwak geweest ware, had dat niet ondervonden. Maar het andere punt: ‘vlugge opmerking’. Dit gaat met het andere zamen en is eigenlyk hetzelfde. Iemand die gevoelig is van ligchaam, kleinzerig, douillet, - zal ook veel eerder een stoot, eene botsing, eene kwetsing opmerken, dan een verhard mensch. Die kleinzerigheid in het intellectuele, die spoedige kwetsing van het gevoel der ziel, heeft dus ook hare goede zyde, daar zy de fynere opmerking medebrengt en dit is toch

geen fout, maar waarlyk eene nuttige hoedanigheid. Een ander zoude van dat meisje niet meer weten dan dat zy Jufvr. Cateau heette, mooye oogen, zwart haar en eene leelyke taille had. Ik weet meer van haar, omdat ik gevoelde wat de toon beduidde, waarop zy zeide: ‘Met wien zoude ik anders ryden dan met Nikolaas!’ Over dit punt zullen wy in 1871, als wy onze zilveren bruiloft vieren, nog niet uitgesproken hebben. Onze oudste zoon zal dan Doctor in de letteren wezen of nog beter in de philosophie! De hemel geve dat die jongen minder gevoel, meer verstand hebbe dan zyn vader en een beter model heeft voor minnebrieven!

My dunkt, ik zie u lagchen, Eefje!

O, ik vind het zoo lief van u, dat gy wel van my afhankelyk zoudt willen wezen. Gy maakt my grootsch, Everdine. Gy zult niet van my, wy zullen van elkander afhangen. Ieder zal den ander als het hoofd beschouwen. Ik zal denken, dat ik leef om uwentwil en gy voor my. En toch, ja, ja, toch zal ik de baas wezen. (Dit laatste had ik niet moeten schryven, ik had het wel kunnen zeggen omdat ik u dan daarby een kus gegeven had om te doen zien, hoe ik het meen. Maar wie zal nu die kus overbrengen?) Ik geloof toch wel, dat ik pouvoir op Sophie krygen zoude, maar niet in 8

of 10 dagen. Ik wanhoop daaraan volstrekt niet, al is zy nog zoo independent. Groet haar en Henriette als zy reeds op P.S. mogten aangekomen zyn. Ik verlang zeer naar intimiteit tusschen myne aanstaande schoonzusters en my. Ik weet, dat myne lieve Everdine het niet behoeft, dat men haar opmerkzaam maakt, dat de positie van Sophie door meer dan gewone hartelykheid vergoed worden moet, dit zoudt gy uit u zelve doen, lieve, maar ik waarschuw u voor overdryving. Ik wilde niet gaarne, dat gy u bitse gezegden liet welgevallen, gy zyt daartoe veel te goed. Met al uwe zachtheid moet Sophie toch gevoelen, dat gy meer zyt dan zy. Belooft gy my dat gy my alles zult mededeelen, wat er tusschen u en haar voorvalt? Ik heb weinig menschenkennis. Wel is het myne studie sedert een jaar of acht, maar men heeft daarvoor meer dan tachtig jaren noodig. Ik leg er my echter op toe, tot nut en amusement tevens. Dit blykt u misschien uit myne brieven. Hoe het echter anderen zoo gelukt is, zonder eigenlyke studie iets te verkrygen, wat my uren denkens kost, begryp ik niet. Ik zie zelden, dat anderen zich zoo met ontleden bezig houden; - leert men de anatomie van de ziel, dan zoo veel gemakkelyker dan die van het ligchaam? Ik analyseer altyd en ik beschouw elke nieuwe kennis

de premier abord als een nieuw exemplaar voor de verzameling, die ik in myn hoofd bewaar, als een nieuw liedje, waarvan ik de wys wil leeren. Ik heb u ook bestudeerd, myne Eefje en ik heb u lief gekregen om kleinigheden waaraan gy zelve niet dacht. Op P.S. had ik natuurlyk geen tyd (!), anders had ik getracht de meisjes van buiten te leeren. Nu weet ik slechts hier en daar een enkelen regel van het versje.

Ik dwaal dikwyls, zeer dikwyls, maar hoe maken het dan anderen, die er geen hoofdwerk van maken en toch zoo beslissend hunne menschenkennis roemen?

Geene betrekking zoude my beter passen dan die van schryver dat heet, als ik my eerst een jaar of tien oefende en er my geheel op toelegde. Als ik fortuin had, genoeg om middelmatig te leven, geloof ik waarlyk, dat ik alle andere bezigheden, die my toch nimmer aanstaan, aan een zy zette. Uwe onlangs uitgedrukte vrees, dat ik dan te veel in hoogere kringen rond zou dwalen enz., was immers scherts? Ik zoude my juist laag by den grond houden, - ik zoude menschen schilderen en die vindt men niet hoog. Help my wenschen, myne Eefje, dat er een tyd mag komen, waarin ik my om den broode niet behoef te bekommeren, waarin ik acht uren daags menschen

zoek om de overige acht uren te besteden tot het opschryven van hetgeen ik gevonden heb. Ik zeg dit verkeerd, - voor het laatste heb ik drie maal meer tyd noodig.

‘Er is over Constance's jaardag niet gesproken etc.’ Het is lief, kiesch en welwillend, - maar lieve Everdine, is het dan zoo verschrikkelyk als iemand sterft? Is het dan niet waar wat er in het N.T. zoo uitdrukkelyk gezegd wordt, dat de dood zyne verschrikking verloren heeft? Is de hoop des wederziens zoo zwak, en het vertrouwen op een leven na dit leven zoo wankel? Zeggen wy niet ‘zalig zyn de dooden, die in den Heere sterven!’ en bouwen wy zoo weinig op die zaligheid, dat wy bevreesd zyn de kleine wond aan te raken, die ons daartoe onvermydelyk moest geslagen worden. Ik hoop, lieve vrouw, dat als ik vóor u mogt sterven gy op den jaardag van mynen dood zeggen zult: ‘Heden ging myn Eduard van my af, - dat smartte my zeer, hy werd opgeroepen om “naar huis” te gaan - dat verheugt my meer. Myn vreugde is grooter dan de smart.’ Daar hoort sterkte toe, lieve Everdine.... sterkte?.... Als men gelooft?.... Men kan het geen sterkte noemen, het spreekt van zelf.

Als gy er over denkt als ik, moeten wy elkander geene cadeaux maken. Ik vind dat alles wat wy

hebben, ons beiden behoort, of liever, - ik heb niets. Zouden wy door geschenken onze liefde beter kunnen bewyzen dan door vertrouwen? Ik geloof, dat gy dit wel met my eens zult zyn. Het staat, vind ik, zoo kinderachtig om iemand by wyze van toegift, beuzelingen te schenken, als men elkanders hart geheel en al bezit.

En toch zyn er velen, die meenen zouden, niet goed geëngageerd te zyn als men geene cadeaux had ontvangen!

O, de 19^{e} eeuw is nog verre van beschaafd!

Ik zal het als een geschenk rekenen, als gy my elken morgen wakker kust en zegt: ‘Eduard, het is tyd om op te staan, wy zullen elkander van daag regt liefhebben, niet waar?’

En 's avonds zal ik zeggen: ‘ik dank u voor uwe liefde van heden myne Everdine!’ en dan kus ik u.

Zie, dat zullen onze geschenken zyn.

En als wy sterven, zullen wy elkander danken voor het geheele geluk van ons leven, voor de bewezen hulp op de reis naar boven! Ik bedoel niet, dat gy of ik elkander nooit iets zouden mogen geven, maar ik houd niet van die geschenken de convenance die men in de bruidsdagen op een tafeltje legt, opdat de aanwezigen, die tot maatstaf zouden kunnen nemen om na te rekenen hoe lief men elkander heeft....

Maar toch, lieve bruid, zend my een lok uwer haren.

Zie zoo, nu heb ik afgeschreven wat ik heden avond te zeggen had. Voor vandaag zyt gy nu van my ontslagen. Gy slaapt op dit oogenblik al, het is half een. Goeden nacht, myne beste, ik wensch u zalige droomen en een bly ontwaken!

Deze brief lag nog ongesloten by my op het kantoor. Ik zat te werken. Daar kryg ik een klein briefje van myne protégée. Ik geloof, dat zy myn hulp inroept. Ik ga naar haar toe en zal u alles mededeelen. Vaarwel, lieve Everdine. Ik begryp er niets van, maar het schynt, dat zy ten einde raad is. O, kon ik haar helpen!

VIII.

Poerwakarta 5, 6, 7 en 8 November 1845.

Hartelyk beminde Everdine! Deze brief volgt onmiddelyk op dien welken gy 3 dagen vóor dezen zult ontvangen hebben. Tusschen het slot daarvan en dit begin zyn slechts weinige uren verloopen. Het laatst wat ik u schreef was dat ik een briefje van myne protégée had ontvangen, zooals gy haar noemt. Ik kom daarop straks terug. Ik vind het grappig dat men my meende te zien aankomen, het is eene verregaande arrogantie

van dien Mynheer Ligtvoet om zich als ik te kleeden. Gy schryft over een onweder. Heb ik niet regt gehad toen ik zeide dat men op bergen zyn' God als het ware, meer naby was? Het maakt op my altyd eene heerlyke impressie. Parkan Salak kaatst eigenlyk nog niet genoeg terug, maar als men in een bergkloof staat is het waarlyk imposant en ik heb wel eens gedacht aan de wetgeving op Sinaï.

Zyt gy indedaad driftig geweest, myne lieve .... geweest? Gy moet veel vermogen op u zelve hebben of gy zyt het nog, want gy hebt alle aanleg tot drift. - Foei, ik geloof er niets van, ik kan niet gelooven, dat gy ooit anders dan zacht geweest zyt. Ik zoude ook wel een beetje by Mevr. Noot in de leer moeten gaan, want ik ben nog maar al te geneigd om boos te worden. Wilt *gy* voor my Mevr. Noot wezen?

[Mevrouw Noot was een onderwijzeres van Everdine geweest.]

Gy schryft dat gy al zulk eene Oost-Indische kalmte hebt. Ik denk, dat dit nog zoo heel erg niet wezen zal. In een zekeren zin zoude het my genoegen doen, daar ik geloof dat het voor uw welzyn beter is maar lieve, beloof my toch, dat gy op dat andere punt warm, hartelyk zult blyven, dan zal ik er my ook op toeleggen om in andere

dingen wat kalmer te zyn. Ik zelf keur die kwikachtigheid hoogst af en zoude meenen dat het in een land als Indië zeer nadeelig is voor de gezondheid, maar er is geene hervorming moeyelyker dan die van zich zelven en tot nog toe ben ik, wat ongesteldheid aangaat er redelyk goed doorgerold. Gy vraagt my hoe ik er over denk om aanleiding tot treurigheid te vermyden. Uit myn vorigen brief zult gy reeds gezien hebben dat het my niet goed voorkomt. Men moet alles onder de oogen durven zien en niet terugbeven voor de herinnering aan een geleden verlies. En is de smart, die men by zich zelven bewaart, niet nog veel grievender dan wanneer men daarover met deelnemende personen ernstig spreekt? Ik begryp de zienswyze van de familie daaromtrent niet, doch ik ben maar weer blyde, dat gy het met my eens zyt, het doet my zoo genoegen als ik in dergelyke punten overeenstemming opmerk.

Ik heb een beetje gelagchen toen ik las: ‘Nicht keek my zoo *zeker* aan, toen ik zeide, dat ik aan u schreef wat ik dacht en gevoelde.’ Ook *ik* geloof niet, dat Mevrouw van der Hucht als meisje zóó als gy zoude geschreven hebben. Ik weet niet regt welke reserve men u toch wil opdringen. Al raadde de gansche wereld u achterhoudendheid aan, dan beroep ik my gerust op de uit-

spraak van uw hart. Het gesprek met Line (Caroline of Pauline?) en de Jufvrouw moet belangryk geweest zyn vooral om de positie van de laatste. En zy, die de bruid geweest is, en derhalve eigenlyk reden hebben zoude om een beetje wantrouwen aan te raden.... Er ligt iets edelmoedigs in, dat zy in weerwil harer eigene vervlogene hoop, toch het vertrouwen van anderen niet ondermynt. Hare omstandigheden, die uwer tantes en de laatstgehoudene gesprekken met Jufvr. Teunisz hebben my gedurig een verhaal voor den geest gehaald van dien nieuwen Noordschen schryver Bernard (dien ik u zeer aanbeveel, als gy iets van hem krygen kunt) getiteld ‘Tante Francisca.’ Daarin wordt het leven beschreven een er ‘Oude Vryster’ waarmede in onze domme onchristelyke wereld wel eens de gek wordt gestoken. Dit verhaal trof my zeer, toen ik het las, maar ik herinner my zeer goed, dat ik reeds lang vóor dien tyd nooit konde instemmen met den verfoeyelyken glimlach die dat woord gewoonlyk vergezelt. O, er gaat in menige ziel zooveel schoons van de aarde tot den Hemel terug, zonder dat het hier door iemand gewaardeerd is geworden en het is niet tot eer van de omringenden. Zy, die als zy niet blind en gevoelloos waren geweest, dat schoon hadden moeten opmerken,

dat menig hart nimmer een hart ontmoette, dat het verstond. Eene vrouw, die oud wordt zonder eene gelukkige liefde gekend te hebben, moet de heerlykste aandoeningen van haar hart versmoren, zy moet hare natuur (want het is onze Natuur om lief te hebben - wy zyn vonken van God, die geheel Liefde is) onderdrukken, hare dierbaarste belangen mag zy niet voorstaan en al jaagt het gemoed nog zoo luide in den boezem, zy moet geen woord laten verraden, wat er in dat miskend hart omgaat. Zy was toch ook eenmaal zoo jong als deze of gene, ook zy had hare droombeelden van huisselyk geluk, zy dacht er ook aan, dat het zoo zalig moet wezen ‘Moeder’ te zyn. Alles wat zy om zich ziet herinnert haar tergend aan haar gemis, eene vriendin heeft kinderen.... maar zy is geene Moeder, een andere is bruid en geniet volöp het heerlykste vergezigt van het leven, - *haar* is alles dor en woest; zy ziet kinderen, zy speelt en dartelt er mede, maar het is haar eene grief, want zy herinnert zich hoe vreesselyk hare kinderdroomen in rook vervlogen zyn. Zy mag niet zeggen wat haar pynigt, want men zoude haar bespotten als ook zy aanspraken op geluk maakte, zy een ‘Oude Vryster!’ Haar geheele leven is éene voortdurende kwelling. Zy blyft al tyd jong, want de

jeugd eindigt eerst by de vervulling der jeugdige wenschen en zy wordt tevens oud, want de tyd vraagt er niet naar of zy het geluk der eerste levensjaren gegrepen heeft. Voegt zy zich by de jongeren, dan zegt men: zie, zy wil ook nog aanspraak op jeugd maken! en de oude vryster wordt uitgelagchen. Doet zy met de ouderen mede, ook daar voegt zy niet, want haar hart kant er zich tegen aan om bedaard van alle hoop op levensgeluk af te zien en daarvan koelbloedig blyk te geven. Spreken mag zy niet want zy is geene persoon, - gevoelen mag zy niet, want de uitdrukking daarvan is bitter, mismoedig en beklemd by haar ongeoefend hart. Alles is voor anderen, niets voor haar! Eenzaam wandelt zy haar pad af, niemand bekommert zich over haar, niemand ziet naar haar. Zy is een speelbal, een spotterny voor ieder, die haar nadert. Dikwyls weigert men haar de gewone beleefdheid, want zy is meisje noch vrouw. Het is een tusschending dat schynt te bestaan om heen en weder gekaatst te worden, om verdrukt en geplaagd en bespot te worden.

Niemand steunt haar in lyden en druk, want niemand is de hare. Ieder is haar even vreemd. Alleén ligt zy op het ziekbed en zy mag nog van geluk spreken als zy middelen heeft om iemand

te betalen voor het opvangen van haren laatsten zucht, voor het sluiten harer oogen. Onbeweend daalt zy ten grave, niemand betreurde haar, want niemand kent haar. Een enkele zegt als hem gevraagd wordt: ‘wie wordt daar begraven? Het is niets.... het was een oude vryster.’

Het is verschrikkelyk zóo te leven, om zóo te sterven! En denk nu eens, dat in dat hart hetzelfde warme gevoel kan bestaan hebben als in het uwe, - misschien heeft zy dezelfde behoefte aan innige hartelyke liefde gehad als gy en ik, lieve Everdine, - misschien heeft zy het beeld van dezen of genen die haar later bedroog, trouw in dat hart omgedragen, - misschien was zy eenmaal vertrouwelyk in het uiten harer innigste gedachten....

O, men moet een Engel wezen om dan niet bitter te worden en de wereld te haten, die zooveel beloofde en zoo weinig gaf! Ziet gy, waarom ik er iets edelmoedigs van de Jufvrouw in vond, dat zy u geene vertrouwelykheid afraadde?

Waarlyk die voorzigtige menschen hebben gelyk. Ik heb u immers geen bewys op zegel gegeven, ik heb immers geen borg gesteld voor myne liefde. Wie zoude my beletten, morgen of heden nog dood-éénvoudig te zeggen: ‘Everdine,

het was niet waar, dat ik u lief had, ik heb u bedrogen!' Dan was ik een deugniet, dat stem ik toe, maar de wereld is vol deugnieten, ik kan er wel één van zyn. Maar waren wy getrouwd, dan zoudt gy my zeker met deze of gene geregtelyke acte in de hand kunnen dwingen u lief te hebben, niet waar? Dan waagt gy niets by vertrouwelykheid want gy hebt uwe belangen onder bescherming der wet gesteld. Het is om telagchen! Al hadt gy honderd voorbeelden voor oogen van meisjes, die haar vertrouwen aan onwaardigen geschonken hadden, dan nog zoudt gy myne liefde niet wantrouwen, niet waar myn lief meisje? Wy zullen de voorzigtigheid van anderen luid pryzen, maar en attendant in onze onvoorzigtigheid ons geluk zoeken. Wy wagen er immers niets by Everdine? Ik, ten minste, heb myne geheele toekomst op u gesteld en ik zoude ongelukkig wezen als gy my niet meer liefhadt en toch waag ik niets want ik vertrouw zoo geheel op uw hart. Ik word hoe langer hoe meer aan u gehecht, elke brief dien ik schryf, is het my, alsof ik u nader kom. Ik kan my in waarheid niet verbeelden, dat gy myne vrouw nog niet zyt, het komt my vreemd voor, dat er nog vaster band tusschen ons komen kan dan thans. Ik heb u zóo met geheel myn hart lief en ik ben zoo geheel de uwe, dat ik

lagchen moet om de maatschappy, die daaraan nog iets toe wil voegen ter bevestiging. Denk eens, lieve, als het mogelyk was, dat echtgenooten, als de liefde verdween, zoo maar van elkander konden afgaan, zonder omslag van regtbanken enz., zoudt gy dan toch wel vreezen, dat wy elkander ooit verlaten zouden? Ik geloof niet, dat gy daaraan denken zoudt.

Ik zoude gaarne zesmaal voor den regter willen verklaren, dat ik u trouw zal wezen, maar in het algemeen heb ik zeer anti-maatschappelyke idées over het huwelyk. Blyft men elkander beminnen, dan is er geen band noodig. Zoo niet dan is die band drukkend, onmenschelyk en immoreel. Verbeeld u eens, als gy uwe hand hadt gegeven aan iemand, dien gy niet liefhadt. Dat moet verschrikkelyk zyn! Als ik dergelyke onderwerpen aanroer, zoude ik nooit uitgesproken hebben. Myne hand is niet gaauw genoeg om u alles over te brengen. De denkbeelden verdringen elkander en zyn te menigvuldig om letter voor letter afgeteekend te worden. Als wy later een gerust leven leiden, en geheel voor elkander bestaan zullen wy te zamen veel schryven. Ons geheele leven zal eene wisseling van gedachten wezen en veel, waarover ik in deze brieven slechts vlugtig heenloop, zal ons maanden lang heerlyk bezig houden. En er zyn

menschen, die zich in het huwelyk vervelen! In 1841 ben ik door iemand, die pas een paar maanden getrouwd was uitgenoodigd om by hem te komen wonen, ‘omdat hy aan zyne vrouw niet genoeg gezelschap had!’ Arme menschen, - waarvoor leven zy toch, wat vervult by hen de plaats, die in ons hart door zoovele zalige aandoeningen wordt ingenomen? Waaraan denken zy als zy slapen gaan?

En toch, lieve beste Everdine, ik, die daar zoo zeg: ‘arme menschen!’, ik heb menigmaal diezelfde menschen benyd. Nog zeer onlangs (Zondag) had ik misschien aan zulk eene begeerte om ook zoo te zyn eene melancholieke stemming te danken. Een opziener van de kaneelkultuur sprak over een huis, dat hy gebouwd had. Hy wist juist wat hem de pannen kostten, hoeveel steen hy noodig had, hoe dik de balken waren. Ik was verdiept in allerlei gedachten en begon op zyn discours te letten. De ontevredenheid met my zelven, maakte dat ik alles van de zwartste zyde inzag. Ik riep my zelven toe: ‘wat hy weet en begrypt, wist gy niet, hy is een nuttiger, geschikter mensch dan gy!’ Ik was als het ware beschaamd over myne minderheid. Wat zyn myne groote droomen klein, by zyne kleine werkelykheid! Inderdaad, ik wenschte wel, dat ik my een

weinig meer konde toeleggen op het leven in den zin zooals zy het beschouwen. Gy zult my daaraan wel helpen willen, niet waar, lieve beste? Ik hoop my later te beteren, maar nu ik hier zoo verdrietig alleen ben, kan ik daar nog niet veel aan doen. Ik zal wel zorgen, dat ik van deze werkzaamheden met eer afkom, zooals gy met alle regt van my verlangt, maar die ‘heilige yver’, dien gy in my vooronderstelt, is zoo heel erg niet, ik benyd den dommen Nikolaas, die zyn geheele ziel in zyn officieel inktkokertje kan wegstoppen. Als men dien man slapende, onverwachts wakker maakte, zoude zyn eerste woord van schrik wezen: ‘brievenboek, - dertig cents, - No. zoovéel gecopieerd,’ of zoo iets. By dien man is harmonie tusschen zyn innerlyk en wat hem omringt, - zyn hart en zyne schryftafel bieden hem dezelfde voorwerpen aan, - hy behoeft niet 's morgens aan het werk gaande, eerst zyne gedachten den weg te doen afleggen, dien ik moet doorloopen, vóor ik het goed weet, dat ik daar zit om dit of dat te doen; het is niet gemakkelyk en men moest het eens weten hoeveel moeite my soms de eenvoudigste zaak kost. Er zyn oogenblikken lieve Everdine, waarin ik geen eenvoudige optelling doen kan! Ik weet zeer goed, dat men my voor bekwaam houdt, (lieve Everdine, noem dit

geene verwaandheid; opregtheid gaat boven modestie, denk dat ik zoo aan u schryf) maar men beöordeelt my verkeerd. Ik veronderstel, dat gy nooit iets van J.J. Rousseau hebt gelezen, maar die man had dezelfde ongeschiktheid voor het dagelyksch leven. Hy was bevreesd, dat hy zyne kinderen geene goede opvoeding zoude kunnen geven en deed ze in een vondelingshuis en toch was hy zelf de schryver van het heerlyke werk ‘Emile, ou de l'éducation’; ik heb dat werk en hoop u later daarin eenige schoone, stoute passages aan te wyzen. Rousseau zag het zelf in, dat hy in de wereld niet paste, daarom zonderde hy zich af, en schreef. Het publiek stond verstomd over zyne wysheid, men waardeerde zyn werk, hetgeen blykt uit de vele vyanden, die hy had, omdat men zyne meerderheid gevoelde, - men deed hem herhaalde aanbiedingen om een post of zoo iets aan te nemen. Hertogen en prinsen riepen hem om hunne kinderen op te voeden, om hun minister te wezen, men wilde zyn gevoelen weten over staatkunde, staathuishoudkunde, financiën, - men wilde zyne fortuin maken, - alles wees hy af, want hy wist, dat hy tot niets bekwaam was, dan tot denken. In de wereld echter heeft men menschen noodig, die tot alles bekwaam zyn, behalve denken. Ik geloof, lieve

Everdine, dat gy ook meent, dat ik bekwaam ben. Het is niet zoo. Ik denk niet zoo stout, zoo verheven als J.J.R. maar zyne onbekwaamheid voor het dagelyksch leven heb ik, helaas geheel en al. Op Natal was ik juist aan het nadenken van een uitgebreid plan om de hollandsche geldmiddelen te herstellen, toen ik in myne eigene kas geld te kort kwam. Toen ik kommies by de Rekenkamer was, heb ik een werk, dat my jaarlyks opgedragen was, geheel in de war laten loopen en naderhand is het door een jong inlandsch kind zeer goed waargenomen. Toen ik nog school ging, kende ik nooit myne les, en ik heb nooit het werk afgehad, dat my in vakantie-tyd was opgedragen. Dit is niet overdreven, maar letterlyk waar. Hier op Poerwakarta weet ik nog den weg niet, en toen ik op de Rekenkamer al een jaar gewerkt had, ben ik 's morgens eens de verkeerde trap opgegaan en ik had moeite myn kamer te vinden. Ik ben menigmaal in de verzoeking geweest om alle hoop op avancement geheel op te geven en ergens klerk te worden om volstrekt niets te doen dan te copieëren, ten einde niet genoodzaakt te zyn my toe te leggen op zaken, die my walgen. Er moet een sterke prikkel zyn, die my er toe dryft om notitie te nemen van hetgeen er voor my ligt of ik behan-

del het met een dwalend, afgetrokken hoofd en ik mag van geluk spreken, dat myn werk nu en dan goed uitvalt.

Lieve, beste Everdine, wilt gy er u wel een beetje mede bemoeyen, als wy byeen zullen wezen, wilt gy er wel op letten, dat ik voor het dagelyksche zorg? Ik ben zoo geneigd om aan uwen raad gehoor te geven, maar gy zult aanhoudend met myne afgetrokkenheid te kampen hebben. Als ik eene betrekking verwaarloosde zoude het verschrikkelyk voor u en my zyn, wilt gy er het oog op houden?

Zonderling is het misschien, dat ik zelf uwe hulp inroep tegen my zelven, het is alsof een dronkaard zeide: ‘houd my vast, anders loop ik in 't water!’ Laat het wezen hoe het wil, ik bouw er op, dat gy my helpen zult. De bovenstaande regelen zyn nog altyd een klein uitvloeisel van myne onaangename stemming, die misschien daaruit alleen is voortgekomen, dat ik my begon wys te maken, dat ik een dom, ongeschikt schepsel was. Om u niet te bedroeven, zal ik u zeggen, dat de Resident hier wèl met my tevreden is. Maak u dus daaromtrent niet ongerust myne lieve, ik verzoek uwe hulp slechts voor den vervolge. Dat gy myne woorden niet letterlyk hebt overgebracht aan Sophie is goed, beste, maar ik

had niet zonder nadenken zóó geschreven en ik zoude het nog altyd goed vinden, maar doe zoo als gy het beste denkt. Sophie zoude my dat woord van ‘bitsheid’ vergeven en zy zoude er niet kwaad over zyn al zeide zy anders. Groet haar in het byzonder van my, ook Henriëtte natuurlyk. Uw gevoelen, dat Sophie nu moet trachten alles by te leggen, kan ik niet goedkeuren. Vooreerst: is het wel waar, dat zy alleen schuld heeft, wy hebben altyd maar van eenen kant gehoord en is dat wel billyk? Is het wel zoo zeker dat zy onwaarheid spreekt als zy aanmerkingen op Van der Hucht maakt? Ik houd veel van hem, maar billykheid gaat boven vriendschap en als de schuld aan beide kanten gelyk staat, zoude ik nog hare party kiezen. - Hy heeft niemand noodig en zy is in het onderspit, terwyl bovendien zy, als zy myne schoonzuster is, my nader is dan hy. Alle deze beschouwingen vervallen echter, als zy veel schuld heeft want het regt gaat boven alles, maar is dit zoo?

Nu zult gy zeggen, schuld of onschuld is hetzelfde. Zy moet trachten vrede te maken. Ik geloof neen. Als zy onschuldig is dan in geen geval, is zy schuldig dan had zy het eerder moeten doen. Nu zy op het oogenblik als het ware van v.d.H. afhangt, zoude het lafhartig

wezen om een vriendelyk woord te bedelen. Ik denk hierover anders dan de meesten. Gewoonlyk zegt men: ‘hy of zy moet de minste wezen omdat die persoon in jaren, stand, betrekking etc. lager staat, en afhankelyk is. Ik geloof, dat de meerdere moet toetreden want het valt veel gemakkelyker, dewyl aan zulk een handeling geene verkeerde uitlegging kan gegeven worden. Als v.d.H., haar hare verkeerdheden vergeeft en voor de zyne vergeving vraagt, handelt hy edel, grootmoedig. Als zy zulks doet, ware zy daartoe door de omstandigheden gedwongen en het zoude een laagheid wezen. En al ware het niet, al deed zy het met een opregt hart, dan nog zoude men haar van laagheid verdenken of althans zy zoude het meenen dat men haar verdacht en dat is van haar niet te vergen, dat kan zy niet dragen.

Gy hebt my waarlyk groot genoegen gedaan door zoo belangstellend over myn' broeder te schryven. Ik geloof vast, dat hy in Indië blyven zal; dan zal het my een waar genot wezen u by elkander te zien. Ik acht niemand zoo hoog als hem en toch loopen onze idées over veel dingen zoo verre uiteen, dat wy gedurig kibbelen. Onlangs nog op Batavia werd er uit een verschil van gevoelen een heel onaangenaam discours geboren, scherp, stekelig in 't kort zóo, dat iemand,

die ons hoorde, zou gemeend hebben, dat wy vyanden waren. Op eens hielden wy op en zagen elkander aan en zoudt gy het gelooven, myne Eefje, wy vielen elkander schreyend om den hals, zoo trof het ons, dat wy ons door drift hadden laten vervoeren.

Den brief aan uwe grootmama zal ik schryven en zoo mogelyk nog by dezen brief aan u toezenden, dan kunt gy er wat by schryven.

Ik vind het zeer passend, dat ik aan die Dame schryf, als zy u in uwe jeugd eenigzins heeft verzorgd en het is lief van u, dat gy u het kwade niet zoo zeer herinnert als de goede meening.

Ik had al naar Holland geschreven om een consent, maar de brief was nog niet weg, toen men my zeide, dat het niet noodig was en dus heb ik om myne ouders de moeite te besparen (want daar is veel omslag by door de legalisatie der handteekeningen van den notaris, waarvoor het stuk naar den Haag moet) onder aan geschreven, dat het niet behoefde. Ik zal er echter nog eens naar laten informeren op Batavia en als het vereischt wordt, daarom met de Landpost over Singapore vragen. Dit gaat zeer snel.

Welke stukken hebt gy noodig, myne lieve, weet gy dat?

Ik wil u een kleine vertelling doen, die in zoo-

verre van andere vertellingen verschilt, dat ik niet begin met: ‘er was eens’, maar ‘er zal eens wezen’. Luister goed, myne lieve, het gaat u direct aan. Er zullen eens in zeker jaar op zekeren dag twee menschen hun trouwdag vieren. Beiden zullen vroeg opstaan, want zy zullen denken, dat die dag te schoon is om te verslapen. Zy zullen God danken, die hen voor elkander in het leven liet en zy zullen een huisselyk feest vieren. Omtrent zoo iets heeft de verhaler zyne eigene ideën en hy verzoekt de lezers of hoorders hem toetestaan dat hy de feestviering naar zyn fantaisie inrigt. Er zal niet gedanst worden of gespeeld, er zal tournooi wezen noch carousselryden en er behoeft niet eens hoerah geroepen te worden. Als die menschen een tuin hebben waar men 's middags lief zitten kan of anders in een binnenkamertje, zult gy hen zien, digt byeen. De man heeft een klein pakje in de hand en de vrouw, die thee schenkt (ik laat hier een voornaam gedeelte van de scène weg, - ik heb nog geen antwoord op myne vraag of ik stout mag wezen), de vrouw vraagt:

‘Wat heb je daar, Eduard?

‘Papieren, lieve. Wilt gy, dat ik ze u voorlees?’

‘O, ja, als het iets belangryks voor my is.’

‘Dat juist niet, het is niets nieuws voor u.’

(Dan wordt de vrouw nieuwsgierig en dwingt hem vriendelyk om toch te zeggen wat het is. Eindelyk geeft hy toe en begint te lezen:

'Parakan Salak, 29 Septr. 1845, Dank, hartelyk dank, beste lieve Eduard, dat gy my zoo spoedig....'

(Dan laat de vrouw een kopje vallen en springt naar hem toe).

'Lieve Hemel, dat is een brief van my..... dat is myn schrift...

'Juist, lieve Everdine, het zyn alle uwe brieven. Ik heb ze den dag na ons huwelyk in een pakje gesloten en ze na dien tyd niet weder willen lezen, om heden dezelve voor het eerst terug te zien. Hebt gy myne brieven ook nog, lieve beste vrouw?'

(In een wip is zy weg en haalt ze. Dan worden de oogenblikken herdacht, toen men trouw beloofde, de brieven worden voorgelezen en de vriendelyke glimlach en de handdruk en de kussen mogen het getuigen, dat zy zich niet bedrogen hebben in 1845. O, dat zal een zalig oogenblik wezen!

Dan worden de brieven zorgvuldig weggesloten tot een volgend jaar, en elk jaar zullen zy op nieuw zeggen: 'neen, neen wy hebben ons niet bedrogen, wy hebben woord gehouden!

Dat geve God, lieve, beste Everdine. Hoe

vindt gy die vertelling, dien wakenden droom uit de toekomst?

Gy vraagt zoo belangstellend naar myne familie. Dat ik een burgerjongen ben, weet gy reeds. L'homme est..... un étrange problême.

Zoudt gy het kunnen gelooven, dat myne lieve, dat ik die waarlyk geheel en al op uw hart vertrouw, die groote opofferingen van u zoude durven vergen uit naam onzer liefde en voor wien derhalve alle kleingeestige bezwaren geheel en al moesten wegvallen, - zoudt gy wel gelooven, dat dat onderscheid in stand (dat werkelyk bestaat) my hindert, dat ik er my dikwyls verdrietig over maak? Ik gevoel zeer goed myn waarde, ik weet, dat ik hooger sta dan menigeen die tot den aanzienlyksten stand behoort, ik zoude my zeer goed overal op het standpunt weten te plaatsen waar ik staan wilde en toch, ben ik kinderachtig genoeg om den goeden degelyken burgerstand, waartoe ik behoor, te minachten, - neen dat is het woord niet, ik had moeten zeggen, dat het my moeyelyk valt dien nu en dan niet te verloochenen, uit vrees welligt, dat ik zoude beschouwd worden als daartoe geheel en al te behooren en dit is zoo niet.

Gy, lieve Everdine, bewoondet in Amsterdam een mooi huis, in een aristocratische buurt, niet

waar? Gy schreeft in uwen laatsten brief ‘hoe menigmaal heb ik misschien het huis uwer ouders voorbygewandeld zonder te weten, enz’. Dat is waar, lieve engel, maar als men het u had kunnen voorspellen, zoudt gy misschien den neus opgehaald hebben voor een echtgenoot, wiens ouders slechts op den Haarlemmerdyk wonen. Ik had u beloofd, nooit weder van dat onderscheid in stand te spreken maar lieve, ik denk er toch aan en ik moet immers geene gedachte voor u verbergen? Laat my dus voortgaan. Uw adel hindert my volstrekt niet, ik wenschte, dat gy gravin waart, - ik houd veel van adel, ik heb er een soort van eerbied voor, wat men ook over de gelykheid zeggen moge, maar er is een ander verschil van stand, wat my altyd drukte, het is de kloof tusschen den steedschen koopmanstrots en den nederigen burgerman, - tusschen den man, die op de beurs zyn pilaar heeft en den man die zyn patroon by de pilaar moet opzoeken - tusschen den man, die eene loge in de komedie huurt en den man, wiens vrouw ‘Jufvrouw’ heet. Begryp my wel, lieve, tot waarlyken adel zoude ik my kunnen opheffen, - tot koopmansadel (die toch wel beschouwd, nonsens is) nooit. Ik zie wel kans om my in den Haag te familiariseren. In Amsterdam op de Keizersgracht echter, niet! Ik was eens

met den jongen van der Hoeven buiten by den Heer Kistenmaker (ik weet niet of gy hem kent, hy spreekt zoo door den neus, - zy is een Jufvr. Van Wyk). Ik sprak met Mevrouw, die behagen in my scheen te scheppen, zy liet my platen zien en ik was zeer ‘makkelyk.’

Op eens vraagt zy my: ‘Waar woon je in Amsterdam?’ Ik begon te stotteren en met heel veel moeite bragt ik het er uit. Ik geloof stellig, dat als Bram er niet by geweest ware, ik een leugen zou geantwoord hebben, uit valsche schaamte. Den geheelen dag sprak ik geen woord meer, ik zat op heete kolen en was verheugd toen wy weder naar Duinlust vertrokken. Toen kon men desnoods die kinderachtigheid door myne jaren verontschuldigen, maar thans nu ik waarlyk veel ondervonden heb, nu ik daarboven geheel moest verheven zyn, thans nu ik zoo menigmalen den baas gespeeld heb over adel van allerlei soort, thans schaam ik my nog het te zeggen, dat ik een burgerjongen ben, die op den Haarlemmerdyk woonde. Zeg niet, dat gy er niets aan hecht, zeg dat uwe liefde sterker is dan het vooroordeel, maar ontken niet dat dat vooroordeel werkelyk bestaat. Ik erken ook dat het gek van my is, ik heb te veel achting voor u dan dat ik niet denken zoude dat een braaf, goed mensch uit den burger-

stand u liever is dan een deugniet, die naast u woonde, en toch blyft die valsche schaamte in wêerwil van alle bedenkingen altyd by my bestaan.

Myn vader is indedaad een achtenswaardig man, die echter voor velen niet gemakkelyk is om mede om te gaan, dewyl hy zich maar niet verbeelden kan, dat men hem niet altyd gehoorzaamt. Hy is nu byna zestig jaar. Hy heeft een zeer goed voorkomen en is zeer sterk en gezond, - alleen klaagde hy op het laatst een beetje, dat hy pyn in de maag had, hetgeen als men zyn langdurig zeevaren nagaat, als een gevolg van fatigues niet te verwonderen is. Hy spreekt gaarne en goed, en heeft veel invloed op de menschen, die hem kennen. Hy noemt de meeste menschen, als hy familiair er mede is: ‘jongetje’. Daar zult gy om lagchen, maar men neemt hem zoo iets nooit kwalyk. Als gy eenige maanden vroeger gearriveerd waart, hadt gy in het logement by Faes kunnen zien, hoe men ontzag voor hem had. Ofschoon oud en van de vorige eeuw verzoek ik u myn vader toch niet te verwarren met menschen als Beek. Vader spreekt gaarne met dames en is, hoewel hy van het jaar 98 af (reken eens welk een tyd) op zee heeft gezworven, zeer beschaafd. Hy is goedhartig en zelfs

al te week van hart, - en daardoor ligt te misleiden, vooral door een zacht woord. Als het my voegt, u fouten van hem te zeggen dan geloof ik, dat het - neen dat weet ik niet.

Myne moeder is even oud, zelfs nog een jaar ouder. Hare ouders, die ik echter nooit gekend heb, woonden in Friesland en hadden vermogen, hetgeen in den Franschen tyd te niet is gegaan. In hare jeugd heeft zy veel leed gehad en geloof ik met hare zusters, werkelyke armoede geleden, maar daar zy veel geestkracht heeft, het hoofd altyd goed boven gehouden. Na het huwelyk was dat natuurlyk beter maar toen had zy gedurig te worstelen met een zenuwachtigheid, die haar belette datgene te wezen wat zy anders met haar scherp verstand zyn konde. Ik heb veel van die aantrekkelykheid van haar overgenomen, maar niet in zóo hoogen graad. Moeder is overdreven gesteld op hare kinderen, als er in Moederliefde iets overdrevens wezen kan. Het is compleet eene soort van jalousie. Toen myne zuster trouwde, konde zy zich maar niet verbeelden, dat er nu iemand meer regt op haar dochter had dan zy, en nu myne zuster reeds sedert veel jaren gehuwd is, bestaat dat nog altyd. Moeder is als haar gemoed in rust is, zeer vlug en yverig. Als zy gekleed was, zoude men haar (in 1838 ten minste)

aan haar postuur voor een meisje houden. Zy is zeer hartelyk en niets krenkt haar meer dan koelheid. Er is niemand in staat haar zóo te beminnen, als zy wel verlangen zoude en dat veroorzaakt wel eens, dat zy meent gemankeerd te zyn, al is dat werkelyk het geval niet, en dit heeft vader ook.

Beiden zyn zeer godsdienstig en hebben hun uiterste best gedaan om ons, zooveel de middelen toelieten, goed op te voeden. Dat het niet byzonder goed is uitgevallen met dat sujet in Indië, is hunne schuld niet. Als ik een deugniet was, zoude het geheel en al myne schuld zyn.

Myn zuster, die nu al 36 jaar is, trouwde een jaar of tien geleden, en heeft reeds 4 of 5 kinderen. Ik kan u niets dan goeds van haar zeggen. Zy is geheel niet voor de wereld opgevoed maar zeer huishoudelyk. Gedurende de ongesteldheden myner Moeder, zorgde zy trouw voor ons, jongere broêrs, ik hield altyd veel van haar, maar eigenlyk meer als moeder want tien jaar verschil is veel by kinderen. Zy heette Catharina; - uit overmaat van bourgeoisie noemde men haar Kaatje, een naam waaraan ik altyd een verschrikkelyken hekel had en zy zelve ook. Het zal u weder een kleinigheid toeschynen, maar daar ik wist, dat een harer kinderen naar haar genoemd was, heb ik my onlangs by Jan geïnformeerd,

hoe men die kleine noemde en ik moet u verzekeren, dat het my geen gering genoegen deed te hooren, dat het kind voluit Catharina genoemd werd. Begrypt gy wel, lieve Everdine, dat het my niet zoo heel gemakkelyk valt myne valsche schaamte zoo geheel te overwinnen en u al die kleingeestige hoekjes van myn hart te laten zien?

Myne zuster is getrouwd met een zoon van den Heer Abrahamsz die vroeger op den Binnenkant woonde en nu geloof ik op de Geldersche kade. Die familie is zeer respectabel maar van myn zwager houd ik niet. Ik geloof, dat het een goed mensch is, maar wy passen niet by elkander. Hy heeft een perfecte opvoeding genoten, maar efforçeert zich, geloof ik, om ouderw tsch te zyn. In zyne jeugd wilde hy varen en kwam by mynen Vader, die hem zeer ‘gedresseerd’ heeft. Vroeger woonde hy met myne zuster in Middelburg. Hy was kapitein op een mooi schip, ‘de Zeeuw.’ Eenigen tyd geleden heeft hy schipbreuk geleden en daarby een groot gedeelte van hetgeen hy nog bezat, verloren. Op het oogenblik is hy weder kapitein, ik geloof voor het huis van Kerkhoven, uw oom. Hoe toevallig, niet waar?

Nu volgt myn broeder Pieter. Deze is byna geheel het tegenovergestelde van my. Hy was altyd bedaard en ik ondeugend. Hy heeft yverig ge-

studeerd en zelfs te yverig, want hy heeft er zyne gezondheid misschien by ingeschoten. Even voor myn vertrek werd hy beroepen als Dominé te Woudsend in Friesland. Vandaar is hy beroepen naar den Helder, waar hy op dit oogenblik nog staat. Ik hoor, dat hy zeer bemind is, maar niet heel mooi preekt, wat de voordragt aangaat. Pieter was altyd braaf, geloof ik, maar ik kon niet met hem overweg omdat ik my verbeeldde, dat hy my myne gebreken te meesterachtig onder het oog bragt. Wy verschilden 7 jaar, dat is te veel om myn makker en te weinig om myn meester te wezen. Deze is getrouwd met eene zuster van myn zwager, ik herinner my weinig van haar, ik heb haar wel ontmoet maar dacht er toen weinig aan, dat zy myne schoonzuster worden zoude. Ook daar zyn reeds twee of drie kinderen - echte domineeskinderen, naar ik hoor, dat is: een beetje ondeugend, hetgeen ik gaarne zie.

Myn broeder Jan zoude nu moeten volgen die 3½ jaar ouder is dan ik. Ik heb een uitstekend hoog idée van hem, gy weet dat hy myn vriend is. Ik mag dus niet veel van hem zeggen om niet partydig te wezen.

Dan volgt zeker persoon, die op deze plaats niet over zich zelven zal uitwyden, dat is onnoodig omdat hy waarlyk wel zyn best doet zich in een

uitvoerige correspondentie te doen kennen, met al zyne gebreken en zwakheden en tevens wat er goeds in zyn mag.

Myn jongste broeder, Willem, was 3 jonger dan ik. Die lieve jongen is dood. Hy is op zyn 17e jaar in de Noordzee verongelukt. Ik zal hem altyd blyven missen; hy was myn makker, myn protégé. My dunkt, men houdt altyd meer van den zwakkeren, den jongsten. Hy was een opregte jongen, die tot alles goeds te leiden was. Het is nu reeds zes jaar geleden en sedert dien tyd draagt myne moeder nooit een of ander sieraad, geen speldje of ringetje of zoo iets. In eene kast hangt nog alles wat tot zyne kleeding behoorde; daar mag niets aan veranderd worden. Wy allen zullen voore treuren over den dood van dien armen jongen, maar niemand zooals moeder, die zoo vatbaar voor smart is.

Ons huis stond, de poore inkomende, aan de linkerhand, voor men aan de eerste brug komt, misschien hebt ge den naam wel eens gelezen die in de zykamer voor het glas stond. Ik herinner my nog dagelyks namen, die ik alleen dáarvan ken en welke machinaal in 't geheugen gebleven zyn. Boven vóor was de kamer van myn broeder en boven de zykamer, een klein kamertje van de kinderen. Daar hadden wy een tafeltje, drie of

vier tabouretjes, een boekenkastje en eenige plaatjes aan den muur. Reeds langer dan zeven jaren ben ik weg en als ik nu tehuis kwam, zoude ik daar alles juist zoo terug vinden als ik het verlaten heb. Myn broeder verhaalde my, dat moeder daar dikwyls heenging, de boeken van de plankjes nam, ze één voor één afstofte en dan dezelve weer neerzette zooals ze gestaan hadden. Achter op de plaats staan op het oogenblik nog twee bloempotjes, een rozenstruik en een geranium, die door moeder met moeite en zorg in het leven gehouden worden, omdat ze van my waren. O, er ligt zoo iets heiligs in die moederliefde, die zoo yverig alle voorwerpen van een vertrokken kind vast houdt. Ik word ernstig gestemd als ik aan de vrouw denk, die met zooveel liefde ons opvoedde, wie niets te zwaar viel voor hare kinderen en die nu zoo alléen haren ouderdom doorleven moet. Ik weet wel, dat men niet juist daar blyven moet waar men geboren is. De beschaving wint door verspreiding en hy vooral, die geene fortuin bezit moet er in de eerste plaats al wat geoorloofd is voor over hebben om in zyn onderhoud te voorzien, maar toch het is zoo hard, dat ouders meestal zoo door hunne kinderen verlaten worden. Het zoude my altyd zulk een genot zyn als ik in de mogelykheid was, hunne

laatste levensjaren te vervrolyken. Gy zult zeggen dat er toch nog myne zuster is en myne beide andere broeders? Dat is zoo, maar ieder heeft betrekkingen en omstandigheden, die het beletten om dat voor onze ouders te zyn wat zy wel verdienen. Myne zuster heeft hare kinderen en kan natuurlyk maar een klein gedeelte van haren tyd besteden om Moeder gezelschap te houden. Myn oudste broeder is aan den Helder en kan slechts zeer enkele malen tehuis komen. Jan is, als hy te huis is, meestal in Utrecht waar zyne vrouw woonde, - thans zal hy bovendien zwaar gebukt gaan onder het verlies zyner lieve Mine. Ik ben ook zoo ver weg en zal ook spoedig nadere betrekking hebben dan myne ouders. Gy moet my meer zyn dan zy. Dit is in eenen godsdienstigen zin en maatschappelyk beide, niet alleen geoorloofd maar het wordt zelfs voorgeschreven, - maar toch lieve Everdine het is zoo hard, dat zy op hunnen ouden dag zoo verlaten zyn. Myn vader heeft een zeer klein vermogen. Ik geloof, dat hy wel zoude kunnen ophouden met werken, doch zoude dan zeer zuinig ergens buiten moeten gaan leven. Dit ware wel goed, want myne ouders hebben weinig behoefte en dus niet veel noodig maar ik ben bevreesd, dat vaders gemoedsgesteldheid het niet zoude toelaten om stil te leven

op een dorpje. Hy is overal geweest, in alle mogelyke landen, zoo in Europa als in onderscheidene koloniën; 47 ĵaar lang heeft hy de geheele wereld doorkruist, en zal zich nu niet kunnen schikken in rust. Het zoude hem zoo ledig wezen. Dat geeft een verdrietig humeur en ik twyfel er aan of myne ouders, die anders hoogst liefhebbend voor elkander zyn, dan wel gelukkig zouden wezen. Ik zie de toekomst heel donker in, op dat punt en ik heb er wel eens aan gedacht om met opoffering myner geheele carrière naar Holland te gaan. Ik zoude daar wel ambachtsman willen wezen, als ik slechts daardoor de laatste dagen myner ouders kon veraangenamen. Ook dit echter is een droom, die door de omstandigheid altyd ydel blyven zal.

Zaturdag morgen. Ik ben zeer opgehouden, lieve Everdine, ik had gedacht nog veel te schryven, doch ben genoodzaakt dit weder uit te stellen. Misschien zult gy een beetje boos wezen, dat ik niets van Cateau schryf, ik wilde dat voor het laatst bewaren. Ik wil u nu maar even zeggen, dat zy my om raad gevraagd heeft. Die Mevr. P. is haar moe en heeft haar het verblyf opgezegd tegen den 20^{en} Novr. Het arme kind weet niet, waar zy heen moet. Zy vertrouwt my nu, geloof ik, geheel. Het heeft lang geduurd. Zy weifelde

eerst telkens tusschen de noodzakelykheid om zich aan iemand te hechten en wantrouwen op een vreemde. Nu schyn ik haar niet meer vreemd te wezen. Het spyt my, dat ik u dit alles nu zoo haastig moet schryven. Ik wilde zoo gaarne, dat gy regt wist op welk een voet wy staan. Ik heb haar een paar briefjes moeten schryven waarvan ik afschrift gehouden heb om ze u letrerlyk te kunnen mededeelen, gy hebt daar regt op. Ik ben waarlyk in een interessante positie, vertrouw er vast op, dat ik u alles zal mededeelen zelfs dat wat misschien niet goed is. Schryf my uitdrukkelyk of gy my ook in dat punt geheel en al vertrouwt, dat zal my kracht geven om te doen wat goed is, al was de schyn tegen my. Schryf my dat, lieve, beste Everdine. Ik heb u hartelyk lief, maar dat meisje heeft regt op myne hulp. Zy weet dat ik u liefheb en zy groet u als zoodanig.

Als ik haar helpen kan zal ik ridderlyk handelen, zonder om te zien maar ik vertrouw daarby op uw hart, Everdine, veroordeel my niet! Woensdag meer. Dan hoop ik u den brief voor uwe grootmama te zenden. Uw brief aan myne ouders is zeer lief, beste, ik zal er wat byschryven en met de Landpost verzenden. Zy zullen zeer in hun schik zyn met eene dochter, die zoo hartelyk

schryft en zy zullen een goed idee van myne Everdine hebben, dat beloof ik u.

Vaarwel myn Engel. Ik heb u hartelyk lief. Ja nog twee maanden! Vaarwel lieve, beste, vaarwel tot Woensdag.

Uw Ed.

Ik heb nog een oogenblikje uitstel en den brief weder opengemaakt om u nog eens te vragen of er ook iets in myne verhouding tot dat meisje is, dat u hindert? Wees geheel opregt, - ik moet dat goed weten, want ik mag u niet grieven, daar onze betrekking boven alles moet gaan. Sluit geene onaangename gewaarwording in uw hart, ook het geringste niet. Kan ik daar vast op aan?

IX.

Poerwakarta, 10 November 1845.

Ik ben een beetje bevreesd dat ge boos op my zyt, lieve Everdine, omdat myn laatste brief hoewel lang genoeg niet datgene bevatte wat u misschien meer interesseerde, namelyk tyding van myne nieuwe Poerwakartasche kennis. Ge zult wel begrepen hebben hoe dit kwam. Ik dacht den vorigen brief bedaard te kunnen afschryven, en had die historie voor het laatst bewaard, hetwelk echter buiten myne schuld mislukte. Ik beloof

u het dezen keer beter te zullen maken. Eerst wil ik u echter nog zeggen dat ik heden uwen brief van 4 à 6 November ontvangen heb. Aardig is het dat ik telkens uwen laatsten brief het meest liefheb, en ik ben als het ware die lieve lettertjes dankbaar omdat ze my zoo duidelyk zeggen dat gy my toch nog een weinig bemint, in weerwil van de slechte rapporten die ik u telkens van myzelven geef. O, het is niet moeyelyk om zyne gebreken te openbaren als men weet dat de bekentenis door een liefhebbend hart wordt opgevangen. Uwe brieven maken my waarlyk gelukkig. Misschien weet gy het zelve niet hoe heerlyk gy uw geheel hart daarin laat spreken. Ik ben trotsch op de liefde van een meisje die zoo weet lief te hebben. Niet alle menschen zyn daartoe in staat. De beste menschen hebben het meest lief, en ik geloof dat zelfs een deugniet goed te maken ware als men hem maar leiden kon om iets anders lief te hebben als zich zelven. Men beschouwt alles uit een geheel ander oogpunt, en brengt alles met datgene in verband wat ons hart bezighoudt. Er is iets heiligs in eene soort van vereering die toch niet stootend is voor het godsdienstig gevoel; liefde is eene soort van godsdienst. Mag ik het zeggen dat ik die u waarschuwde voor dweepen, zelf dweep? En toch het

is zoo, ook ik kan my niet voorstellen dat onze toekomst teleurstelling wezen zal. Lieve, lieve Everdine, wat zullen wy gelukkig zyn!

Weet gy wel dat wy heel anders beminnen dan anderen. Vindt ge ook niet? Ik ten minste kan my niet verbeelden dat die honderde menschen die er dagelyksch trouwen, zóó zyn als wy. Elk ander meisje zou my te flaauw wezen, en ik zoude ook wel eens willen zien dat gy iemand vondt die u zoo innig lief had als ik. En dat alles door die kennismaking met Van Heyst. Maar ik zoude daar alweder myne arme Cateau vergeten.

De brief welke gy het voorlaatst ontvingt, eindigde daarmede dat ik zeide: Ik geloof dat zy myn hulp inroept. Ik ontving dien morgen een briefje waarin zy my om papier vraagde: want, stond er, ik moet myn vader schryven dat myn vertrek van hier op den 20sten bepaald is.'

Woensdag. Ik heb het zoo drok gehad 's morgens en 's avonds, heden is postdag. Ik haast my een beetje, anders blyft de brief liggen. Zy had clan ongenoegen gehad met mevrouw P. die haar op eene zeer harde, onkiesche manier gezegd had, dat zy maken moest dat zy weg kwam. Nu wist zy niet waar ze heen moest. Haar vader was op Batavia, doch had geschreven dat hy haar niet

ontvangen kon. Zy heeft my om raad gevraagd, die waarlyk moeyelyk te geven was, daar ik haar zoude compromitteeren als ik toonde te veel belang in haar te stellen. Dit belette echter niet dat men begon te denken dat er tusschen ons een soort van engagement bestond. Ik heb dit gecoupeerd door eenige dagen geleden tegen Permentier te zeggen dat hy haar daaromtrent met rust moest laten, want dat zy hem de waarheid gezegd had. Ge moet weten dat men haar gevraagd heeft of er iets tusschen ons bestond, toen zeide zy wel hoe zou dat kunnen de heer D. is immers geëngageerd. Maar daarop had men gezegd dit niet te gelooven ‘want dan kon ik niet zoo familiaar met haar zyn’ etc. Ik bemoei my nu voor het uiterlyke niet meer met haar, maar ontvang nu en dan briefjes waarin zy my vertelt hoe de zaken staan. Voor het grootste gedeelte kan ik haar schrift niet lezen zy schynt een zeer onvoldoende opvoeding gehad te hebben. Al was ik by voorbeeld een weinig verliefd geweest, dan zouden geloof ik die keukenmeidsbriefjes my terstond gedesillusioneerd hebben. Gy kunt niet begrypen welk een onaangenamen indruk dat op my maakt. Eigenlyk is het onbillyk. Zy is daardoor te ongelukkiger, en heeft meer regt op myn hulp, maar dat gekrabbel valt my als een koud bad op het

lyf. Met moeite hebben wy het nu zoover gekregen dat men haar den tyd dat zy nog hier blyft goed behandelen zal, maar zy moet weg. De eigenlyke reden ligt (geloof ik) daarin dat Mevr. P. niet verdragen kan dat men meer notitie van dat meisje dan van haar neemt. Gy lieve Everdine, zult dit misschien niet begrypen, omdat gy een braaf meisje zyt, maar ik kan u verzekeren dat de wereld vol van zulke ellendige trekken is. Ik heb het zelf ondervonden. Toen ik u den laatsten brief schreef was ik een beetje geagiteerd, en ik had er reden toe, want toen was er kwestie van dat ik haar naar Batavia zoude brengen. Daarom vroeg ik u zoo uitdrukkelyk my in alles te vertrouwen. Ik ben nu hoogst blyde dat deze zware dienst niet noodig zal wezen. Daar was veel aan verbonden. Begryp eens, myne lieve, dat zy, als zy in de hoogste noodzakelykheid met my ware vertrokken, haar goeden naam geheel en al zoude verloren hebben. Dat zoude my verplichten my haar lot by voortduring aan te trekken, want ik alleen zoude weten dat zy onschuldig was. Haar eigen vader zoude haar verdenken, op Batavia had ik niet geweten hoe ik haar ergens konde afzetten, en het had compleet geschenen of het eene zeer gemeene zaak was. Ook om uwentwil was het eene groote opoffering van myn kant geweest.

Maar het is goddank niet noodig. De ass.-resident (een bejaard man) zal haar over een paar dagen medenemen en ik ben uit myn crisis verlost. Wáár zy echter op Batavia belanden zal weet zy nog niet. Het is een ongelukkig schepsel. Eergisteren was ik in gezelschap met Mevr. Royaards die op een land woont (12 paal van hier) en er waren meer menschen. Toen sprak men met halve woorden, schouderophalen en neusoptrekken kwaad van haar. Ik heb hare party getrokken, en hoewel ik niet weet wat ik gezegd heb, geloof ik dat ik redelyk welsprekend geweest ben; tenminste toen ik gedaan had, beloofden eenige my nooit meer zoo ligtzinnig iemand te veroordeelen. Alle die histories zal ik u later zoo uitvoerig vertellen als gy maar wilt. Uwe vrees dat zy te veel op my gesteld zoude worden vat ik niet regt. Ik heb haar eerlyk behandeld. Zy weet zeer goed dat zoo iets myn bedoeling niet is. In een brief waarin ik haar o.a. schryf dat ik haar met iets zal assisteeren, zeg ik uitdrukkelyk: gy kunt het gerust van my aannemen, ik geef u myn woord dat niemand het weten zal, buiten myn meisje voor wie ik natuurlyk geene geheimen hebben mag. Ziet ge myne beste, dat zy zeer goed weet hoe ik het met haar meen, en dat zy genoeg gewaarschuwd is

om aan geene verkeerde ideës voedsel te geven.

Op Batavia loopt het praatje dat Permentier zyn wachtgeld krygen zal en dat ik in zyne plaats kom. Ik weet niet wat ik wenschen moet. Er is veel voor, en veel tegen. Wat het geldelyke aangaat is het redelyk. Wy zouden wel kunnen leven, lieve meid, maar ik durf u waarlyk niet in zulk een onaangenamen kring brengen als Krawang. Alles is plat en gemeen. Ieder scheldt en vloekt. Nergens is vriendschap of hartelykheid. Permentier is zeer gehaat en wordt door niemand bezocht, en ik geloof niet dat ik met de menschen hier wel zoude kunnen blyven, vooral als kommies, daar op dezen alles neerkomt omdat de ass.-res. niets doet. Gy kunt u geen denkbeeld maken van de kibbelaryen die hier zyn. Ik ben zeer zoet geweest, en heb nog met niemand onaangenaamheden gehad, omdat gy het niet hebben wilt. Maar ik ben bang dat dit niet op den duur zoo zoude kunnen gaan, en als het er eens toekwam zouden wy moeten besluiten om met niemand omtegaan. Ik durf u aan zulk eene existentie niet bloot stellen. Het klimaat bevalt my ook niet. Ik gevoel my hier zeer onaangenaam. Daarby heb ik een tegenzin in de betrekking. Maar er staat tegenover dat ik u, als het doorging, spoedig voor goed zoude komen afhalen

en dat is veel waard. Denk eens goed na, zoudt gy om mynentwil op zulk een ellendige plaats willen wonen? Groet de familie zeer. Over drie dagen schryf ik weer. Ik zal een brief aan v.d. H. schryven. Ik heb nu myn schuld aan het gouvernement van fl. 2400 afbetaald, maar nu heb ik geen duit over. Als ik hier bleef zoude ik gaauw myne financiën goed in orde hebben, maar nog eens, ik weet niet wat ik wenschen moet. Ik heb ook een soort van heimwee, ik ben onaangenaam van humeur, en heb tusschenbeide lust om in eens van hier te deserteeren, maar dat mag niet. Dag myne bruid, ik heb u heel lief. Schryf my dat ook, ik hoor het zoo gaarne, en nooit genoeg.

X.

Poerwakarta 15 November 1845.

Ik ben zeer ten achteren hartelyk beminde Everdine in het beantwoorden uwer brieven. Boven alles moet ik u danken voor uwe trouw. Eiken postdag denk ik zou er heden een brief zyn en telkens zie ik op nieuw dat gy zulk een hartelyk trouw meisje zyt.

Ik wist wel dat gy myne zelfbeschuldiging niet zoo zwaar zoudt opnemen, en eigenlyk gezegd rekende ik daar wel een beetje op. Verbeeld u

eens dat gy my geantwoord hadt: ‘Welnu, als gy dan zoo zyt, wil ik niet met u te doen hebben.’ God beware ons daarvoor! Ik dank u voor uwe zachtheid, in uw oordeel, maar lieve, het is niet omdat ik anders ben dan ik u schreef, maar omdat uwe liefde myne fouten bedekt. Zal dat altyd zoo blyven, lieve Everdine? Gy zegt dat ik u door my zelven zoo zwart afteschilderen wel eens huiverig maak, en dat ik het dus niet meer doen mag. Meent ge dit wel? Moet ik my van myne beste zyde voordoen, zoude het beter zyn dat ik u bedroog dan dat ik u bedroefde? Ik heb inderdaad vele gebreken, mag ik u daarmede na het huwelyk onverwachts op het lyf vallen? Luister, lieve meid, ik geloof zelve dat myne fouten als wy by elkander zyn nagenoeg geheel zullen vernietigd worden; dezelve spruiten meest voort uit de zwervende omstandigheden waarin ik sedert myn 18^{e} jaar geleefd heb. Ware liefde en huisselykheid heb ik zoo noodig om my te beteren. Myne driften en hartstogten zyn wild en byna onbeteugeld. Ik heb veel gevoel voor regt, doch soms veel neiging tot onregt. Dat kampt gedurig in myn binnenste, en gy zoudt schrikken als gy alle myne gedachten wist. Ik voldoe nu wel niet aan uw verzoek om over dergelyke onderwerpen niet meer te spreken, maar ik herhaal

het, of gy het wel meendet? Gy bemint my immers wel genoeg om my te helpen in het bestryden van wat niet goed is, en zoudt gy my die hulp kunnen geven als ik u onkundig liet van hetgeen er te bestryden valt? Neen myne lieve, ik weet dat gy hoewel gy u daarover verdrietig maakt dat ik zoovele fouten heb, dezelve toch liever weet, dan dat ik dezelve verberg.

'Ik zoude wenschen dat gy alwetend waart' schryft gy. Lieve Everdine, dat jok je! Hoe vindt ge die brusquerie? Het is al te onbeschaamd van my dat ik eene dame, want al zyt ge myn meisje, gy behoudt toch altyd de onschendbare positie waarop onze zeden uw geslacht plaatsen, dat ik eene dame zoo durf toespreken, en nog eens: lieve Everdine, dat jok je!

Dit heeft de schyn van scherts, maar nog eens ernstig gesproken: ik schat niemand boven u. Ik doe dit en uit liefde en uit pligtbesef omdat ik aan u verbonden ben. Ik zoude derhalve geneigd wezen om u van myne regel uittezonderen, als er eene uitzondering mogelyk was. Ik beweer dat van alle menschelyke harten geen hart schooner, reiner is dan van een meisje als gy, dat geloof ik opregt, ik weet het zeker. Maar toch...

Maar toch, rein is niemand. Dat is niet galant, maar het is beter dan dit, het is waar. Christus

alleen, het ideaal van goddelyke volkomenheid in een menschelyk ligchaam, Christus alleen, had zonder schaamte *elke* gewaarwording kunnen uiten, en zelfs daarover zyn allen het nog niet eens. By nadenken zeg ik zelf dat Hy...

Ik mag hier niet over spreken. Maar lieve, waar was de waarde van braafheid in gelegen, als wy allen niet ten minste nu en dan (sommigen zeer dikwyls) verzoeking hadden om niet braaf te zyn. Al gingt gy die verzoeking altyd dapper te keer, en al zegevierde het goede altyd by u (hetgeen echter *niet* waar is) dan nog heeft die verzoeking toch bestaan. Er zyn oogenblikken van weifeling geweest, oogenblikken waarin het te bezien stond of gy staan of vallen zoudt, en die oogenblikken zoudt gy niet altyd durven openbaren, zelfs aan my niet, misschien aan my het minste, omdat gy weet dat ik u liefheb en er my over bedroeven zoude.

Aan Van Heyst schreef ik in uwen brief dat ik u zoo hartelyk beminde, en dat gy zoo opregt waart als goud. Dit is ook waar, ik houd u voor heel opregt, voor zoo opregt als iemand wezen kan, die geen engel is.

Ik had gaarne nog heel lang geschreven, lieve, maar het is byna posttyd. Eerst was ik van plan den brief te laten liggen en dien tot Woensdag

voort te zetten, maar de gedachte dat gy vergeefs zoudt uitzien hindert my vreesselyk. Ik beloof u Woensdag meer dit is een halve brief. Ik heb nu niets meer te zeggen dan dat ik u onuitsprekelyk liefheb. Ik leef geheel met u, vergeet my toch niet, lieve beste Everdine. Duizend zoenen

van Uwen Eduard.

Myne protégée kan niet met den heer Dickelman reizen. Hoe dit nu gaan zal weet ik niet. Zy is een goed meisje, doch een weinig onbeschaafd. Adio!

XI.

Poerwakarta 15 Nov. 1845.

Gisteren beloofde ik u aanstaanden postdag meer, lieve Everdine, en ik maak vandaag een begin; myn postpapier is op. Ik verzoek u derhalve met dit leelyke papier dezelfde consideratie te willen gebruiken die gy voor my hebt, door namelyk om de hartelykheid, de gebreken over het hoofd te zien, en hartelyk zal ik schryven, dat beloof ik u. Hoe zoude ik anders kunnen? Maar lieve engel, gy hebt wel gelyk dat het ontvangen van een brief ons niet altyd pleizierig stemt. Ik lees uw brief, tel als het ware de keeren dat gy zegt: ik heb u lief. Dan roem ik

uwe hartelykheid, en toch ben ik knorrig omdat de omstandigheden my dwingen my met zulke insignifiante dingen als ik hier onderhanden heb, op te houden. Menschen van jaren (de heer J. van der Hucht, byvoorbeeld) zouden dit zeer afkeuren, en my berispen dat ik met meer warmte aan u dan aan myn werk dacht. Zy zouden zeggen: ‘wat het zwaarst is moet het zwaarst wegen.’ Ik zeg dit ook. Het komt er maar op aan wat men het zwaarste noemt. Gy weet wel, lieve bruidje, wat my het zwaarste weegt. Maak u echter niet ongerust, over myne werkzaamheden. Ik zal maken dat ik er met eer afkom, voor zooverre er aan de Krawangsche knoeiboel eer te behalen is. Het is nog al gelukkig dat die officieele rommel heel goed met een half hoofd geklaard kan worden. Wat zal ik goed werken als wy getrouwd zyn. Dan zou ik my om uwentwil er op toeleggen om my te onderscheiden. Het is waar dat het ook op het oogenblik zaak voor ons is. Gy beschuldigt u zelve van kinderachtigheid. Misschien troost het u te hooren dat ik ook zoo kinderachtig ben. Ik heb er wel eens het land over. Van middag dronk ik thee alleen in myne kamer. (Naast my logeert de heer Phitsinger, een allerliefst jong mensch, een neef van den ass.-resident). Terwyl ik inschonk dacht ik er

aan dat gy op dat oogenblik ook aan het theedrinken waart, ik verbeeldde my zoo vast u by my te zien, dat ik inderdaad een gesprek met u begon, hetgeen nog lang zoude voortgeduurd hebben als Ph. niet by my was gekomen. ‘He, zeide hy, ik dacht dat je iemand by je had, ik hoorde u spreken.’ Is dat niet kinderachtig? Waarlyk, ik geloof dat het niet goed voor my wezen zoude, nog heel lang te moeten wachten. Ik doe alles ten halve. Gy geeft u aan uw gevoel over, zegt ge; ik doe het ook al te veel. Verbeeld u eens lieve beste, als wy eens gedwarsboomd werden, ik zoude razend worden, ik wil er niet aan denken. Ik forceer my dikwyls om vrolyk te zyn, maar dat gaat moeyelyk. Ik kan wel spotten en anderen doen lagchen, maar zelf blyf ik ernstig en denk aan u. Ik kan u niet goed beschryven hoe zonderling tusschenbeide myn uiterlyk met myne gedachten in stryd is. Onlangs was ik op Tjilangkap, een land dat zeven paal van hier ligt. Daar was meer gezelschap. Ik zat op eene distantie te praten, toen de dokter naar my toekwam en vraagde: ‘Ik vertelde daar aan Mevrouw Rooyaards dat gy geëngageerd zyt, Zy vraagt my met wie?’ Op dat oogenblik was ik juist op Parakan Salak met myne gedachten, en ik had van het discours met den heer Leys-

sius die by my zat byna niets gehoord. De dokter wachtte op antwoord, en zoudt gy het gelooven dat ik de gekheid had van een gezicht te zetten alsof ik my bedacht: ‘Myn meisje... myn meisje ... ja... dat weet ik waarlyk niet... ik geloof ... neen, toch niet... ik weet het niet!’ En toen liep ik heen. Zy keken my allen aan, en dachten zeker dat ik gek was. Ik amuseer my dikwyls door alles juist anders te zeggen dan ik meen, ik heb nog dienzelfden avond beweerd dat liefde zotterny was. Lieve hemel, dan ben ik wel heel zot, want ik heb u met myn geheele hart lief, myne Everdine.

18 November. Cateau heeft niet met den resident kunnen vertrekken, waarschynlyk gaat zy over eenige dagen met eene andere gelegenheid, daar haar vader een huisje op Batavia huren zal en haar daar dan zal trachten te ontvangen. Zy is zeer ongelukkig en tot overmaat van ramp heeft men zyn best gedaan haar haren goeden naam te ontnemen, hetgeen schandelyk is. Ik ken haar geheel en al, ik weet geloof ik alles wat er in haar omgaat, en ik heb haar zeer naauwkeurig geobserveerd. Zy is in het geheel niet fyn, maar zy is wel braaf, ik ben hiervan vast overtuigd, maar toch, het was nooit gezelschap voor u.

19 November. Myn papier is geheel op. De

resident heeft beloofd van Batavia te zullen medebrengen. Ik heb zeer veel te doen. Ik schryf zaturdag weer, al is het maar een klein briefje. De brief aan uwe grootmama wacht er op dat ik papier kryg. De tyd myner terugkomst begint mooi optekorten, maar hoe langzaam voor myn hart. Vaarwel lieve beste Everdine, gy zyt al myn geluk. Duizendmaal gekust van

Uwen Eduard.

XII.

Poerwakarta 20 Nov. 1845.

Kyk, meisje lief, daar heb ik een enkel vel postpapier weten magtig te worden, en ik heb het terstond gebruikt voor een brief aan uwe grootmama. Is dezelve goed? Ik ben bevreesd dat gy vinden zult dat ik wat styf heb geschreven. Als myn brief geen genade vindt in uwe oogen geef ik u vryheid er papillotten van te maken. Hei daar, ik vergeet daar dat onze meisjes geen krulmakende driehoekjes meer noodig hebben, om dat de Natuur zelve tegenwoordig .... neen, ik verzin my weer, ik meen omdat men het nu mooyer vindt om het haar in den vorm eener kippenvlerk tegen de slapen van het hoofd te plakken. Petrarcha speelde zoo gaarne met de krullende lokjes zyner Laura, elke kronkel

harer haren gaf hem een dichterlyk idee, dat wel beschouwd ook een soort van kronkeling of krul is. Lieve hemel, hoe zoude de poeet van Italie het gemaakt hebben als hy zyne denkbeelden uit het vastgelymd coiffuur onzer dagen had moeten scheppen? Maar om van de Natuur, de papillotten en Petrarcha weder op den brief aan uwe grootmama terug te komen, is hy goed, kind? Zoo neen, dan zal ik een anderen schryven, vertel my maar hoe gy het verkiest, zoolang wy nog niet getrouwd zyn zal ik u gehoorzamen; later kryg ik myne autoriteit die my van rechtswege toekomt, wel terug. Lieve meid, ik beklaag u. Wat heb je begonnen, neem uw woord terug, want je zult vreesselyk onder de plak zitten. Wat hebt gy toch misdaan, dat ge u zoo goedwillig in slaverny begeeft? Gy zult wat met my te stellen hebben. Nu reeds wacht myne garderobe met verlangen naar eene zorgende hand, en als wy eens zoover zyn bemoei ik my met niets meer. Je bent wel een beetje al te goed, dat ge u gaat inlaten met myn boeltje en dat alles voor twee kussen daags, als het heel mooi weer is, drie, waarvoor ge by slot van rekening geen ganlang ryst koopen kunt. Laat u waarschuwen nu het nog tyd is, gy hebt nog niets geteekend en kunt nog retracteren. Tot nader order zal ik het er echter maar voor

houden dat alles voor eerst op den ouden voet blyft. Ik ben er nu een beetje aan gewend om u een paar maal 's weeks een verhandeling op te dragen, en gewoonte is een tweede natuur. Gy blyft dus myn meisje uit eene tweede natuur, omdat gy toch de eerste natuur die in uwe krillen zit, vastgeplakt hebt.

Ik heb eene vrolyke bui. Ik zend u zoovele bewolkte regenachtige brieven dat ik het billyk vind u ook van myne zonneschyn te doen profiteren. Warm u dus terdege aan den gloed myner opgeruimdheid, morgen bibbert gy (wat een mooi woord!) misschien weder in de koude eener verdrietige stemming. Om u te plagen wil ik in dezen geheelen brief geen enkele maal zeggen dat ik u lief heb, want ge mogt maar grootsch worden.

Ik wil dan beginnen dat ik u hartelyk ... (lief heb, denk je? Neen, kind!) dat ik u hartelyk er voor bedank om nog langer zooveel briefport voor u uit te geven. Byna alle postdagen weer, dat loopt er over heen; men moet of heel ryk of heel verliefd wezen om dat vol te houden. Intusschen kan ik niet ontkennen dat ik toch wel een beetje verlangend ben naar de post van morgen, want die brengt my zeker iets van myne lieve... Cateau die my beloofd heeft terstond van Batavia te zullen schryven.

Om niet te jokken moet ik hier dadelyk by zeggen dat het goede kind my moeielyk van Batavia schryven kan, omdat zy nog altyd op Poerwakarta is. Ik moest toch wat zeggen om op dat ‘lieve’ te laten volgen.

22 November. Ik heb eenen brief van mynen vader ontvangen kort maar hartelyk. Men beklaagt zich in Holland over myne traagheid in het schryven. Voortaan zal dit beteren, omdat ik in den vervolge vrolyke tydingen zal hebben mede te deelen, niet waar myn bruidje? Vroeger als ik zoo verdrietig was, liet ik hun niet gaarne den last myner onaangename stemming dragen. Voorts meldt my myne schoonzuster dat zy binnen weinige dagen hoopt te verlossen en dat het, als het een zoontje is, Eduard heeten zal. Vindt gy dat niet lief van hun. Ik heb myn broeder bedankt voor die attentie waarvoor ik heel gevoelig ben. Ik zend u den brief van myn broeder met den daarby gaanden halven brief van den heer Van Leeuwen uit Utrecht, waaruit gy zien zult dat Mine een weinig beter was dan te voren. Hoop op herstel is er echter niet. Mogt zy het slechts tot de tehuiskomst van Jan volhouden, anders zal hy radeloos wezen. Met het denkbeeld dat zy sterven moet is hy eigen, maar hy had het nog niet opgegeven haar

terug te zien, al was het slechts één uur lang!

Ten slotte heeft myne eigene zuster my een allerliefsten brief geschreven. Ik heb haar ook in 't byzonder geantwoord, alweder meest over u natuurlyk.

Nu, heele lieve, ik geef u van allerlei te lezen, myn eigen brief deugt het minste. Ik weet dit wel, maar denk dat ik geen brief van u heb gekregen, en dus niet heel erg te spreken ben. Ik heb u heel lief, myn lief meisje, zult gy veel aan my denken? God beware u, myne Everdine Uw Eduard.

XIII.

Poerwakarta 27 November 1845.

Donderdagavond. Heden morgen van Tjikao teruggekeerd zynde, gevoel ik my nu weder wat opgeruimder dan gedurende dat togtje. Het was niet geheel en al dienst, maar de Assist.-Res. was er, scheen het, op gesteld. Ik heb my weer vreesselyk verveeld door het hooren van zaken die my evenmin interesseren als de menschen die ze vertellen. Ik ben heel onaangenaam geweest, geloof ik, ten minste niet vrolyk. Ik gaf my niet eens de moeite de faire semblant de m'amuser. Maar op het oogenblik amuseer ik my, want ik heb uwe laatste brieven, die ik gelyk ontving,

voor my liggen. Niemand stoort my, en ik heb den geheelen avond ter beschikking voor datgene wat my zooveel nader aan het hart ligt dan de koffypakhuizen van Tjikao. Ik zoude hier weder gaan vertellen dat ik u zoo lief heb, en dan blyf ik weer achter in de beantwoording, en dat mag niet.

'Het is nog niet zeker of Neef hier blyft wonen,' schryft ge. Ik kan dit zeer goed begrypen. Parakan Salak is niet uitgebreid genoeg voor de middelen die naar ik hoor, den Heer van der Hucht ten dienste staan, en het is de vraag of er juist in den omtrek land is dat hem en het gouvernement zoude convenieren. Ik ben zeer benieuwd naar den uitslag, en geloof dat dit zich wel gaauw beslissen zal. Behalve het belang dat ik natuurlyk in den heer v.d.H. stel, verlang ik bovendien te weten of eene beslissing in zyne zaken ook invloed op ons hebben zal. Toen ik namelyk voor zyne aankomst op P.S. was, sprak W.v.d.H. er dikwyls over dat hy van plan was my aan zynen broeder aan te bevelen wanneer deze in Indie landelyke ondernemingen aanving. Het zoude er dan natuurlyk van afhangen of de conditiën my voordeelig genoeg toeschenen om van het gouvernement af te zien. Er zyn vele redenen voor en tegen. By het gouvernement

heb ik byna zeven jaar dienst, en aanspraak op een redelyke betrekking; als ik kwam te sterven zoudt gy pensioen genieten, dat wel niet veel is, maar toch altyd genoeg om u in Holland onafhankelyk te doen zyn. Daarby is eene gouvernements bediening vast, en hangt niet van sterfgeval van een chef of staking van zaken af. Hier staat echter weder tegenover dat ik het land niet gaarne dien, omdat ik niet hollandsch gezind ben, en dat vele principes die voorgeschreven zyn my zeer tegen de borst stuiten. Het is my menigmaal gebeurd (op Sumatra) dat ik in verzoeking kwam om met opoffering van alles tegen het gouvernement de party van Inlanders te kiezen. Daarby hangt men zoo geheel van de willekeur af die ons dikwyls plaatst onder menschen die geheel en al boven hunne eigenlyke aanspraken geplaatst zyn. Ik behoef my op het oogenblik nog niet te vermoeyen met het berekenen der voor of nadeelen die uit eene verandering van carrière zouden voortvloeyen daar het my nog niet gepresenteerd is, en gy begrypt wel dat ik my niet zal aanbieden. Laat u ook nooit een woord ontvallen alsof ik daar idee op had. Ik zoude zelfs W.v.d.H. nooit aan zyne belofte willen herinneren, en zal my geheel houden alsof ik dat vergeten heb, totdat hy zelf er van mogt

beginnen. Dit neemt niet weg dat ik verlangend ben om te weten wat er van komen zal. Ik heb den Ass. Resident toen hy onlangs van Batavia terugkeerde, gevraagd of hem iets van eene plaatsing hier bekend was, hetgeen hy met neen beantwoordde. Het is ook nog niet zeker of er prolongatie zal aangevraagd worden van myn verblyf te Krawang. Ik hoop het niet want ik erger my hier zeer. God geve dat ik na N.J. spoedig voor vast moge geplaatst worden, ik verlang er vreesselyk naar dat gy geheel en al de myne wordt, en als ik eenigszins fatsoenlyk geplaatst word, zullen wy haast maken, niet waar, lieve?

Gy schryft iets over drift en uwen afkeer van driftige menschen. Al wat gy daarvan zegt ben ik volkomen met u eens, doch by het lezen dacht ik: ‘zoude die afkeuring van drift, die ik al meer in uwe brieven vond, ook eene zachte vermaning voor den ondergeteekende wezen?’ Het is zeker eene lieve manier om my myne gebreken onder het oog te. brengen, en hetzy myne Eefje het zoo gemeend heeft of niet, ik zal het my ten nutte maken. Men zeide altyd van my dat ik zoo driftig was, ik geloof dat dit waar is, maar ik ben toch niet oploopend, dit is geheel iets anders. Oploopende menschen heeft men veel. Driftige men-

schen heel weinig. Ik ken er byna geene. Dit komt u vreemd voor, maar ik verzeker u dat ik daaromtrent altyd vry naauwkeurige opmerkingen gemaakt heb; een driftig mensch zal zelden boven de 120 pond wegen. Lach er vry om, ik meen dat heel ernstig; maak er echter niet uit op dat ieder die beneden dat gewicht is, driftig is. Maar, vraagt ge, welk verband is er tusschen ligchaamszwaarte en karakter? Heel veel. Er zyn paarden die men by de beste verzorging niet goed in 't vleesch zoude krygen. Oploopendheid is eene irritatie die verschillende oorzaken kan hebben, als zwakheid, verkeerde opvoeding, schuldbesef, vrees, onbespraaktheid, dikwyls is het enkel gewoonte, en heel dikwyls affectatie en geforceerde opwinding. Ik zeide zoo even dat ik meende niet oploopend te zyn. Dit neemt niet weg dat ik er my dikwyls aan schuldig heb gemaakt, maar daarom juist weet ik vry goed waaruit die fout meestal voortvloeit, en ik zoude u voorbeelden kunnen aanhalen waarin alle bovengenoemde oorzaken voorkomen. Ik stel er groot belang in te weten of Sophie driftig of oploopend is. Oploopendheid is te genezen, maar drift niet, want het laatste is aangeboren en hangt af van de overeenstemming der onderdeden van ons gestel, zoowel stoffelyk als geestelyk. Het is een der moeielykste vraag-

punten welk verband er tusschen ligchaam en ziel bestaat, en welke materiele organen, morelen invloed uitoefenen, maar dat er verband bestaat is zeker. De ziel influenceert op het ligchaam, en ook omgekeerd het ligchaam op de ziel; maar hoe deze mutuele werking is weten wy niet. Geestryke dranken zyn materieel, ook de damp die daaruit opgaat is stoffelyk en toch werken die dampen op de geest die onstoffelyk is. Hebt gy hieraan wel eens gedacht? Een klein kind vindt het natuurlyk dat iemand van veel wyn dronken wordt, en ik kan het niet verklaren, evenmin als dat een voorwerp dat ik loslaat, zooals men het noemt, valt, dat is naar beneden gaat. Men spreekt van zwaartekracht van aantrekking van het middelpunt der aarde. Dat zyn woorden in de natuurkunde even als ‘verlossing’, ‘verzoening’ in het godsdienstige; voor wien ze verstaat zyn ze afdoende, maar voor anderen (voor my ook) zin ledig.

Om nu op drift terug te komen. Drift bestaat in een onvolkomen evenwigt tusschen de organen die het temperament daarstellen. Het is eene overhelling naar eene zyde, die wel gewyzigd kan worden maar niet weggenomen. Ware drift uit zich zelden. Ik ben nooit minder driftig, dan wanneer ik luid en vurig spreek, want dan is het

slechts irritatie, en juist door het uiten van de gedachte die my op dat oogenblik bezig houdt, geeft zich de aandoening lucht. Drift echter beklemt het hart en verteert de levenskracht. Men kan zeer zachtzinnig en tevens driftig wezen. Drift behoeft niet altyd aanleiding van buiten. Ik word gejaagd en koortsachtig op eene gedachte die my treft, al zat ik alleen in myne kamer. Ik word driftig in dien zin als ik denk aan den dag waarop ik u zal weerzien; dan is het my alsof ik den tyd en de ruimte die ons scheidt, wil overvliegen, dan klopt my het hart zoo sterk en dan beef ik. Ik zie niets meer van hetgeen my omringt, maar ik verbeeld my in den koffietuin te ryden op de plek waar men het eerst het huis ziet, en onwillekeurig wil ik het paard aanzetten dat my te traag is. Op zulk een oogenblik voel ik hoe verterend zulk een drift is, en hoe het komt dat een driftig mensch nooit gezet kan wezen; dan gloeit my het bloed als vuur. Wanneer een dergelyk idee my bezielt, gebeurt het wel dat my een enkel wroord ontvalt dat daarmede in verband staat, doch dat aan anderen, die er toevallig by zyn, onverklaarbaar voorkomt, omdat zy niet weten wat zich van binnen by my beweegt, dan zyn er die zeggen zouden: hy is niet regt wys! Iemand die niet driftig was en u

evenals ik beminde, zoude bedaard genieten wat er op 't oogenblik te genieten was, hy zoude zich tevreden stellen met uwe lieve brieven en de hoop u weder te zien. Ik geniet niet van de hoop u terug te zien, maar ik begeer, ik wil u wederzien, nu reeds; er is geen harmonie tusschen verstand en begeerte, ik wil het onmogelyke dwingen en vermoei my daarmede; dat verhit my, dat mat my af: het is alsof het in myn binnenste kookt. Men verwart drift meestal met toorn, geraaktheid. Pen driftig mensch is gepassioneerd, een oploopend mensch irascible. Hier was eigenlyk nog veel over te zeggen.

Al wat ge my van Sophie mededeelt komt volmaakt overeen met de meening die ik omtrent haar had. Die historie met de kaarten is zoo karakteristiek dat ik u van te voren zoude kunnen zeggen dat zy zoo doen zoude. Zy heeft eergevoel, hetzy nu goed of kwalyk begrepen, en voor zulk een karakter is niets grievender dan geloofd te worden als zy onwaarheid spreekt. Als men hare woorden betwyfelt, vervalt hare fout in hare oogen eenigszins door de veronderstelde mogelykheid dat zy liegt; in dat geval is het een tweegevecht tusschen hare onwaarheid en uwen twyfel, en zy zal liever voortliegen dan kamp geven. Maar gelooft gy alles, dan is 't alsof gy u ongewapend

overgeeft, en haar eergevoel kant er zich tegen aan om misbruik te maken van uw vertrouwen. Toevallig ondervond ik dit zelf nog onlangs, schoon slechts in scherts. Wy speelden hombre. Cateau deed mede; zy stond even op, en ik zocht spoedig negen kaarten by een die een heel mooi spel gaven. Ik leide dezelve voor haar, en de anderen namen slechte. Het was natuurlyk om te plagen. Zy zoude met dat mooye spel vole maken, en als zy dan heel blyde daarmee was, zouden wy zeggen dat het zoo gelegd was geworden. Noem het eene laffe aardigheid, dit doet er niet toe; ik vertel u de zaak maar om hetgeen volgt. Zy kwam terug, nam de kaarten op, en zag ons aan. Wy zagen strak voor ons om niet te lagchen.

Zy. Lieve hemel, welk een mooi spel; maar wat is dat, heb je me gefopt?

Ik. Wel neen, waarlyk niet, wat denk je wel.

Zy. Ja, ja, dat is niet in orde. Ik geloof er niets van. Geef de kaarten maar weer over, dat is een koopje!

Ik. Wel neen, Cateau. Heb je zoon mooi spel? Speel maar op. Als ik u een ‘koopje’ wilde geven, zou ik juist slechte kaarten uitgezocht hebben.

Zy. Is de zaak waarlyk zuiver?

Ik. Ja, speel maar op!

Zoolang zy twyfelde hield ik my goed, en jokte stevig door. Nu vertrouwde zy my eindelyk, en scheen de zaak te gelooven. Zy wilde beginnen te spelen, en dàt kon ik niet verdragen. Ik sprong op, nam haar de kaarten af en riep: ‘neen, neen, speel niet, ik had ze zoo uitgezocht!’

Deze zaak kwam my onder het schryven in de gedachte, en daarom zeide ik straks: ‘er is voor een eergierig karakter niets grievender dan geloofd te worden als men onwaarheid spreekt.’

Ik geloof dat ik u reeds vroeger schreef dat ik als kind in het geheel niet opregt was. Het is my afgeleerd door myn oudsten broeder. Ik had iets verteld dat niet waar was om my voor berisping te vrywaren, want ik voerde dikwyls kwaad uit. Myne moeder geloofde het niet, maar Pieter zeide: ‘U moet Eduard gelooven, want hy zou niet zoo lafhartig wezen om de waarheid niet te durven zeggen.’ Dat trof my. Ik was 15 of 16 jaar. Dat zyn oogenblikken waarin jongens vele ridderlyke idees hebben, het is de tyd waarin men romans begint te lezen, die wel is waar veel kwaad, maar geloof ik ook veel goeds stichten. Het is de tyd waarin men in verbeelding Richard Coeur de Lion naar Palestina volgt, men droomt van middeleeuwsche loyaliteit en chevalerie. Ten

minste zoo was het by my. Begryp eens hoe dat woordje: niet durven, my krenkte!

Ik weet zeer goed hoe groot het onderscheid is tusschen Sophie en my op myn vyftiende jaar. By my was het ook geen zuivere reden die my tot oprechtheid aanspoorde. Ik had de waarheid moeten zeggen om geheel andere oorzaken, dan dat men my verdenken zoude als of ik niet durfde; ik erken dit. Maar stem my toe dat er veel gewonnen is als wy Sophie opregt maken, hoe dan ook dat resultaat verkregen wordt.

Ik geloof dat ik niet op Krawang geplaatst zal worden, en ik heb den Ass. Resident gezegd dat eene verlenging van myn verblyf hier my hoogst onaangenaam wezen zoude. Als het echter plaats mocht vinden kom ik eerst weder te P.S. terug, maar voor N.J. zal wel niet mogelyk zyn. Hoe lang my de tyd valt behoef ik u wel niet te zeggen. Ik leef hier maar half. De plaats op zich zelf is niet onaardig. De Europesche huizen staan allen rondom een grooten vyver, maar er is geen wandelweg. Als het geregend heeft is alles vol modder. Het klimaat is heet, ik gevoel my hier wel gezond, maar ben traag en loom. Het is my te veel moeite om te loopen. Zoodra ik echter eerst in beweging ben gaat dit over. Ik verbeeld my dat ik er bleek uitzie. Ik was wel nooit heel

kleurig, maar ik verlang zeer naar de koude om wat optefrisschen. Zult gy voor uwe gezondheid zorg dragen, lieve beste? Houdt vooral regel. Men is in Indië als een uurwerk.

De generaal Cleerens is hier ook geweest met nog den generaal Gagern en drie adjudanten. De ass. Resident en zyn vrouw zyn goede menschen, maar hebben er geen slag van iemand te recipieeren. Veel spys en weinig discours. Ik heb naast Gagern aan tafel gezeten. Hy deed my de eer aan veel met my te spreken, ook de generaal Cleerens herinnerde zich my te kennen. Hy zeide my dat het plan was niet naar P.S. te gaan, maar den Heer v.d. Hucht op Tjitjoewek te ontmoeten. Als myn bannissement uit is ga ik over Tjanjor naar P.S. De generaal Cleerens verwacht my. By het afscheid nemen (ik heb de heeren te paard uitgeleide gedaan) zeide hy: adieu tot Tjanjor! Het is een zeer zacht mensch. Al was de weg over Tjanjor niet korter, dan ging ik toch daarheen, omdat een Inlandsch hoofd van Sumatra daar gebannen is om voorgewende politieke redenen.

[Soetan Salim, de pleegvader van den Toeankoe van Natal. Zie Havelaar, Verz. Werken blz. 157.]

Het is een oud man die op Natal alle dagen by my aan huis kwam, en ik stel er belang in

hem weder te zien. Drie jaar geleden bragt ik hem met gewapend volk naar de stoomboot. Hy schreide, en vraagde my voor zyne vrouw en kinderen te zorgen, hetgeen ik zoo goed mogelyk gedaan heb. Hoe toevallig dat ik hem nu aan deze zyde van de linie wederzie.

Vaarwel lieve lieve Everdine, ik moet volstrekt aan het werk. Van avond begin ik dadelyk een nieuwen brief.

XIV.

Poerwakarta 30 Nov. 1845.

Myn plan om nog gister avond aan u te schryven is mislukt, lieve Everdine; ik had er op gehoopt doch ben door den resident aan de praat gehouden. Ik bemin u onuitsprekelyk lieve Everdine, en toch is het my alsof ik u nooit genoeg bemin, ik neem het my kwalyk als ik een oogenblik myne gedachten met iets anders bezig houd, en ik ben verdrietig over de onvolkomen menschelyke natuur die ons belet geheel en al als engelen lief te hebben. In 1841 schreef ik eens:

Wat zoekt ge, liefde en min..? Mistrouw haar zoet genot; Geen liefde is als van God, bestendig, rein, verheven, Het stoflyke is te zeer met ons bestaan doorweven
Gy vindt beneden niet, wat slechts bestaat by God.

Hebt gy het ook wel eens dat gy u ontevre-

den gevoelt met uwen stand als mensch? Onlangs op Batavia had myn broeder, die natuurlyk doorgaande zeer ernstig gestemd was, in gezelschap met eenige jongelui mede gesproken en gelagchen. Het discours bragt mede dat wy opgeruimd werden en eenigzins vrolyk. 's Avonds was Jan zeer somber en sprak niet, eindelyk brak hy zyn zwygen af met de woorden: Wat zyn wy menschen toch ellendige schepsels, wy zyn zelfs niet in staat om smart te bewaren, daar heb ik gesproken en gebeuzeld over allerlei nietige onderwerpen en op het oogenblik misschien, ligt myne arme Mine te sterven. Het gesprek was heel onschuldig geweest, maar het griefde Jan dat hy zich een oogenblik had laten afleiden van het eenige punt dat zyns inziens waarde voor zyne gedachten hebben moest. Ik geloof niet dat iemand daarvan uitgesloten is; en het is wel een zeker bewys van onze onvolkomenheid dat wy nooit geheel en al ongelukkig kunnen wezen, dat wy niet in staat zyn eenige smart zoo diep te gevoelen, of er blyft altyd nog plaats voor de nietigste aandoeningen over. Hier zoude ik nog vrede mee hebben, maar dat het ligchaam zoo luid spreekt, kan my hinderen. By de hoogste smart, en het grootste genot van het hart, blyven de ligchamelyke behoeften altyd hunnen eisch houden.

Het voorbeeld dat ik wil aanhalen klinkt burlesque, maar ik geloof dat het juist is. Laat iemand by het sterfbed van een teeder bemind voorwerp met een speld prikken, dan heeft op dat oogenblik de smart van het ligchaam de overhand, evenzeer als wy het hoogste genot van het hart vergeten om eene dergelyke lichamelyke pyn. Is dat niet bedroevend? Moest de ziel niet meer overwigt hebben op het ligchaam? Moesten de banden die ons aan het stof binden niet losser, en de behoeften van den geest ons niet dierbaarder wezen? Er zyn geleerden die uit eene dusdanige ontevredenheid het eeuwig leven bewyzen. Ik geloof vast aan eene eeuwigheid, maar ik vind hierin geen bewys. (Ik vind nergens bewys). Dat de behoefte bestaat aan volmaking is ontegenzeggelyk, nog niet eens by allen! Er zyn menschen die het niet vreemd vinden dat ze aan dezelfde natuurwetten onderworpen zyn als een beest, een plant of een steen; maar die behoefte sluit de zekerheid nog niet in zich dat dezelve zal bevredigd worden, want er zyn meer behoeften waaraan niet voldaan wordt.

Zoo even zeide ik: ik vind nergens bewys. Om uw godsdienstig gevoel niet te kwetsen zal ik hier de gebeurtenis herhalen die eens met Bellamy voorviel. (Ik heb het u reeds eens verteld.)

Bellamy was student in de theologie, en oefende zich met Ockerse in het disputeren. B. moest het bestaan van god bewyzen en O. het tegendeel. De laatste was gevatter of meer ervaren in logica, althans elk bewys dat B. bybracht werd door hem weggecyferd. Bellamy was driftig van gestel en konde in weerwil van de goede bedoeling van O. die alleen tegensprak omdat hy disputeren moest, niet bedaard blyven, nu hy zyne dierbaarste overtuiging zoo koel hoorde wegredeneren. Het was slecht weder en er brak een hevige onweersbui los juist op het oogenblik dat B. in zyne bewysgronden verward was, en niet meer wist wat hy zoude aanvoeren. Moest hy nu de zaak verloren geven, dat kon toch niet, daartegen kantte zich zyn gevoel aan. Hy opende het venster, stak onder het rollen van den donder de hand omhoog en riep: Ik zweer dat er een God is, - zoo gy meent regt te hebben, sta op en zweer het tegendeel!

Ik denk te goed over myne lieve Everdine om te meenen dat zy deze passage zoude vergeten hebben, ik heb dezelve hier maar herhaald omdat ik het een schoon voorbeeld vind van de voortreffelykheid van ons ingeschapen gevoel, tegen over de onvolledigheid onzer verstandelyke vermogens. Ik zeide het reeds in een myner eerste

brieven dat wy zoo oneindig meer gevoelen dan begrypen konden. Gaarne zoude ik over dergelyke onderwerpen doorschryven maar dan blyft uw lieve brief weder onbeantwoord en dat mag niet.

[Men vergelyke met deze passage Idee 887 en 888 waar ditzelfde verhaal wordt gedaan, maar met geheel ander inzicht. Deze Ideën dateeren van 1871.]

Ik heb uw haar gekust, Everdine. Het zoude iemand die minder bemint bespottelyk schynen, maar ik vind het zoo natuurlyk! Dit bragt my op het denkbeeld een lokje op te zoeken dat ik van Caroline had. Ik leide het naast elkander. Blond en bruin, en ik vond nog meer.

Gy zegt: ‘ik hecht ook zeer veel aan haar.’ Dat ik er aan hecht, spreekt vanzelf, want ik verzocht er u om. Ik wil de roomschheid die er in het bewaren van relieken gelegen is, nu eens ter zyde stellen, en dan moet ik u zeggen dat my by het nakyken van myne souvenirs vele gedachten voor den geest kwamen, heel veel! By zulk eene gelegenheid denk ik er dan dadelyk by: die aandoeningen behooren myne Everdine, ik moet haar daarvan verslag doen. Bovendien heb ik u geschreven dat ik u alles zoude mededeelen wat er ooit met my was voorgevallen, maar ... ik zie er tegen op!

Ik heb een onbegrensd idee van de vertrouwelykheid die men in de liefde aan elkander verschuldigd is. Het was daarom van den beginne af aan myn voornemen om u myne lotgevallen, waarvan gy het voornaamste slechts weet, naauwkeurig mede te deelen. Daar behoort moed toe. Halve openhartigheid verdient men niet in vergelding van zooveel opregtheid als de uwe, maar lieve beste om billyk te zyn moet men ook in aanmerking nemen dat het een zedig braaf meisje veel gemakkelyker valt, alles wat er ooit in haar omgeving voorviel medetedeelen, dan een jong mensch die van zyn 19e jaar af op zich zelven staan moest. Gy hebt niets kwaads te verbergen, en ik...

Het is heel moeyelyk. Denk nu hierom niet dat ik anders of slechter ben geweest dan anderen, want evenzeer als ik u al myne misslagen wil mededeelen ben ik er op gesteld niet te slecht door u beoordeeld te worden. Eigenliefde zal ik wel overwinnen, maar ik stuit telkens op het moeyelyke om aan een meisje scènes medetedeelen die moeyelyk onder kiesche woorden te brengen zyn. Ik vraagde u onlangs om verlof u over alles te schryven, en gy hebt my daarop zeer fyn geantwoord: ‘dat gy op myne kieschheid vertrouwdet, en dat ik u dus alles mogt

schryven wat ik voor u nuttig oordeelde.’ Ik ben nu nog even ver, en daarom lieve engel antwoord my bepaald op de volgende vragen:

Gelooft gy niet dat het myn pligt is u alles mede te deelen wat er met my is voorgevallen?

Moet ik zulks doen, ook al komen daarin voorvallen die onkiesch zyn?

Wat weet gy van de levenswyze van jongelui in het algemeen. Is het u bekend dat er een groot onderscheid van zeden bestaat tusschen meisjes en jongelieden?

Vindt gy het beter dat ik myne confessie uitstel tot na ons huwelyk?

Gy zult wel zeggen dat dit wel naar een verhoor gelykt met al die vragen, maar geloof toch, lieve beste, dat ik er redenen voor heb u die vragen te doen. Wat ik u bidden mag, antwoord my duidelyk en loop vooral over de derde vraag niet vlugtig heen. Schroom niet te zeggen wat gy weet, want ik moet my rigten naar het punt waarop gy staat, en laat toch vooral de opregtheid niet aan delicatesse gesacrifieerd worden. Gy weet myne denkbeelden over onnozelheid. Ik zoude u minder moeten achten als ik u voor onnozel hield, want onschuld uit onnozelheid is eene negatieve deugd die volstrekt geene waarde heeft. Ik zal het als eene schoone triomf uwer

liefde aanmerken, en tevens van het verstand, als gy uwe beschroomdheid als meisje op zyde zetten kunt en my over dit onderwerp uitvoerig schryven durft. Denk dat wy als God wil spoedig man en vrouw zullen wezen. Anderen zouden dit niet van u vorderen, maar anderen zouden het zich ook niet tot een pligt rekenen alles te biechten, en voor ik dit doen kan moet ik immers wel weten of ik u ook krenk door myne vertellingen.

‘ Weet gy wel dat gy een beetje hooghartig zyt?’ Ei...! Mag ik myn lief meisje wel eens vragen of dit eene vraag is, of eene opmerking, of eene reprimande, of eene vermaning, of eene louange? Is het een uitroep van verbazing, vreugde of misnoegen? Neen, lieve, ik weet wel hoe gy het bedoelt. Gy pryst eene gepaste hooghartigheid, en keurt stugge trots af. De vraag is nu maar onder welke rubriek myne bedoelde hoedanigheid behoort, en het antwoord daarop is niet gemakkelyk te geven, daar de eigenliefde zoo gaarne als gepast wil doen voorkomen wat door anderen met grond wordt afgekeurd. Wat. hiervan zyn moge, dit is zeker dat ik op dit punt niet in de gewone termen val, want myne ouders maakten dikwyls aanmerkingen op dit punt schoon zy niet regt wys uit my konden worden, evenmin als ik zelf. By v.d. Velde waar ik van myn 15^{e} jaar

op het kantoor ben geweest, tot ik naar Indië ging, verzocht men my dikwyls buiten, en ik ging niet gaarne omdat ik als kleine jongen, die bovendien in eene afhankelyke positie vis a vis hen stond, in het rytuig achteruit moest ryden, hetgeen ik eens ronduit zeide. Op het kantoor ging ik 's morgens naar het postkantoor, om de brieven aftehalen; daar stond een arme Jood die stalen pennen en potlooden verkocht; die man had vroeger in betere omstandigheden verkeerd, en was vry beschaafd (hy had ten minste meer litteratuur clan de zoons van myn patroon). Op zekeren morgen kwam de oudste zoon die buiten's huis woonde aan het postkantoor, en vond my in drok gesprek met dien jood. Tehuis komende kreeg ik er van langs. Ik gooide my weg, heette het, dat paste niet; en al vond ik er voor my niets in, dan moest ik het om hunnentwil laten, daar ik hun bediende was, enz.' Dat was nu diezelfde jongen die onlangs niet achteruit wilde ryden!'

Het is waar dat ik my in vele betrekkingen niet onderdanig schikken kan, en reeds als kind gaf dit aanleiding tot vele berispingen. Noch de omstandigheden myner familie, noch hunne zwakheid zyn oorzaken dat ik een beetje fier ben, en ik beschouw het dus als een ingeschapen karak-

tertrek die wel gewyzigd maar niet vernietigd behoeft te worden. Myn vader die niet begreep hoe ik aan den toon kwam dien ik voerde, meende dat ik by v.d. Hoeven aan huis bedorven werd, en heeft eens een geruimen tyd verboden met Bram omtegaan. Dit was echter ten onregte, want hy was de zachtheid zelve, en by zyne familie ademde alles zachtzinnigheid. Ik had eene zucht voor onafhankelykheid die tot het bespottelyke ging. Myne moeder wist my vry goed te regeren, omdat zy my dagelyks zag, maar myn vader die zeer op autoriteit gesteld is, kon zich niet begrypen dat een kleine jongen zooveel ‘tegen den dienst durfde te morren,’ en dat gaf altyd verdrietige scènes. Zooals ik zooeven verhaalde van dat achteruitryden en het spreken met dien jood, zou ik u honderde voorbeelden kunnen aanhalen waar schynbaar hoogmoed en nederigheid met elkander in stryd waren, doch die nederigheid was de echte niet, zooals gy nu wel begrypt. Het streelde mynen trots een air protecteur te mogen aannemen. Hoe ik echter aan dien trots kwam, hetzy dan dat dezelve zich in een stouten toon of in eene quasi nederigheid openbaarde begryp ik nog niet, want myn stand noch myne opvoeding leidden er toe.

(Lees by deze gelegenheid nog eens de ge-

schiedenis van het mutsje dat naast de hoogesluis gewaaid was, en let er eens op hoe juist die historie met het bovenstaande overeenstemt.)

Cateau is nog altyd op Poerwakarta. Zy wacht op eene gelegenheid naar Batavia, die zich zeer zelden voordoet. In den laatsten tyd was zy vry erg gebrouilleerd met de familie waar zy woont, zoo zelfs dat men haar verzocht had het huis hoe eerder hoe liever te verlaten. ‘Wat heb ik dan toch gedaan?’ vraagde zy. ‘ Niets, was het antwoord, maar ik haat je.’ Eens 's avonds hadden wy gewandeld en toen zy tehuis kwam had men zeer op haar geknord en gezegd dat men niet verkoos dat zy met my sprak. Ik kreeg een briefje van haar waarin zy my verzocht 's avonds aan haar venster te komen. Dit verzoek was te romanesque om afteslaan, te meer daar ik er het grootste belang in stelde haar te spreken. Zy deelde my mede dat men haar zoo brusque het huis ontzegd had, doch verzocht my om harentwil niet te laten blyken dat ik er van wist, want men had haar verboden het my mede te deelen ‘omdat Permentier bang voor my was.’ Zy was heel verdrietig. Naar Batavia kon zy niet uit gebrek aan gelegenheid, en in huis had zy het heel onaangenaam. Ik vraagde of het haar niet een groot genoegen wezen zoude als Mevr. P. weder wel

tegen haar was? Natuurlyk ja! Nu zeide ik binnen drie of vier dagen zal zy vriendelyk tegen u zyn. Raad gy nu eens hoe ik dat bewerkte? Luister kindlief. Het analyseren van alles wat ik zei kwam my hier uitmuntend te pas. Ik had by Mevr. P. gevonden eene hooge mate van coquetterie (om geen gemeener naam te bezigen). De man is een flaauw karakterloos wezen die zich geheel door haar laat leiden. Nu had ik opgemerkt dat Mevrouw P. stil en stug werd naar mate ik meer met Cateau sprak. Ik plaagde Cateau dikwyls, en eens was zy een weinig geraakt geweest en had my bits geantwoord. Toen ik haar een oogenblik later vriendelyk aansprak, zeide Mevr. P. ‘ik begryp niet hoe gy u nog met haar kunt occuperen, nadat zy zoo bits geweest is.’ 's Avonds toen ik van myne italiaansche vensteraudientie terugkwam haalde ik my alles voor den geest (ik had nog meer dergelyke opmerkingen gemaakt) en de zaak was my duidelyk. Den volgenden dag ging ik er 's namiddags heen, groette Cateau heel flaauw en noodigde Mevr. P. om te wandelen (het regende, ik kon het dus gerust doen) toen schold ik op den regen, en ging naast haar zitten praten, zonder van Cateau de minste notitie te nemen. Ik hield dat eenige dagen vol, en ik kan u verzekeren dat het arme meisje nu weder

zeer in de gratie is, zoo zelfs dat men haar gevraagd heeft om nog een paar maanden te blyven, hetgeen zy natuurlyk heeft afgeslagen. Als Mevr. P. eene andere dame was, zoude ik u deze historie niet vertellen, daar ik vreezen zoude gy my van te veel inbeelding en fatuiteit zoudt verdenken, maar lieve, het is eene vrouw wier goede opinie volstrekt geene waarde heeft, en ik maak er my eer schande dan eer uit dat zy een beetje op my gesteld schynt te wezen. Ook geloof ik dat hare predilectie niet my zoozeer geldt als alle jongelui die zy ontmoet, en die een weinig minder lam en flaauw zyn dan haar man. Van Cateau houd ik heel veel, en het is my waarlyk het eenige genoegen dat de plaats my oplevert nu en dan met haar te praten. Om verder disharmonie voor te komen vermyd ik het echter my veel met haar te occuperen. Meisjes zyn toch altyd ... meisjes! Zy heeft my naauwkeurig gevraagd hoe gy eruitziet.

Drie December. Uit uwen laatsten zie ik dat gy het goed hebt opgenomen dat ik zooals gy het noemt ‘het air van echtgenoot’ aanneem. Ik verwachtte dit van myne Everdine; ik vind het aardig dat gy my zoo ondeugend vindt en toch genoegen in myn schryven schept.

Van de beantwoording der vragen die ik u in dezen brief deed zal het afhangen of ik aan het

vertellen kan gaan, tenzy gy dit onnoodig oordeelt. Ik herinner my dat er in een uwer brieven staat: ‘Ik vind dat men zyne eigene gebreken niet moet openbaren etc’. In elk ander geval is daarvan wel iets waar, maar ik acht my een beetje bezwaard het te verzwygen, hoe ik geheel en al jeune homme ben geweest. Laat u dit niet verdrietig maken. Ik heb er geen idee van hoe men zonder dat wys kan worden, ten minste als men zeven jaar heeft rondgezworven. Myn broeder Jan is anders geweest. Hy heeft niet die losheid, die ligtzinnigheid, die jeugd gehad, en hy had toen hy trouwde niets te biechten. Toen hy de laatste keer in dit land was, bragt ik hem 's avonds naar de Harmonie. Eerst speelden we biljart, toen gingen wy met andere jongelui zitten praten. Tegen tien ure werd het stil, ieder ging naar huis, en wy bleven zitten. Ik wist wel dat hy veel van my hield, maar de onderscheiden zienswyze omtrent onze pligten, bragt altyd eene soort van spanning tusschen ons. Hy wist zeer goed dat ik dingen uitgevoerd had die hy hoogst afkeurde, maar het regte wist hy niet. Dien avond werden wy vertrouwelyk, ik vertelde hem alles zonder menagement voor my zelven. Dikwyls zag ik de verwondering op zyn gezigt alsof hy zeggen wilde: ik wist niet dat het in de wereld zoo toeging.

Hy erkende dat ik ouder was dan hy, ofschoon drie jaren na hem geboren, en toen wy 's nachts om twee uur eindelyk opstonden, zeide hy: Ik heb niet zooveel kwaad gedaan als gy, Eduard, maar ik moet bekennen dat ik niet in die verzoekingen ben geweest. Ik zie nu duidelyk dat het gemakkelyk is zich rein te houden als men niet in de wereld is, en ik geloof dat ik in uwe positie het er niet zoo goed zou hebben afgebragt. ‘Misschien hebt gy er op gelet dat Jan in dien brief welken ik van Anjer van hem ontving, schreef: Ik zal moeder zooveel van u vertellen dat zy in plaats van zich te bedroeven, trots op haren jongsten zoon zyn zal.’

Bedenk u eens goed, lieve, hoe gy over eene complete biecht denkt, en of die nu of later moet geschieden. Indien gy oordeelt dat ik myne openhartigheid te ver dryf, zeg het my dan, schoon ik in het vertellen, my zelven waar het billyk geschieden kan, zal trachten te verschoonen, en over het geheel my op eene volkomene onpartydigheid toeleggen alsof ik van een ander sprak.

De duidelyke beantwoording myner vragen zal het my veel gemakkelyker maken. Schryf niet in puntjes, lieve Everdine, al kost het u moeite u uittedrukken.

Reeds lang geleden schreef ik u over schaamte

Indien eene vrouw onnozel was, keurde ik dit reeds af, maar hoeveel te meer is het in weerwil van alle etiquette, te berispen als zy zich onnoozel houdt. Is het niet direct huichelary? Want die voorgewende onwetendheid is immers onmogelyk. Toen ik de kleine Bertha onlangs romans zag lezen, heb ik daarover lang nagedacht. Ik wil nu eens vooronderstellen dat het lieve meisje niet begrypt wat het is als zy leest van ontrouw in het huwelyk byvoorbeeld, van het verleiden van een meisje enz. enz. Ik wil dit gelooven zeg ik, maar ik geloof niet dat zy 's avonds slapen gaande niet daarover nadenkt en peinst, en in dat geval is het onmogelyk dat zy hare onkunde lang bewaart. Immers als zy de hoofdgebeurtenissen waarover een roman meestal loopt niet begrypt, dan verliest de lectuur alle zamenhang, en zy zoude er niet zooveel genoegen in kunnen scheppen. Die tyd hebt gy ook gehad lieve Everdine. Is het niet zoo? Laat nooit het denkbeeld in u opkomen dat ik het vrouwelyk geslacht niet acht; ik heb waarachtig den hoogsten eerbied voor vrouwelyke waarde, maar toch weet ik heel goed dat vrouwen menschen zyn, dat heet dat ze hartstogten en driften hebben als wy, zelfs dikwyls sterker, omdat dezelve meer moeten onderdrukt worden ter bewaring van uitwendige zedigheid.

Let nu goed op de volgende woorden: ik houd u voor een braaf deugdzaam meisje, niet omdat gy die sensaties niet gevoeld hebt, want dit zoude onnatuurlyk wezen, maar omdat gy de zedelyke kracht gehad hebt dezelve altyd te keer te gaan.

Die kracht nu is pryzenswaardig, als zy niet behoefde aangewend te worden zoude er geene deugd bestaan. By ons geslacht is men daarop niet zoo naauwziende, in het oog der wereld compromitteren wy ons niet door dezelfde zwakheden (misdaden?) die eene vrouw schandvlekken. Ik erken dat dit volgens eene zuivere moraal, heel onbillyk is, maar de opinie der wereld daaromtrent heeft toch eenige gronden. Wy worden geheel anders opgevoed, de gevolgen van... (daar schryf ik nu zelf puntjes, ik durf nog niet anders) zyn voor ons niet zoo in het oog loopend, er bestaat dus voor ons niet die sterke dryfveer om ons rein te houden als by meisjes. Menig deugdzaam meisje kan een groot gedeelte harer deugd op rekening schryven van de vrees voor minachting der wereld. By ons integendeel heeft het een soort van eer in zich ‘een vrolyke jongen’ te zyn, zoo als men dat noemt. Ik weet wel die eer is valsch, het is eigenlyk schande, maar toch het verlokt.

Gy hebt my in een uwer brieven geroemd om

myne opregtheid, lieve beste thans geloof ik in waarheid uwe goedkeuring te verdienen, want het valt my niet heel gemakkelyk u zoo volledig bekend te maken met het onderscheid tusschen de beide geslachten voor het huwelyk. Is het niet waar, als ik deze zaak geheel onaangeroerd had kunnen laten, dan waart gy misschien in den waan gebleven dat wy evenzoo zyn als gy, en de lieve meisjes die u omringen. Maar lieve, dan ware ik ons huwelyk met eene onopregtheid ingetreden, want iemand door stilzwygen in eene valsche meening te laten is eene directe leugen, en dan hadden wy niet dien zegen gesmaakt die ik my nu van een volmaakt vertrouwen in elkanders waarheidliefde, voorstel. Het is waar, ik had u aangenamer mededeelingen kunnen doen, ik had u in plaats van myne opmerkingen uit het leven zooals het is, fleurettes kunnen vertellen maar dan had ik eene groote les uit het oog verloren, die ik niet opvolg als ik met meisjes gekscheer, maar die ik niet mag verwaarlozen als ik spreek tot myne aanstaande vrouw, die ik ernstig bemin: Rien n'est beau que le vrai!

Toen ik die vragen deed was ik van plan hierover in dezen brief niet verder uit te wyden, maar by het nalezen dacht ik het is toch beter dat ik myne Eefje op den weg help, en dat heb

ik, naar ik geloof, nu vry duidelyk gedaan. Ten minste de vraag of het u bewust is hoe jongelui zyn, heb ik nu zelf reeds beantwoord, en gy zoudt het weten al wist gy het vroeger niet.

Uw gezegde: ‘gy hebt er wel slag van geëngageerd te zyn’ heeft my heel veel genoegen gedaan, temeer omdat ik geloof dat ik ‘dien slag’ aan my zelven te danken heb. Nooit heeft men er my opmerkzaam op gemaakt, noch in boeken, noch in gesprekken dat het ‘vryen’ (ik heb anders een afkeer van dit woord) eene wezenlyke zaak is. Neen, ik wil dit anders zeggen. Men is gewoon twee jonge lieden die huwen zullen digt by elkander te zien zitten, elkander handjes geven, lonken en kussen, dit noemt men ‘vryen.’ Maar ten bewyze dat men er niet op gedacht heeft, dat er voor het huwelyk eene toenadering van denkbeelden moet plaats vinden, eene soort van wederzydsche vatbaarmaking voor de aanstaande standverwisseling, eene opvoeding als het ware, van beide zyden, behoef ik slechts aan te halen dat men daarvoor geen woord heeft. Is het niet waar, Eefje lief, dat gy veranderd zyt sedert eenige maanden. Zyt gy niet meer vrouw dan Constance of Caroline? Welnu, die overgang waarvan ik onlangs sprak, schynt men in de wereld niet te kennen, want dat wordt in geene

taal (zoover ik weet) genoemd. Daar men nu met eigene uitvindingen altyd een beetje ingenomen is, ben ik er door gestreeld dat gy myne idees goedkeurt, en my een complimentje maakt over myne uitvinding. Er zyn vele codes d'amour, maar dit is alles in eenen anderen lageren zin; nooit zag ik eene ‘Handleiding tot het wel voorbereiden van een gelukkig huwelyk’ geannonceerd, en dit zoude toch wel zoo nuttig wezen als de opgave hoe men iemand 's avonds moet aanzien, om hem of haar van ons te doen droomen.

Nu, lieve engel, waarschynlyk zal ik dezen avond niet aan u kunnen schryven. De weduwe van den vorigen resident, eene bejaarde dame, is hier gelogeerd. Gastheer en gastvrouw spreken niet, en het arme mensch verveelt zich doodelyk. Gisterenavond heb ik my geëxcuseerd met te zeggen: het is morgen postdag, en vandaag zal ik het genoegen aan u te schryven moeten opgeven uit eene soort van verpligting, om die vrouw een beetje gezelschap te houden. Hoe het zy, ik zal altyd aan myne bruid denken.

XV.

Poerwakarta 7 December 1845.

Gisteren toen de post vertrok heb ik slechts een klein briefje verzonden volgens de belofte

om u niet teleur te stellen. Gisterenavond gaf de resident eene kleine soirée, die niet heel plaisierig was, schoon de menschen zich nog al hadden uitgesloofd om het vrolyk te maken. Ik had er vrede mee gehad als ik maar in myne kamer had kunnen blyven, maar by het klein personeel van de plaats mogt zich niemand afzonderen. Vlei u niet met de hoop dat ik voor N.J. komen zal. Reken 8 dagen na N.J. Ik had er my een fête van gemaakt den oudejaarsavond in den kring der familie te vieren, en dit zoude ook zeker gebeurd zyn als myn verblyf hier verlengd geworden ware. Nu ik echter met ultimo voor goed afscheid neem, kan ik op zulk een korten tyd niet nog eenige dagen smokkelen, hetwelk ik anders gedaan had. Ik heb besloten niet om de betrekking hier te vragen dewyl ik naderhand spyt zoude hebben als het ons hier onaangenaam was; geeft men het my ongevraagd, dan is het iets anders.

Waarom toch hebt gy de lezing van de Mystères gestaakt? Beviel het u niet? Gy schryft alleen ik ben er mede uitgescheiden zonder daarby de reden te voegen. Geloof niet dat ik alles in dat werk zoo heel mooi vind, maar belangryk is het zeker. Ik hoop over dat boek veel met u te spreken, als wy misschien later te zamen de lectuur

voortzetten. Over het geheel stel ik my van dergelyke gesprekken een groot genot voor, en ik zal veel aan myne vrouw kunnen vragen, wat ik niet aan een meisje vragen kan. Zulke onderwerpen komen er veel in de mystères voor. Mondeling zal dat alles beter gaan, want myne Eefje heeft er aardig slag van in hare brieven over een en ander heen te loopen, hetgeen ik u echter volstrekt niet ten kwade duiden kan, schoon ik er veel belang in zoude gesteld hebben als gy my op dat punt in myn brief van 19 Nov. wat uitvoeriger geantwoord hadt. Ik zoude my zeer moeten bedriegen als die brief van 19 Nov. u niet veel te denken had gegeven, en ik moet my maar weder troosten met de toekomst als gy hardop denken zult.

Hoe het komt begryp ik niet, maar op het oogenblik schryf ik niet met genoegen. Ik gevoel toch dat het niet uit gebrek aan liefde voortkomt maar ik ben weder een weinig overspannen, en het ongeduld om u te zien en te spreken veroorzaakt dat ik een afkeer heb om letter voor letter neer te schryven.

Maandagmorgen. Ja waarlyk er was een brief voor my. De inhoud heeft my ongerust gemaakt, omdat myne lieve Everdine ongesteld is. Bovendien grieft het my zoo dat gy op dien dag te

vergeefs een brief van my verwacht hebt. Ik kan dit niet verklaren; ik had den 29sten Nov. toch geschreven, evenals alle postdagen. Waar mag die brief beland zyn. Ik ben ontzettend verdrietig en bedroefd.

Dingsdag. Daar heeft nu die Mevr. P. weer in eens een haat op dat arme meisje gekregen, en haar opnieuw gezegd dat zy weg moet. Ik ben daar gisterenavond geweest en heb Cateau een oogenblik alleen gesproken. Morgen vroeg vertrekt zy reeds. Zy wordt door P. een eind wegs begeleid, en dan moet zy verder maar voor zichzelven zorgen. Het hart bloedt my by de gedachte aan de verlatenheid van dat arme meisje. Ik kan en mag niet helpen. Ik moet tegen myne Everdine opregt wezen en daarom wil ik het niet verbergen dat ik heel veel van haar houd, zoo zelfs dat ik er dikwyls knorrig op my zelven over was. Zy heeft zich hier in verschillende moeyelyke omstandigheden voorbeeldig gedragen. Ik hoop Cateau dezen avond nog te zien, en als ik haar niet alleen kan spreken kom ik voor haar venster, schoon zy het my verboden heeft, omdat ik haar laatst by die gelegenheid een kus heb gegeven. Ik heb nooit opgehouden u boven alles lief te hebben, maar er zyn wel oogenblikken geweest dat ik verhit was door het zien van een jong

meisje dat in het ongeluk verkeerde en er heel goed uitziet. Daarby kwam nog de geheimzinzigheid onzer betrekking, hetwelk altyd aantrekt. Waarschynlyk zal zy my van Batavia schryven, en ik zal haar als ik daar mogt komen, opzoeken. Haar vader heeft geen inkomsten, waar hy woont of logeert weet zy niet eens. Ik weet niet of ik wel goed doe u dit alles te schryven, maar ik reken er op dat myne Everdine op myn hart vertrouwt. Ik bemin Cateau niet, maar ik heb eene neiging voor haar, die na haar vertrek welligt zal uitslyten. Heb ik verkeerd gedaan met aan die neiging te veel voedsel te geven, dan zal ik ten minste voldoening hebben van het volbrengen myner belofte om aan u, myne lieve beste, al myne aandoeningen mede te deelen. En gy zult het my wel vergeven niet waar, ik heb u lief boven alles, vertrouw daar vast op.

Dingsdag avond negen uur. Ik ben heden middag by P. gegaan. Hy en zyne vrouw waren heel kort tegen my. Ik geloof dat zy een afkeer van my hebben, maar zy durven het niet te laten blyken. Veel liever wilde ik openlyk party voor Cateau trekken en hun in het gezigt zeggen dat het schande is een meisje zoo aan haar lot over te laten; maar Cateau heeft er op aangedrongen dat ik vrede zoude houden, te meer daar zy het

zou moeten ontgelden als ik op myn poot begon te spelen. Heden morgen heeft zy eene korte afscheidsvisite by den resident gemaakt. Ik wist dat zy komen zoude en liep van 't kantoor af naar binnen. Zy hield zich nog vrolyk, ten minste my viel het in het oog daar ik zoo goed wist hoe beklemd haar hart op dat oogenblik was. Myn hart was vervuld van aandoening en Mevrouw de Resident die het bemerkte vraagde my naar de oorzaak. Ik zeide ronduit dat het my zoo leed deed Cateau te zien vertrekken, niet zoo zeer omdat zy wegging, als wel om de omstandigheden waarin zy vertrok. ‘Het zoude uw meisje geen plaisier doen als zy wist dat gy zooveel belang in eene andere stelt’ antwoordde zy. Ik achtte het niet de moeite waard uw hart by dat onnozele mensch te verdedigen, dat ware haar te veel eer geweest, en bovendien nuttelooze moeite, want men zoude my toch niet begrypen als ik zeide dat onze liefde vertrouwend en boven kleingeestige jalousie verheven is. Als ik my het lot van dat meisje niet aantrok, verdiende ik niet dat gy my liefhadt, myne dierbare Everdine. Ook zouden zy het niet begrypen dat ik u alles mededeel. En waarlyk ik zoude my zelve schade doen in uwe beoordeeling als ik het beste wat er nog in my is voor u verborgen hield, het medegevoel

voor ongeluk namelyk. Ik heb het u al meer geschreven dat ik my zoo verdrietig maken kan over de onevenredigheid tusschen mynen wil en myne magt. Wat zoude ik krachtig den Rodolphe spelen als ik zyne middelen had. Die Rodolphe is de hoofdpersoon in de Mystères, die overal doet wat regt is (of wat hem zoo toeschynt) en al ben ik het niet overal met Eugène Sue eens omtrent de aangewende middelen, dit is zeker dat ik dezelfde goede bedoelingen hebben zoude. En nu, wat kan ik doen? Overal ontmoet ik ellende, en ik kan niet bystaan. Overal onregt, en ik kan niet straffen. Overal verdrukking en ik kan niet verdedigen. Waarom toch moet ik alles wat anderen wedervaart zoo diep gevoelen als ik toch niet helpen kan? Als het doel de middelen heiligde, zoude ik de eerste helft van myn leven een schurk willen zyn om magtig te worden, ten einde in de tweede helft, die magt ten goede aantewenden. Ik ben verdrietig, lieve beste. Noem het grillen als gy wilt, het zal niet beter worden voor ik in den huisselyken kring geheel en al myn geluk zoek, en van de wereld myne oogen afwend. God geve dat ik spoedig dit geluk aan uwe zyde smaken moge. Word toch niet ziek, denk dat gy myn toekomst, myn alles zyt. Ik durf er niet aan denken want ik heb u vreesselyk lief. En dat schryf

ik op een oogenblik nu ik op het punt sta een ander meisje een bezoek aan haar venster te geven. Velen zou het onverklaarbaar voorkomen, maar ik bouw vast op het hart van myne Everdine. Zeg my, had ik het niet moeten doen, of had ik het misschien moeten verzwygen?

Woensdag morgen. Gister avond heb ik na het bovenstaande inliggend briefje voor Sophie geschreven. Toen was het zoowat tyd om uit te gaan. Het was nogal donker buiten, hetgeen my natuurlyk welkom was. Ik kleedde my donker, wachtte tot de nachtronde gepasseerd was en ik ging uit. Haar venster was open, maar zy sliep niet. Een zoontje van Permentier (een jongetje van zes à zeven jaren) sliep in hare kamer. Ik geloof dat zy dit met voordacht bewerkt heeft. Ik heb niets dan hare hand gekust, maar ik heb wel hartelyk gesproken. Zy was ook heel vertrouwelyk. Ik had haar reeds dikwyls gezegd: ‘die Mevrouw P. is een slecht wyf!’ maar zy had het altyd tegengesproken. Heden nacht echter zeide zy dat ik gelyk had gehad. Toevallig had zy gehoord dat die vrouw zich den vorigen avond heel gemeen over haar had uitgelaten, en het liet voorkomen alsof zy zich slecht gedragen had, of ten minste alsof er vrees bestond dat zy zich slecht gedragen zoude. Ik was daarby ook niet

gespaard geworden. Dat ik driftig werd kunt gy nagaan. Zy verzocht my ernstig my om harentwille niet met P. en diens vrouw te brouilleren, maar uiterlyk vrede te houden, omdat dit de beste wyze was hare reputatie, waar die mogt aangerand worden, te verdedigen. Zy verbood my dit met geweld te doen, waartoe ik anders wel neiging had ‘maar kunt gy hier en daar met zachtheid iets ten mynen voordeele zeggen, dan vorder ik van u als eerlyk man dat gy myne party trekt, als gy ten minste gelooft dat ik het eenigzins verdien’ voegde zy er by. Ja, waarachtig Cateau, wees gerust. Wy spraken nog lang; ik konde byna niet heengaan. Dit was het laatste dat ik haar alleen sprak, en ik had zoo innig met haar te doen. Eindelyk werden wy gestoord, er kwamen menschen op den weg die eene bendie by Permentier bragten. Ik vlugtte in het wagenhuis en verschool my in een hoek. Alsof het spel sprak bleven die kerels wel een half uur daar, op geen tien voet afstands van my. Zy waren bezig het rytuig voor de reis gereed te maken. Ik stond achter een tuigrek, en durfde haast geen adem halen. Ik was bevreesd dat zy iets van dat rek zouden noodig hebben en dan had men my gezien. Ik besloot als ik merken zoude dat men my ontdekken moest, in eens voor den dag te springen

en om my heen te slaan dan zouden die kerels van schrik niet geweten hebben wat het was, en voor zy zich herstelden, ware ik ver weg geweest. Die menschen konden er geen denkbeeld van hebben dat een Europeaan midden in den nacht daar zitten zoude; zy zouden dan denken dat het een Inlander was geweest, die opium had geschoven, en er zoude geene verdenking op dat arme meisje vallen. Gelukkig heeft men my niet gezien, en ik kwam behouden tehuis. Heden morgen te zes ure was ik op de been om Cateau te zien vertrekken. Mevrouw P. lachte en zong reeds als ware het om het arme kind te plagen. Ik was stil en kort van stof, en zette een gezigt dat zeggen wil: Spreek my niet aan. Ik heb Cateau beloofd haar te zullen schryven aan het adres van haar broeder, den adjudant-onderofficier, en als ik op Batavia kom haar optezoeken. Tot nog toe heb ik haar in niets kunnen helpen, maar ik weet toch dat het haar lief was dat ik belang in haar stelde, en ik geloof dat ik haar ellendige positie door hartelykheid wel eenigzins dragelyker gemaakt heb. O, hoe verlang ik er naar om over dit alles met u te spreken.

Ik moet eindigen lieve beste Everdine. Verheel het my niet als er in dezen brief iets staat wat u niet bevalt, laat ik er toch gerust op kunnen

zyn dat ik het terstond weet als ik u mogt gegriefd hebben, dan kan ik my beteren. Dag lieve beste, dag myn engel, nog maar heel kort dan kom ik by u; ik zal zorgen dat gy den dag naauwkeurig weet. Ik omhels u hartelyk in gedachten. God spare u voor uwen Eduard.

XVI.

Poerwakarta 10 Dec. 1845.

Ik ben natuurlyk ongerust over u, lieve beste. Het is eene vreesselyke plaag in ongerustheid te verkeeren omtrent iemand die men zoo lief heeft. Ik was van plan heden avond drok aan het schryven te gaan, maar ik bemerk dat ik over niets anders schryven zoude dan over myne vrees dat gy ziek zyt.

Cateau is heden morgen vertrokken. Het is een ellendig gevoel een braaf meisje zoo aan haar lot overgelaten te zien. Tot aan Gedong Gede gaat zy per bendie, en vandaar in een draagstoel naar Batavia. Het is daar alles laag land, en vreesselyk heet, niemand begeleidt haar, want P. keert van Gedong Gede terug, zoodat zy dan met niemand een woord kan spreken. Maleisch verstaat zy byna evenmin als gy, en zy heeft geen duit geld by zich. Wat moet zy onderweg beginnen als haar iets overkomt? De afstand van

G.G. naar Batavia is nog byna 50 paal, en ik weet niet waar zy overnachten moet. Zy heeft my uitdrukkelyk verzocht, niet mede te gaan, en wilde ook het geld niet aannemen, dat ik haar zoo kiesch mogelyk ter leen aanbood. Alleen vraagde zy my om een boek, om te kunnen lezen onderweg. O, ik ben razend als ik nadenk hoeveel ongelukkige schepsels er zyn. Dit treft my oneindig meer dan eigen ongeluk. Dan heeft men ten minste nog het genoegen van zich er tegen te verzetten, en dit moet men maar zoo werkeloos aanzien. Als zy nu op Batavia komt weet zy niet waar zy belanden moet, daar haar vader haar niet geschreven heeft waar hy woont, denkelyk wel omdat het in een zeer armoedig huisje is, want de man is doodarm. Ik ben nog van voornemen geweest buiten haar weten op eenen afstand te paard mede te ryden, maar ook dit durfde ik niet omdat hier de menschen allerkwaadaardigst zyn, en het haar weer zeer kwalyk nemen zouden, dat zy alleen met een jongmensch gereisd had. Het zal my moeyelyk vallen om vrede te houden, en ik moet gedurig aan myne aan u gedane belofte denken om niet uittebarsten. Dat wyf heeft aan iemand die haar vraagde waarom Cateau zoo op eens vertrok, gezegd: ‘Och, dat gaf een geloop en gelach hier in huis met de jongelui, daar mogten

eens ongelukken van komen, ik wil dat niet op myne verantwoording hebben'. Begryp eens lieve Everdine, is dat niet ellendig laag? Ik verzeker u dat ik, als ik het niet om u moest laten, dat arme meisje krachtdadig wreken zoude. Ik had daar alles voor over. Zy is een braaf meisje. Ze was zoo vertrouwelyk met my als een meisje wezen kan zonder verloofd te zyn, en wel heb ik opgemerkt dat er aan hare opvoeding wat het uiterlyke betreft veel ontbrak, maar des te meer moet ik het in haar pryzen dat zy innerlyk braaf en zedig was. Ik geloof dat maar weinige meisjes in hare positie en onder veel verzoeking de kracht zouden hebben zoo staande te blyven. Ik heb u onlangs geschreven over myn uitstapje naar Tjilangkap. Ik had daar een gesprek met Mevr. R. dat ik u hier zoo goed ik my herinner wil mededeelen.

Na eenige inleiding over Poerwakarta, Krawang, de conversatie enz. begon zy:

'Die Jufvr. Teunisz moet ook niet veel aan wezen.'

Ik. Hoe bedoelt u dat, Mevrouw?

Zy. Ik weet niet ... men zegt zoo...

Ik. Wat zegt men dan toch, Mevrouw?

Zy. Ik weet niet ... maar...

Ik. Meent u dat zy dom is, of onbekwaam, of zoo iets?

Zy. O neen, maar...

Ik. Ik begryp u waarlyk niet. Ik vind haar een lief meisje, en ik verzeker u dat ik my hier nog oneindig meer vervelen zoude, wanneer zy er niet was.

Zy (lagchend). Nu ja, voor jongelui wil ik wel gelooven dat zy aangenaam is.

Ik. De dokter heeft u zoo even verteld dat ik geëngageerd was, daarby zeg ik dat ik hoop zeer spoedig te trouwen, en dus niet meer zoo geheel en al in de cathegorie van 'jongelui' val; maar zeg my dan toch, mevrouw, wat men van dat arme meisje vertelt?

Na veel aandringen kreeg ik eindelyk het volgende te weten:

1°. Cateau deugde niet omdat het huishouden harer ouders in het jaar zooveel te Zutfen of Zwol woonde, en omdat het daar zeer ongeregeld toeging, zoozelfs dat zy (Mevrouw R.) niet met die kinderen had mogen omgaan.

Antwoord: Als C. nu minder goed is dan gy, mevrouw, is zy juist door die reden te verontschuldigen. Hare opvoeding schynt derhalve verwaarloosd, en niet zoo gesoigneerd als de uwe (dit laatste zeide ik natuurlyk ironiquement) en indien zy toch goed gebleven is, hetgeen ik vast geloof, dan heeft zy er zooveel te meer eer van.

2°. Cateau is onlangs met den heer Rühle alleen naar Batavia gegaan.

Antwoord: Zeer natuurlyk. Zy had uit de courant vernomen dat haar vader gearriveerd was. Zy hoorde dat de heer Rühle naar Batavia vertrok. De heer Rühle is iemand van 34 jaar en dus niet meer zoo heel jong, en bovendien is ZEd. bekend als fatsoenlyk man. Cateau verlangde by haren vader te wezen, en zag er dus geen kwaad in met Rühle mede te gaan. Op B. komende was haar vader reeds vertrokken, en dus moest zy, daar zy geene huisvesting daar had, met hem weder naar Poerwakarta terug. Ik heb niet gehoord dat er op die reize iets onbehoorlyks is voorgevallen.

(Dit was waar, zeide zy, maar het paste toch niet, etc.)

3°. Cateau was vroeger op Batavia ten huize van den heer J. geweest, en daar was zy met ongenoegen vandaan gegaan.

Antwoord: Dit pleit in haar voordeel. Voor ik ooit Cateau gezien had wist ik die historie reeds. De heer J. en zyne vrouw zyn geen menschen waarby een fatsoenlyk meisje het lang kan uithouden. Het zoude tegen haar prouveren als zy langer daar gebleven was.

4°. De zuster van Cateau had zich, zeide men, niet goed gedragen.

Antwoord: ‘Ook dit’ bewyst niets. De bedoelde geschiedenis heb ik heel anders hooren verhalen. Doch dit doet hier niets ter zake, wy spreken van Cateau en niet van hare zuster. Ga voort, mevrouw!

5°. Cateau was eens op Telok Djambeh gekomen, by nacht. Daar zaten heeren kaart te spelen in een zeer klein tenue, alleen met sarongs aan, en toen men uit beleefdheid wilde opstaan om zich te kleeden, had Cateau gezegd: het behoeft niet heeren, geneert u niet, blyft maar zitten!

Antwoord: Ah, die geschiedenis had ik al lang verwacht. Ik ken dat sprookje al geheel van buiten, en ik weet er meer van dan ik u zeggen wil, Mevrouw, omdat het u te na regardeert; anders zoude ik niet alleen Cateau verontschuldigen, maar ik zoude iemand anders moeten beschuldigen. Nu slechts dit: Het was geen nacht, maar avond tusschen zeven en acht ure. De heeren zaten niet in een enkelen sarong, maar met nachtbroek en kabaai. Cateau kwam daar in gezelschap met den heer en mevrouw Permentier en den heer Tiedeman. Men maakte in gezelschap een uitstapje naar het land van den heer Rühle. Cateau was als logée van P. medegegaan, en daar stak niets in, dewyl de vrouw van P. ook medeging. Men kwam eerst 's avonds aan, dewyl

men tegenspoed met den stroom had gehad (het was een watertogtje).

Ik heb my aangaande dat voorval heel naauwkeurig geïnformeerd, mevrouw, en heb niets onbehoorlyks daarin gevonden, evenmin als de heer Rühle zelf. Niemand vond er toen iets in, het is een uitvindsel van iemand die er belang by had.

Zy. Wie had daar belang by?

Ik. Dat mag ik niet zeggen.

(U zal ik het hier zeggen, lieve Everdine, al was het alleen om u een staaltje te geven van dit nest. Royaards was geëngageerd met jufvrouw van D. Zy was op Batavia. Hy was altyd heel wel met Permentier en Cateau geweest, en logeerde daar altyd als hy op Poerwakarta kwam. Kort voor zyn trouwen begreep hy dat P. en diens vrouw geen gezelschap voor zyne vrouw wezen zouden. Hy wilde dus brouilleren. Bovendien mogt Mevr. P. zyne vrouw nooit spreken, want er waren dingen gebeurd die verzwegen moesten worden. Nu bleef hy op eens van P. weg, en toen men hem de reden daarvan vraagde zeide hy: Ik wil met dat gemeene volk niet te doen hebben. Om te bewyzen hoe gemeen zy waren vertelde hy die geschiedenis der aankomst van die familie op Telok Djambeh. Van avond maakte hy nacht, van nachtbroek en kabaai

‘sarong’ en ziedaar de gewenschte breuk in het verkeer tot stand gebragt. Aanvankelyk had hy niets tegen Cateau. Ik wist zelfs dat hy veel van haar hield, maar eens begonnen zynde met liegen, moest hy volhouden, en aan die ellendige politiek is de reputatie van dat arme meisje opgeofferd. Gedurende zyn engagement had er een verkoeling tusschen hem en zyn meisje plaats gehad, en op Batavia had men haar verteld dat zyne genegenheid voor Cateau daarvan de oorzaak was. Van hier de rancune van Mevr. R. tegen haar. Ik weet dit alles van heel naby. Gy begrypt dat ik in myne verdediging dit alles onaangeroerd moest laten). Nadat zy my nu al die bezwaren had opgenoemd om te bewyzen dat er aan die jufvr. Teunisz ‘ook niet veel aan was’ begon ik een geregeld pleidooi tegen haar. Ik ben zeer beleefd geweest geloof ik, maar niet zachtzinnig. Zooveel ik my herinner heb ik nagenoeg het volgende gezegd; zonder dat iemand my in de rede viel, en terwyl mevr. R. hare nagels telde.

Gy ziet Mevrouw dat er op alles wat er tegen dat meisje wordt ingebragt nog al wat te antwoorden valt. Ik ben verzekerd dat het u genoegen doet (!) te hooren dat er nog menschen zyn die party trekken voor een meisje dat reeds

ongelukkig genoeg is, zonder haar aan onbarmhartige ‘on dits’ prys te geven. Dit moet u genoegen doen, mevrouw, want het is in uw eigen belang.

(Zy keek my even aan.)

Ja, zeker mevrouw. Wie belet mynheer ... (ik wees op iemand die er by zat) om morgen te zeggen: ‘Die mevrouw Royaards is toch ook niet veel aan!’ En hoe zoude u dit smaken als er dan niemand was die aan mynheer ... (ernstig vroeg: ‘wat bedoelt gy daarmede?’ Ernstig, nog veel ernstiger dan ik u dit zooeven aangaande jufvr. Teunisz vraagde, want mevrouw, men spreekt tegen een man anders dan ik tot u gesproken heb. Een man moet weten wat hy zegt; van u geloof ik dat gy zonder nagedachte (!) u zoo hebt uitgelaten. Want ik kan niet gelooven dat eene dame die nog zoo kort geleden zelve meisje was, met opzet zoude trachten eene andere hare eer te ontrooven. Niet waar, mevrouw, gy zult u voortaan in acht nemen?

(Geen antwoord).

Weet gy wel dat dit meisje regt op uwe achting heeft? Zy heeft getoond braaf te zyn; ik verzeker u dat zy braaf is, en, mevrouw, van anderen die niet in hare kommervolle omstandigheden verkeerd hebben, is dit nog

de vraag. Weet gy wel dat uwe fouten...

(Hier keek zy my aan. Haar man keek heel zuinig, maar ik stoorde er my niet aan.)

...dat uwe fouten u veel zwaarder moeten aangerekend worden dan haar de haren. Maar bovendien, stel eens dat er wat op haar te zeggen viel, stel eens dat zy schuld had, is het wel edel, wel christelyk haar daarom zoo te veroordeel en?

(Hier zeide zy, geloof ik: Ik veroordeel haar immers niet, ik zeide maar dat men zegt...)

O, houd op, mevrouw! dat: ‘men zegt’ is de ellendigste lafhartigste kwaadsprekery. Ik behoef om u uwe reputatie te ontnemen niets te doen dan by uwen naam de schouders optehalen en eenige ‘maar men zegt's’ over u uittespreken. Gy staat daarvoor even goed bloot als zy, mevrouw, en ik wensch u hartelyk toe, als gy in eene dergelyke positie komen mogt, dat uw gevoel u schadeloosstellen moge voor de minachting der wereld, zooals by haar het geval is, en dat er ook dan iemand moge gevonden worden die moed en eerlykheid genoeg heeft om eenen lasteraar - als het eene dame is te antwoorden zoo als ik u heden doe, - en is het een man, op eene andere wys teregt te wyzen.

Gy zult vinden dat ik nog al vry ongedwongen myne meening zeide, vooral als men nagaat dat

het tegen eene dame was, die ik voor de eerste maal ontmoette. Zy was beschaamd geloof ik, maar het was my eene groote satisfactie dat niemand der aanwezigen een woord sprak, en dat zelfs haar eigen man zich vergenoegde met my aantekyken. Ik ben geëindigd met hem en haar te doen beloven, dat zy nooit meer iets ten nadeele van Cateau zeggen zouden. Maar of zy woord zullen houden in eene andere zaak. De volgende week kreeg ik van Royaards eene invitatie om twee dagen daar te komen, maar ik ben niet gegaan wyl ik geen tyd had.

11 December. Den geheelen dag heb ik er over getobt hoe myne arme Cateau van daag in de zon had gedwaald. Daar zy van Gedong Gede af, waar zy gisteren aangekomen is, per draagstoel haar fortuin moest zoeken, en ziedaar, hedenavond is Permentier van zyn uitgeleide geretourneerd. Ik ging dadelyk naar hem toe en vraagde hem hoe het met jufvr. Teunisz was, waarop ik tot myne groote blydschap vernam dat zy op Gedong Gede door den heer Dupui (die toevallig met zyne vrouw daar was) te logeren is gevraagd, hetwelk zy naar ik hoor aangenomen had (zy moest wel) zoodat zy nu heden of morgen naar Gintong (20 paal van hier) zal terugkeeren. Hoe die invitatie in zyn werk gegaan is, en of

het slechts voor eenige dagen of voor langer wezen zal, is my onbekend, maar ik ben nu maar blyde dat zy vooreerst weder onder dak is. Als zy nu naar Batavia gaat zal zy waarschynlyk ten minste kunnen wachten tot er zich eene betere gelegenheid opdoet dan een draagstoel, en beter geleide dan vier of zes domme bergjavanen. Ik heb nog heden avond aan een man die derwaarts ging een briefje voor haar medegegeven; wat ik er in schreef weet ik niet regt meer ... ik schreef in haast.

12 December. Ja, lieve beste, ik ben onuitsprekelyk gelukkig met uwen brief van den 6$^{den.}$ Myne vrees was dus goddank niet gegrond. Geheel en al zyt gy dus nog niet wel, myne Eefje, maar ik ben nu toch weder wat in myne nopjes, temeer daar ook de brief van 26 ter egt is gekomen. Begryp eens als zulk een brief eens wegraakte en door anderen gelezen werd! Ik geloof niet dat Indie ongezond is, maar men moet strikt regel houden in alles. Ik zeg dit meer uit opmerking by anderen dan by my zelven, want ik kan zoo ongeregeld niet leven dat ik er ongesteld van word. Ten minste tot nog toe. Alleen morele oorzaken maken my spoedig onaangenaam. Ik ben tegenwoordig vry loom en traag; het is my te veel moeite my te kleeden, en was het niet nood-

zakelyk dan kwam ik den ganschen dag de kamer niet uit. Het zal wel weer beter worden als ik weer door personen omringd ben die my aanstaan, en myne oogen op minder onbevallige voorwerpen rusten dan Poerwakarta my aanbiedt, maar bovenal als myne Eefje, myne eigene lieve vrouw is. Dat zullen dagen zyn!

Inliggend briefje ontving ik vandaag van myne beminde n°. 2. Ik zend het u expres opdat gy daaruit juist zoudt kunnen zien van welken aard myne betrekking op dat meisje is, en tevens u te overtuigen dat myn hart niet in gevaar is, daar gy wel kunt nagaán dat ik onmogelyk verlieven kan op een meisje dat eene zoo knoeyige keukenmeidshand schryft. Ik houd evenwel veel van haar, al was het maar om het vertrouwen waarmede zy myne hulp inroept; waarin die gevraagde hulp bestaan zal, weet ik niet; maar ik heb haar geschreven dat ik morgen middag op Gintong wezen zal. Ik geloof dat dit myn pligt is. My dunkt zy zal geld noodig hebben, ik heb het haar reeds meermalen gevraagd, tot nog toe heeft zy altyd geweigerd; misschien is nu de nood ten top gerezen. Ongelukkig treft het dat ik zelf geheel à sec ben door de aan het gouvernement gedane betalingen. Ik zal echter trachten wat geld te krygen, want ik zoude my dood ergeren, als een meisje zich

tevergeefs op myne ‘broederlyke hulp’ beroepen had.

13 December. Ik heb het heel drok, en my blyft niet genoeg tyd over om hier nog zooveel by te voegen als ik wel wenschte. Zend my s.v.p. dat geëncadreerde briefje terug. Ik heb haar tot nog toe al hare briefjes teruggegeven, schoon er nooit iets in stond wat haar myns inziens konde compromitteren. Ik ben het met my zelven niet regt eens of ik wel handel u zoo geheel en al bekend te maken met hetgeen er met dat meisje voorvalt. Ik en wat my wedervaart behoort u geheel en al toe, maar dat meisje... Ik weet het niet regt. Hoe het zy, ik handel naar de inspraak van myn gevoel. Indien ik dwaal is het eene schoonere dwaling dan die welke het gevolg is van verkeerde redeneringen.

Straks vertrek ik naar Gintong. Ik blyf daar morgen (Zondag) over, en kom Maandag zoo vroeg mogelyk terug in de aangename verwachting dan eenen brief van myne Everdine te krygen.

Vaarwel myne lieve, ik kus u hartelyk. God zegene u allen, en u vooral voor uwen Eduard.

Woensdag meer, ik zal u myne reis naar Gintong trouw mededeelen.

XVII.

Poerwakarta 15 Dec. 1845.

Hartelyk beminde Everdine. Eigenlyk had ik grooten lust om uwen brief van 7-11 Dec. heel uitvoerig te beantwoorden, maar dan mogt welligt myne Gintongsche reis er by inschieten, en dat mag niet, dus wil ik daarmede maar dadelyk beginnen.

Gy weet wat my derwaarts dreef. Zaturdag twee ure ging ik te paard op weg. Terstond overviel my een hevige stortregen die my koud en nat maakte, en den weg zeer slecht. Myn paard was ook niet van het beste allooi, zoodat ik al hotsende en schokkende juist in de gelegenheid was om na te denken over het inconvenient om pupillen en protégees op 20 paal afstand te hebben. Ik heb in myne eenzaamheid gelagchen. Dat heb je nu van je Donquichoterie dacht ik. Onwillekeurig keek ik om naar myn jongen die de Sanche van de historie was, en waarlyk ik schaterde het uit zoo had de snaak zich beyverd om zyn origineel den schildknaap natebootsen. Sanche's ezel kan een prachtig dier geweest zyn vergeleken by den ellendigen knol dien hy bereed. De regen gaf hem het voorkomen eener poule mouillée. Daarby had hy een sabel op zyde, één spoor

aan, en een strooien matrozenhoed op met paauweveeren. Het was eene wonderlyke expeditie, en ik zoude het heele krawangsche archief er voor geven om de gedachten te weten van iemand die ons gezien had. Op toeschouwers was echter weinig kans. De buitendien niet zeer drokke krawangsche wegen (als ik wegen zeg meen ik modderbanen) waren nu geheel verlaten, zelfs geen kampongshond nam de moeite ons door zyn gillen en huilen de vereerende verzekering te geven dat hy ons gezien had. Alles vlugtte voor den regen en het onweder. Ik had fl 1100 gouvernementsgeld aan bankpapier by my, dat voor den controleur op Gintong bestemd was; uit vrees dat dit door den regen onbruikbaar worden zoude, ging ik in een warong die vol schuilende koelies was. Ik liet myn schat in bladen wikkelen, en rookte daar met moeite eene sigaar die rykelyk zyn aandeel aan de bui had ingezogen. De regen hield niet op, en daar de lucht geene beterschap beloofde ging ik maar weer op reis; eerst had ik nog een gesprek met een mandoor in het huisje waar ik schuilde. Hy vraagde my met de gewone vrypostigheid van een inlander dien men door een weinig familiariteit à son aise gebragt heeft: ‘waarom ik toch door zulk een weer op weg was?’ En eilieve, wat moest

ik den man antwoorden? Al was het geen inlander geweest, dan nog zou ik moeite gehad hebben het iemand aan het verstand te brengen hoe ik op reis was om een meisje op te zoeken dat my volstrekt niet regardeerde. Ik vertrouw echter dat myne lieve Everdine het wel begrypen zal. Ik kwam op Gintong eerst vry laat aan, want ik had maar zeer langzaam kunnen ryden om den slechten weg. Cateau was blyde dat ik kwam, maar zy was meisje genoeg om in presentie van anderen te zeggen: ‘Nu, 't is wat moois, wie komt er nu door zulk een weer!’ Mevrouw Dupui, een meisje in Krawang geboren en opgevoed en geheel indisch van karakter, dat heet koppig en dom, sprak ter nauwernood tegen my. Dupui gaf my daar den volgenden morgen opheldering van. Zy had gehoord dat haar man die sinds lang met Permentier gebrouilleerd was, zich met denzelven had verzoend, en dat ik daar de hand in had gehad, hetgeen niet zoo was want ik moei my niet met die ellendige geschillen. Zy was daarover zoo verstoord, dat zy direct lomp tegen my was, en ware het niet om Cateau geweest, ik was terstond weggegaan. Ik liet my alles maar aanleunen en bleef zoo vriendelyk mogelyk was. Dupui was er mede verlegen. Ik sliep op eene bank. Den volgenden morgen sprak

ik Cateau een oogenblik alleen. Ik vraagde haar waarmede ik helpen konde. Zy had eenige kleine moeyelykheden die ik voor haar beloofde uit den weg te ruimen. Ook had zy geld noodig. Ik bespaarde haar het moeyelyke om daarom te vragen en begon daar zelf van. Ik had er op gerekend en gaf wat ik had. Evenzeer als ik het mooi in haar vind dat zy vroeger zoolang als het eenigzins konde, alle hulp afwees, evenzoo vond ik het nu aangenaam dat zy op my vertrouwde. Maar verbeeld u die positie eens, stel u eens in hare plaats; is het niet verschrikkelyk aan een jongmensch hulp te moeten vragen? 's Avonds op myne bank liggende was ik genoodzaakt een zeer onaangenaam discours aan te hooren tusschen Dupui en zyne vrouw, alweder over dat verzoenen met P. Ik wilde voor den dag weg om niet te laat te huis te komen, tegen vier uur stond ik op; ik had Cateau beloofd dat ik haar goeden morgen zeggen zoude. Ik kleedde my en klopte aan haar deur. Zy stond op en deed my open. Ik heb haar gekust en ging weg zonder iemand anders te ontmoeten. Het is eenwonderlyk koel meisje. Ik was eenigzins aangedaan, omdat ik haar nu vooreerst zoo aan haar lot moest overlaten, maar ik geloof niet dat zy er om gaf. Ik geloof niet dat er grooter contrast

met u wezen kan. Zy blyft by Dupui tot kerstdag, dan is er eene geschikte gelegenheid voor haar om naar Batavia te gaan. Ik zal haar daar opzoeken, en wat ik naderhand van haar hoor zal ik u trouw vertellen. Na de vervelende 20 paal wederom te hebben afgereden, vond ik te huis komende een heerlyken brief van myne Everdine.

Ik heb er nog eens goed over nagedacht om op den laatsten by u te zyn. Ik geloof dat het zal kunnen. Eerst dacht ik dat de delicatesse vorderde niet van hier te gaan voor myn tyd geheel om is doch by nader inzien behoeft dit niet. Wel beschouwd moest ik eigenlyk van hier naar Batavia om den Gouv. Gen. te spreken. Heb ik u reeds gezegd dat Z.E. aan den Helder myn broeder gesproken heeft? Natuurlyk over my. Ik houd anders niet van dergelyke aanbevelingen. Ik wil liever geholpen worden omdat ik daarop aanspraak heb, dan omdat myn broeder toevallig met den G.G. in aanraking geweest is.

[Deze G.G. was de Gouverneur-Generaal Rochussen, die toen juist in Indië was aangekomen.]

XVIII.

Poerwakarta 17 December 1845.

Nu ga ik aan het meer uitvoerig beantwoor-

den van uwen brief van 7-11 December, lieve Everdine. Er staat veel belangryks in.

‘Ik ben bezorgd dat gy gelukkiger hadt kunnen zyn; geloof nooit dat hier eenig jaloersch gevoel bykomt, - ik zoude haar (C.V.) gaarne willen ontmoeten, en ik zoude haar lief kunnen hebben omdat gy haar zoo bemind hebt.’ Deze uitdrukkingen zyn uwer waardig, ik wist het wel dat gy boven kleingeestige jalouzie verheven waart, maar lieve, uwe zorg dat ik gelukkiger zoude kunnen geweest zyn deel ik niet met u. Het is waar dat ik haar glocyend lief had, er zyn geene woorden voor om het uit te drukken. Ik moet my er eigenlyk over schamen, want het was geene liefde meer, maar door overdryving zotterny geworden. Ik weet niet of ik haar liever had dan u, maar ik beminde haar anders. En dit was natuurlyk, want ik was 5-6 jaar jonger. Dat ik u heel innig liefheb is waar, moet men nu echter myne liefde van nu, minder schatten dan die van vroeger, omdat tegenwoordig het verstand met myne genegenheid hand aan hand gaat? Als ik nadenk, geloof ik dat ik met Caroline niet gelukkig zoude geweest zyn. Ik schreef het u reeds vroeger dat zy my in myne jeugdige overspanning als eene heilige voorkwam, de minste fout, de geringste zwakheid in haar zoude my

stootend geweest zyn. Ik had haar als een ideaal lief, en idealen zyn er niet. Nu zie ik in hoe groot myne teleurstelling zoude geweest zyn, als ik dat vermeend ideaal van naderby beschouwd had. U houd ik niet voor eene heilige, maar voor een braaf zedig godsdienstig lief meisje, als zoodanig bemin ik myne Everdine, en die meening zal niet teleurgesteld worden. Daarby komt nog iets; ik geloof niet dat Caroline my lief had. Wel dat zy my boven eenige anderen voortrok, maar hare liefde was niet in overeenstemming met de myne. Zy kwam my altyd koel voor. Naderhand heeft haar broeder my verzekerd dat zy dit niet was, maar als hy gelyk had waarom dan haar hart altyd zoo gesloten gehouden? Op last van haren vader huwde zy een ander. Haar broeder zeide dat het haar verdriet gekost heeft te gehoorzamen, maar als zy bemind had zooals ik, ware het gehoorzamen haar onmogelyk geweest. Als zy de myne geworden ware, zoude er eene hinderlyke onevenredigheid in onze gemoederen hebben plaats gevonden. Ik zoude my over hare (ware of vermeende) koelheid bedroefd, en zy zich over myne overdrevene genegenheid verwonderd betoond hebben. Beiden hadden wy elkander nooit begrepen.

Die twee redenen dus: teleurstelling van over-

spannen verwachting, en uiteenlooping van onze karakters, bestaan by ons niet, myne lieve beste Everdine. Wy hebben elkander beide op dezelfde wyze lief. Ik zal my over uwe koelheid niet beklagen, en gy zult als ik hartelyk ben, niet zeggen: ‘ik begryp u niet!’ Gelooft gy nu nog dat ik gelukkiger had kunnen worden? Neen, lieve beste waarlyk niet. Zet uwe lieve bezorgdheid dienaangaande ter zyde, het voegt my veeleer bezorgd te zyn of ik het geluk zal weten te verdienen dat gy my schenken zult. Ik zal altyd met innige genegenheid aan Caroline Versteegh denken, maar nooit zal het my berouwen dat de omstandigheden my geleid hebben op het punt waar ik nu sta, want gelukkiger dan met u had ik nimmer kunnen worden. Hoe meer ik onder hare koelheid geleden heb, hoe meer ik uwe hartelykheid op prys stel, en ik gevoel ten volle dat ik u boven alles beminnen moet om het heerlyk vertrouwen waarmede gy uw lot in myne handen stelt. Elke keer als ik een brief van u ontvang, merk ik het opnieuw op hoe juist wy by elkander passen; tot in kleinigheden hebben wy overeenkomst, maar vooral in de hoofdzaak, de wyze namelyk hoe men lief heeft. Voor geen ander waart gy zoo geschikt geweest als voor my, en ook geen ander meisje zoude my zooveel hartelykheid geven

waarop ik toch zoo gesteld ben, en waaraan myn hart waarlyk behoefte heeft.

Hoe dikwyls zoude ik my ook na het ontwaken uit de eerste bedwelming der liefde geërgerd hebben over Caroline's roomsche denkbeelden. Nu de zaak zoo afgeloopen is ben ik daartoe niet in de gelegenheid geweest, want toen was ik eigenlyk niet by myn verstand. Ik vond alles mooi wat zy dacht, zeide of deed. Waarlyk ik huichelde niet toen ik roomsch werd, ik meende op dat oogenblik werkelyk dat hare godsdienst de schoonste was. Maar hoe zoude het later gegaan zyn, als ik van die yling tot bedaren gekomen was? Zoude ik my niet ongelukkig gevoeld hebben aan de zyde eener vrouw wier ziel zoo geheel aan de band lag eener denkbeeldige godskerk? Eene vrouw die my misschien minder zoude achten, en zeker minder vertrouwen dan haren biechtvader? Ik ben zeer liberaal op het punt van godsvereering (let wel dat ik niet zeg godsdienst) ik ben niet tegen het roomsche voor zooverre er ook in die gezindheid geleerd wordt dat men God moet liefhebben bovenal en onzen naaste als ons zelven. Ik vind integendeel veel schoons in de roomsche kerk en word zelfs verdrietig als ik dezelve door vele protestanten zoo geheel als ongerymd hoor verwerpen. Die afkeer

is even roomsch, als de vinnigste middeleeuwsche roomschheid zelve, en spruit meestal uit onkunde voort. Maar ik heb evenzeer een tegenzin in die verbastering welke het catholicisme ondergaan heeft, die vervelende laffe byvoegsels uit de kloostertyden, dat geheel afhankelyk maken van eigen meening van het oordeel der kerk, zegge van eenige domme, dikwyls slechte, priesters.

Gevoelt gy wel lieve beste Everdine, hoe dikwyls het my zoude bedroefd hebben, als ik eene vrouw dic ik zóó lief had zoo geheel aan die slaverny van den geest onderworpen gezien had. Wat had ik moeten doen? Had ik haar in die domme vooroordeelen moeten laten voortleven, en op die wyze my moeten onthouden ooit met haar over iets ernstigs te spreken? Dan waren onze harten elkander altyd vreemd gebleven, en waar is in dat geval het huwelyksgeluk? Of had ik getracht hare denkbeelden opteklaren en van den duisteren bygeloovigen sluier te ontdoen, dan had ik moeten beginnen met hare dierbaarste overtuiging aantetasten, zonder dat ik de verzekering had dat ik haar daarvoor gezondere begrippen in de plaats zoude geschonken hebben. Daarby liep ik gevaar dat zy myne bedoelingen miskennen zoude, en my voor een proselietenmaker aanzien. Het vertrouwen ware dan geheel

geweken, en in plaats van my liefde toetedragen zoude zy gelooven dat zy, Gode meer gehoorzaamheid verschuldigd zynde dan den menschen, zich voor my moest wachten, en in stede van een vriend zoude zy in my vol argwaan een verleider meenen te zien. Hoe geheel anders is dit tusschen ons, lieve Everdine. Ik kan my niet voorstellen dat er tusschen onze harten ooit eene verwydering komen kan. Myne liefde voor u is niet van dien aard dat dezelve voor verflaauwing vatbaar is, zooals met overspannen hartstogt het geval wezen moet. Wel ben ik nu en dan wat te ongeduldig naar myn zin, te vurig, en ik zoude my daarover beklagen wanneer ik dat ongeduld niet aan onze tegenwoordige scheiding meende te moeten toeschryven. Beklagen? vraagt ge. Ja lieve, want ik heb er reden toe bevreesd te zyn voor alle overspanningen. Het ligt wel in mynen aard en in den uwen ook om te overdryven, en daarom leg ik er my op toe om bedaard, duurzaam lief te hebben. Men zoude kunnen tegenwerpen dat de overdryving myner genegenheid voor myn eerste meisje toch redelyk lang geduurd heeft, en dat dezelve in zekeren zin nog voortduurt, maar ik antwoord daarop dat het te betwyfelen is of myne liefde voor haar zoo bestendig zoude geweest zyn als ik haar niet verloren had, en als

dezelve niet aanhoudend door tegenspoed was aangevuurd geworden.

Gy houdt het niet voor mynen pligt u alles medetedeelen? Ik ben op dat punt in een grooten tweestryd. Ik vond in een werk dat ik tegenwoordig lees en waarin over het huwelyk gesproken wordt, de oorzaken opgegeven van vele ongelukkige vereenigingen. Daarin komt onder anderen het volgende voor: ‘Vele minnaars, man geworden zynde, nemen niet eens de moeite hunne gebreken te verbergen.’ Deze periode deed my lang nadenken. Moeite nemen om iets te verbergen, dacht ik, is toch altyd eene soort van geveinsdheid. Kan er eene dusdanige ondeugd noodig wezen tot bevestiging van huwelyksgeluk? Ik begryp dat men zyne gebreken moet trachten te keer te gaan, maar eene bedekking dat vatte ik niet terstond. Ik had echter te veel achting voor de verstandige deugdzame schryfsters van die woorden (Wolf en Deken) om het zoo terstond te verwerpen, en ik heb er het volgende op gevonden, hetgeen geloof ik de ware bedoeling is. Als ik iets verkoop dat defect is vordert de eerlykheid dat ik, voor gy het koopt, het ontbrekende aantoon, maar als gy het eens gekocht hebt, mag en moet ik de gebreken in uw eigen belang, zooveel mogelyk trachten te bedekken.

Wanneer men dit nu toepast op het huwelyk zoude men vóór het aangaan daarvan de gebreken moeten toonen en later, als de waren geleverd zyn zoude het pligt wezen zich zoo goed mogelyk voor te doen. Als die redenering doorgaat zoude ik na het huwelyk myne fouten mogen bedekken, maar voor dien tyd zoude ik moeten zeggen: dit en dat ontbreekt er aan my. Waarom echter waarschuwt men den kooper? Opdat hy wete wat hy koopt. Nu komt het er echter op aan te weten wat hier in de vergelyking voor en wat na de koop heet. Eigenlyk lieve Everdine, geloof ik dat gy my met al myne fouten reeds gekocht hebt. Als ik uw lief hart wel ken, zoudt gy my om geene reden hoegenaamd terugstoten, ik zelf schreef het u dikwyls: ik beschouw u als myne vrouw, er is geene scheiding, geen verwydering mogelyk. Wat zoude het dus helpen of ik, nu het toch reeds te laat is, u op de gebreken opmerkzaam maak? Maar wanneer had ik het dan moeten doen? Voor ik u op Bolang den eersten kus gaf? Dat kon toch ook niet, want toen hadt gy kunnen vragen: Wat gaat my dit aan? En later toen het u begon te regarderen was het te laat want gy hadt in uwe lieve overyling (die ik zeer afkeur, en waarvoor ik u toch zoo innig liefheb, begrypt gy dit?) my reeds aangenomen. Gy ziet dat ik

in een doolhof van gissingen ben. Ik verzeker u opregt dat ik naar waarheid zoek. Dit staat vast, als ik zwyg is het geene geveinsdheid, geen gebrek aan vertrouwen, en als ik spreek is het niet uit geringschatting uwer opinie omtrent my. Het kan wezen dat ik het mis heb, maar ik blyf nog altyd van gevoelen dat eene volkomene opregtheid hoogst wenschelyk. is. ‘Le ton fait la musique’ Het zal toch wel een groot onderscheid maken of men zich de moeite niet geeft zyne gebreken te bedekken, dan of men die gebreken voorbedachtelyk aan het licht brengt uit de overtuiging dat men eene heilige verbindtenis heeft aangegaan, waarby ieder het volmaaktste regt op den ander heeft, en dat dit regt zich niet alleen tot het uitwendige bepaalt, maar alles omvat wat wy ooit deden of dachten. Dat gy van uwen kant de verplichting die er op my rust opheft is heel lief van u, schoon ik niet geloof dat het u aangenaam wezen zoude als ik nu kortaf zeide: ‘welnu, dan zal ik zwygen!’ Ook zoude ik my niet gerust gevoelen als ik u niet geheel en al in myn hart had laten lezen. Stel u eens in myne plaats, lieve engel, verbeeld u eens dat gy confessies te doen hadt, zoudt gy niet liever alles vertellen dan iets voor my achterhouden? Zou het u niet een gevoel geven alsof

gy een bedrog pleegdet? Ik geloof zeker dat als gy u verkeerdheden te verwyten hadt, gy dezelve aan my zoudt mededeelen. Tusschenbeide zoude ik byna wenschen dat gy minder rein waart opdat de rekening meer effen zoude zyn. Ik herinner my daar een gezegde van iemand met wien ik als kind omging, toen er over idealen werd gesproken. ‘Ik verlang niet naar een ideaal, zeide hy, ik zoude er te veel by afvallen.’ Dat was een verstandig gezegde. Ik beschouw u niet, als een ideaal (die idees heeft men niet meer als men te wys geworden is) maar toch gevoel ik hoe ik by u afvallen zal. Vraagt gy my nu echter of ik u een man zoude toewenschen die minder wys was, dan zoude ik om een antwoord verlegen staan. Iemand die huwt moet zoogenaamd jong geweest zyn, of hy staat naderhand met de handen verkeerd als hy zoons heeft optevoeden. Onbekendheid met de wereld by ouders, strekt meestal ten verderve van de kinderen. De vader moet by ondervinding weten wat er in het gemoed van zyn zoon omgaat, hy moet weten waarvoor hy zich te wachten heeft, opdat hy behoorlyk zal kunnen waarschuwen, hy moet weten hoe ligt men valt, en tevens dat niet elke val dadelyk een geheel verderf na zich sleept; hy moet zelf gestruikeld zyn om aan zyn kinderen te toonen hoe

men zich oprigt. Dat heeft veel van eene apologie der zonde, zult gy zeggen. Neen, lieve beste, dat bedoel ik er volstrekt niet mede. De zonde is, van welken kant ook beschouwd afschuwelyk, maar als de zonde dan toch bestaat, geloof ik dat men goed doet party te trekken van de ondervinding om voor den vervolge zichzelve staande te houden, en er anderen voor te waarschuwen.

Gy zult my niet verstooten niet waar, myne innig geliefde Everdine, omdat ik niet altyd zoo geweest ben als ik thans wensch te zyn? Zy die zich zelven het minste te verwyten hebben zyn gewoonlyk het meeste geneigd om aan anderen hunne misstappen te vergeven. Onschuld en vergevingsgezindheid gaan gewoonlyk te zamen. Dezelfde God die geheel heilig, onbevlekt is, vergeeft! Daarom ben ik er zoo gerust op dat gy my ook na myne bekentenissen uwe liefde niet onthouden zult. En het is my eene behoefte te biechten. Laat dat Roomsche woord u niet hinderen. Jacobus zegt: belydt elkanderen uwe overtredingen. Hy zegt niet: belydt ze aan een priester, aan deze of die persoon, maar ‘aan elkander’ dat is de zoon aan den vader, de broeder aan den broeder, de vriend aan den vriend, ieder aan zynen naaste. En wie is myne naaste? Zyt gy dat

niet myne Everdine, myne bruid, myne vrouw? Gy immers, met wie ik als God het wil, het leven zal doorgaan, elkander troostende en steunende tot het laatste toe, tot den dood, en later...

Hiermede wil ik van avond eindigen, lieve beste Eefje. Gy ziet nu wel dat ik reden heb om u alles medetedeelen, en ik zal het doen. De tyd zal waarschynlyk niet toelaten dat ik dit plan volbreng gedurende onze tegenwoordige correspondentie, want binnen kort hoop ik u te zien. Nu wensch ik u een goeden nacht, myne engel. Ik denk den geheelen tyd aan u, ik heb u hoe langer hoe meer lief schynt het, en toch dacht ik vroeger dat ik u niet meer dan toen beminnen kon.

20 December. Gister ben ik tot myn spyt opgehouden en heden is het postdag. Gy zult het wel voor lief nemen dat ik dus haastig eindig. Uwen brief van den 13^{den} hoop ik van avond te beantwoorden. Bouw er niet vast op dat ik kom, maar vertrouw dat ik doen zal wat ik kan. In myn volgenden zal ik het u bepaald zeggen. Schryf my niet meer als gy dezen ontvangen hebt, anders mogt de brief als ik reeds vertrokken was aan het zwerven komen. God zegene u lieve beste Everdine, ik heb u heel innig lief, reken daar vast op myn beste.

Uw Eduard.

XIX.

Poerwakarta 22 December 1845.

Ik hoop zeer kort na de ontvangst dezes by u te wezen, myne innig beminde Everdine. Ik heb iets onderhanden dat voor het einde des jaars af moet wezen, en dit zal gereed zyn, maar eerst als ik het inlever wil ik bepaald vragen: kan ik nu weggaan. Het is dus byna zeker dat ik op den 31sten kom. Maar als gy den 31sten slapen gaat zonder my gezien te hebben, denk dan: toch is hy op reis, en niet heel ver meer. Ik had het u zoo gaarne bepaald zeker gezegd, maar dit durf ik niet.

De ziekte op Parakan Salak maakt my waarlyk ongerust, vooral de onverwachte ongesteldheid van Henriette heeft my getroffen, en het denkbeeld dat gy ook voor zulk eene spoedige verandering bloot staat doet my huiveren. Het is my alsof het my minder zoude treffen indien gy ongesteld waart als ik slechts by u was, en het komt my onmogelyk voor dat eenige ziekte tegen myne liefde zoude bestand wezen. Ik weet wel deze meening is ydel, hoe menig geliefd persoon wordt weggerukt uit het midden van de naauwste betrekkingen, de dood vraagt er niet naar of het de nablyvenden wee doet, maar toch ik gevoel

het zoo dat myne Eefje niet sterven zoude als ik u bad by my te blyven. En myn arme broeder? Ik zelf kan u niet meer beminnen dan hy zyne vrouw bemint, en toch... het is verschrikkelyk!

Ik heb geene latere brieven uit Holland, maar ik zie het ergste te gemoet. Hare ziekte is voor geene genezing vatbaar. Met hoop op herstel vlei ik my niet, alleen dit wensch ik dat Jan haar nog wederziet. Mogt haar kort leven slechts zoolang gerekt worden. Naar een portret dat ik van haar gezien heb moet zy zeer schoon zyn. Zy is geloof ik pas 24 jaar. Uit eenige weinige regelen die ik van haar ontvangen heb kan ik opmaken dat zy veel gevoel heeft, zy schreef zeer hartelyk en schynt eene goede opvoeding genoten te hebben. Die ten Kate van wien wy soms zulke schoone verzen lezen had haar vroeger het hof gemaakt, en is, schoon het tot geen engagement gekomen is, altyd haar vriend gebleven. Myne ouders waren sterk tegen dit huwelyk, dewyl de tering eene ziekte in haar familie scheen te zyn, daar reeds twee harer zusters daaraan gestorven waren, doch Jan wilde niet opgeven. Toen zy trouwden had zich de kwaal reeds geopenbaard. Hy wist dat zyn geluk van korten duur zoude wezen, en zy zelve heeft het hem voorgehouden dat zy spoedig sterven zoude. Velen zullen het afkeuren dat zy

in die omstandigheden toch tot een huwelyk overgingen. Ik ben het daaromtrent met my zelven niet eens. Zy hebben elkander voor den korten tyd dat het hun vergund was te zamen te zyn zeer gelukkig gemaakt, en ik weet zeker dat het hun niet berouwd heeft. Als ik by u ben zal ik u eenige passages voorlezen, die hy op zyne laatste reize aan haar geschreven heeft, die waarlyk aandoenlyk zyn.

Het briefje van Sophie was my hoogst welkom. Uit haar schryven is zeer veel goeds optemaken. Dit alleen prouveert reeds voor haar dat zy niet boos geworden is dat ik een beetje cavalierement aan haar geschreven heb. Ik zeide u onlangs dat ik by het schryven van myn briefje by elken regel gedacht had. Het woord koppigheid dat daarin voorkwam schreef ik niet omdat ik juist zoo verzekerd was dat zy koppig was. Indien ik dit gemeend had, hadde ik toch een beleefder woord gekozen om hetzelfde uittedrukken. Ik wilde echter juist dat woord gebruiken om de proef te nemen of zij kracht genoeg hebben zoude eene onaangename waarheid, indien dezelve met hartelykheid gezegd werd, aan te hooren, en tot myne groote vreugde heb ik gezien dat zy die proef heel lief heeft doorgestaan. Ik ben waarlyk van plan my heel veel met haar te occuperen, en ik beloof my

van zachtmoedigheid den besten uitslag, temeer daar ik nu, na het lezen van haar briefje, waarin zy trouwens zichzelven niet spaart, my overtuigd houde dat haar onregt geschied is, althans voor een groot gedeelte.

In een uwer laatste brieven komt eene passage voor over die hoofdpersoon uit de Mystères, Rodolphe. Gy zegt dat ik u toeschyn eenige overeenkomst met hem te hebben, gy roemt het edele in myn karakter; ik zoude volgens u ook zóó of zóó handelen. Het is waar, lieve, dat ik eenig goeds in myn karakter heb, maar beste Everdine het is voor ons geluk noodig dat gy niet al te goed over my denkt, want dan zoude ik de proef by nadere beschouwing niet kunnen doorstaan. De heer van der Hucht zeide my toen ik op P.S. was zoo nadrukkelyk dat er tot een gelukkig huwelyk zoo veel vereischt werd, en ik geloof dat een voornaam gedeelte dier vereischten daarin bestaat dat men geene te hooge gedachten van het beminde voorwerp koestert. Er zyn weinig menschen die als men in zeer naauw contact met hen komt niet afvallen. Napoleon die de geheele wereld groot toescheen, had in den intiemen huisselyken kring kleingeestige gebreken die men in vele personen die overigens verre beneden hem stonden niet zoude gevonden hebben. Intiemer

verkeer dan tusschen echtgenooten bestaat er niet, nergens is dus ook de gelegenheid tot opmerking van stuitende kleine gebreken menigvuldiger. Zoowel physieke als morele gebreken, die vroeger door het prisme der liefde bezien, geheel weg vielen, komen dan van uur tot uur meer voor den dag, en maken een zeer prosaisch contrast met de lieve schoone heilige, maar als ik het zeggen mag onverstandige droomen van vroeger. Haal u eens een rein beeld uit eenigen roman voor den geest, Duvallan byvoorbeeld, stel u voor dat hy bestond, en dat hy u liefhad en gy hem insgelyks bemindet, stel dan dat alles wat gy van hem hebt gelezen, letterlyk waar was, dan nog zoude ik als vriend moeten waarschuwen: dat gy u zoudt teleurgesteld vinden als gy dacht dat uw geliefde, altyd dezelfde Duvallan wezen zoude. De edelste mensch heeft onedele oogenblikken. Hoeveel te meer zoude eene zoodanige teleurstelling het geval zyn omtrent iemand die ook by eene minder naauwkeurige opmerking zoover beneden het ideaal staat uit eenen roman. Men roemt een boek waarin de schryver zyne helden hun karakter goed laat volhouden, en men denkt er niet aan dat dit zeer onnatuurlyk is, want in de werkelyke wereld houdt niemand zyn karakter vol. Gy kent die regels van Andrieux waarmede

hy zyne vertelling aangaande den molenaar van Sanssouci begint: L'homme est dans ses écarts un étrange problême etc. Zie, ik wil geheel opregt zyn, op risico van verwaand te schynen: ik heb iets edels in myn karakter, ik heb gevoelens die u moeten bevallen, en ongelukkig zoude het wezen als dit edele wat u inneemt geheel ontbrak; neen, lieve, er is iets van aan, maar wat ik u bidden mag, wacht u voor overdryving. Gy hebt my lief, en gy bemint niet ten halve. Laat die liefde zich meer openbaren in het vergeven van gebreken, dan in het opsporen van goede hoedanigheden. Gy zeidet dat gy uw oordeel beneden het myne steldet, ik verzocht u dat niet te doen, doch moet het zyn, laat het dan in deze zaak alleen het geval wezen, en geloof my als ik u zeg dat ik vele gebreken heb. (ik heb opgemerkt dat ieder veel beter toestemt dat hy fouten heeft, dan wanneer men hem speciaal op deze of gene fout wyst. Als ik tot een meisje zeg: ‘gy zyt niet volmaakt schoon, want er zyn geene volmaakte schoonheden’ dan zal zy het niet kwalyk nemen, maar als ik zeg: gy zyt niet volmaakt schoon, want uwe oogen zyn grys, of uw neus te groot, of uwe taille is te dik, etc. dan heb ik veel kans dat zy my een lomperd noemt die niet weet te leven. Zoo ook in het zedelyke. Niemand

maakt aanspraak op volmaaktheid, maar toch wil men er niet op gewezen worden op welk punt die volmaaktheid hapert.) Deze gansche parenthese is om u aan te toonen dat het myne eigenliefde veel minder kost te zeggen: ik heb vele gebreken, dan: ik heb dit of dat gebrek. Toch heb ik u nu en dan sommige myner gebreken met den vinger aangetoond, maar telkens verleidde uwe liefde u om de opregtheid waarmede ik die gebreken erkende in de schaal uwer beoordeeling te leggen, en ik kreeg ten antwoord: foei, gy moogt u niet zoo zwart afschilderen. Uit mynen laatsten brief zult gy gezien hebben dat ik toch van plan ben u alles medetedeelen wat ik ooit deed. Daar zal veel in voorkomen wat direct *ondeugend* is, en Eefje als ik u wel ken zult gy my alles vergeven en er my niet minder om liefhebben. Maar weet gy wel dat de liefde veel makkelyker misdaden vergeeft dan kleine dagelyks wederkeerende gebreken? Om een voorbeeld aan te halen dat wel wat ver getrokken is, maar toch myne bedoeling duidelyk maken zal: een meisje bemint iemand die zeer driftig is (oploopend, meen ik) en die in eene vlaag van woede eens iemand vermoord heeft. Dit heeft zy hem vergeven. Zy huwen; en nu hoort ze hoe hy dagelyks (ook in oploopendheid) hevig

uitvaart jegens zyne bedienden. Dan zal de liefde wyken. Liefde is bestand tegen schokken, maar niet tegen ondermyning, en zeker is het dat het de liefde minder krenkt ééne hoofdzaak dan honderd kleinigheden te vergeven te hebben. Voor die kleinigheden in het dagelyksch leven wilde ik u waarschuwen, lieve beste Everdine; daarom zeide ik: ik wenschte dat gy my een weinig minder liefhadt; maar ik zeide het verkeerd. Neen, lieve, bewaar uwe liefde geheel en al voor my, maar laat dezelve niet gegrond zyn op denkbeeldige volkomenheden; heb my lief met de kleine fouten die u onmisbaar in het oog moeten vallen, en bewaar de sterkte van uw hart om ook dat in my te vergeven wat niet met uwe wenschen overeenkomt.

Wat zeg je van die preek, Eefje?

23 December. Ik heb heden morgen een briefje van Cateau gekregen. Zy vraagt my naar eene en andere kleinigheid die ik voor haar bezorgen moet, als schoenen, waschgoed etc. Ik heb hare commissiën verrigt en haar een briefje geschreven waarin het volgende voorkomt.

'Ik heb dezer dagen weder heerlyke brieven van myn meisje gekregen, gy kunt niet begrypen hoe het een jongmensch voor een meisje inneemt als zy goed schryft en zoo alle onder-

werpen weet te behandelen. Maar, zult gy vragen, waarom zegt gy my dat? Luister, lieve Cateau, ik ben overtuigd dat gy myne bedoelingen niet miskennen zult, ik mag dus wel een beetje vry tegen u spreken. Is het niet jammer dat er in uwe jeugd van u zoo weinig werk is gemaakt? Er zyn vele meisjes die minder innerlyke waarde hebben dan gy, doch die hooger op prys zullen gesteld worden omdat zy fyner spreken en schryven, zonder misschien fyner te denken. Zeg niet dat dit nergens toe dient, dat het overbodig is, gy zult my toch wel toestemmen dat uwe tegenwoordige positie gunstiger wezen zoude als er in uw jeugd wat meer werk van u gemaakt was. Ik meen het zoo goed met u; en geloof dat gy genoeg van my houdt om van my zulke gezegden aantenemen. Als ik u later op Batavia terug zie zoude ik gaarne over een en ander met u spreken, of liever wil ik u schryven, daar ik wat jong ben om mondeling vermaningen uittedeelen aan eene knappe lieve meid zooals gy in weerwil uwer eenigzins genegligeerde opvoeding zyt. Met het goed begrip dat gy hebt is er nog veel te herstellen. Gy leest gaarne. Tracht smaak in zulke boeken te krygen die niet louter voor tydkorting geschreven zyn. Ook moet gy u wat op schryven toe-

leggen, ik bedoel zoowel de styl als het schrift; gy weet nu dat daarop zoo gelet wordt. Antwoord of gy dit goed van my opneemt. Ik zeide het niet om u te grieven, maar uit bestwil, dat gevoelt ge immers wel?' etc.

Hoe vindt myne Everdine die vermaning? Pedant niet waar? Ik meen het waarachtig goed, maar er komt altyd weer een beetje by van den hoogmoedsduivel die ons influistert: c'est moi qui aurai fait cela! Soit,.... als het maar een goed effect doet. Ik ben tegenwoordig verschrikkelyk aan het corresponderen met 'heele lieven' zooals de meisjes in Willem Levend genoemd worden. Ik zal wat 'poulet papier en roze' koopen voor de vreesselyke consumtie.

Dat gy niet jaloersch zyt, myne lieve engel, heb ik uit uw lief medelyden met dat meisje opgemerkt. Indien ik u te veel op de proef gesteld heb, vraag ik daarvoor vergeving. Ik heb menigmaal onder het schryven over dat meisje gedacht: Zoude Everdine ook verdrietig worden? Ik wachtte uw antwoord eigenlyk een weinig angstig af, en geheel ongegrond was myne vrees niet, want gy waarschuwt my myne neiging niet meer voedsel te geven. Zy is nu weg, maar al ware dat zoo niet, lieve Everdine, gy doet wel met op myn hart te vertrouwen, dat uwe waarde te veel

gevoelt om u op te offeren aan den indruk van een ligtzinnig oogenblik. Wees altyd gerust, myne engel. Weet gy wel dat ge te beminnelyk zyt om ooit het vermogen dat gy op my hebt te wantrouwen? O, het is engelachtig lief van u, ik neem my vast voor om dergelyke ontmoetingen voor den vervolge te myden. Gy hebt er ter dege slag van my door uwe zachtheid eene verkeerdheid onder het oog te brengen. Zoo iets zal niet meer gebeuren, het moet u gehinderd hebben, en dat is toch zoo jammer, daar zyt gy te goed voor, ik heb er spyt van.

Zeg aan Sophie dat ik haar heel spoedig hoop te bedanken voor haar lief briefje. Ik kan er zoo geheel uit zien dat zy goed is. God geve dat Henriette en alle de overige zieken mogen herstellen. De tegenwoordige mousson is ook aller onaangenaamst en er zal veel verbeteren als die regens wat ophouden.

En gy prefereert Indië ? Er heeft by my sedert 26 Sept. een groote verandering plaats gehad. Ik hield altyd veel van Indië, maar sedert ik zooveel liefs uit Holland zag komen, sedert gy myne Eefje zyt, is het my alsof ik naar Holland verlang. Weet gy wel dat er een tyd geweest is dat ik byna een menschenhater was, en het gezelschap van een inlandsch hoofd boven dat van

Europeanen stelde? Het is compleet of myne liefde voor u my myne hollandsche idees heeft wedergeven. Eigenlyk is het my hetzelfde waar wy zyn, als wy slechts by een kunnen wezen, en te meer als gy niet goed tegen de koude bestand zyt is er geene kwestie van om naar Holland te gaan. Indien het zoover is dat gy P.S. verlaat, hoop ik maar dat ons nieuw verblyf iets zachter van klimaat moge wezen; hier is trouwens wel kans op, want zóó guur zyn weinige plaatsen.

Het is avond en al heel laat. Ik heb een hevigen slaap, maar het was my alsof ik niet eindigen mogt. By elken regel dacht ik: dit is de laatste brief dien ik aan myne Everdine schryf. Hoe innig verlangend ik ben u weder te zien, is het alsof het my spyt dat onze correspondentie een einde neemt; ik heb er zulke genoegelyke oogenblikken aan te danken gehad, zoowel schryvende als lezende. Het vooruitzigt dat ik zoo spoedig by u zal wezen is echter al te schoon om het afscheid te betreuren dat ik nu van het krawangsche postkantoor neem. Ik denk hier nog een brief van u te ontvangen. Den 20sten heb ik u verzocht niet meer te schryven.

24 December. De Ass. rest. is een wonderlyk mensch, en zeer onbeslist in hetgeen hy wil of niet wil. Nog kort geleden was hy van plan pro-

longatie aantevragen van myn verblyf alhier, doch na zeer vele weifelingen is hy daarvan terug gekomen. Ik heb hem ronduit gezegd dat ik hier à contre coeur was. Ik hoop hem voor het ver trek van de post nog te kunnen spreken, en ik zal de decisie onder aan den brief zetten.

Ik kom, lieve beste, ik kom zeker! Ik heb nog veel te doen voor dien tyd, maar als ik het gereed heb kan ik gaan. Het hangt dus van myzelven af. Gy kunt nagaan hoe ik die vyf dagen die my nog overschieten zal besteden. Reken er op, ik kom den 31ste. Vaarwel tot zoolang.

Uw liefh. Ed.

Ik kom zeker. Den 31sten 's morgens vertrek ik van Tjanjor. Verwacht my echter niet vroeg, want ik weet niet of ik goede paarden zal hebben, en de wegen zyn infernaal.

[Met dezen laatsten brief van 1845 besluit ik dit deel. Eduard reisde nu van Krawang naar Parakan Salak, en bracht den Oudejaarsavond in gezelschap van zyn meisje door.

Het vervolg der brieven verschynt in een volgend deel.]